

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

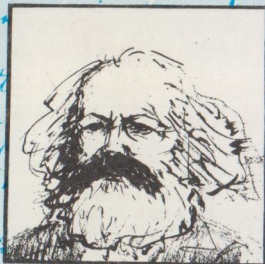
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Marks'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi Üzerine

AMAÇ

International Working Men's Association

The first meeting of the Committee
Public Meeting held at 11-12, Arden
September 1864 was held at 18 Greek
1864 and on the motion of Mr. Wm.
Whitlock Mr. G. Rogers was voted to
The Chairman said the first

appointment of a Secretary to the Committee where
De Marx prop. and Mr. Whitlock sec. that Mr. Cremer
be appointed. Mr. Cremer would prefer the
appointment of Mr. L. Lubers who was he believed
in every way qualified to fill the office Mr. La
Lubers having for various reasons declined the office
Mr. Cremer was unanimously elected.

The next question discussed was the Meeting rights
of the Committee when several resolutions and
Amendments were proposed but ultimately on the
motion of Mr. Longmaid Sec. by Mr. Bell it was
carried with one dissentient That until
the Association is in working order the Committee
meet at 18 Greek St. every Tuesday evening at 8 o'clock
at Question being asked as to the expenses of
Meeting in the Room it was agreed to adjourn

**MARKS'IN
GOTHA PROGRAMI'NIN ELEŖTİRİŖİ
ÜZERİNE**

AMAÇ YAYINCILIK LTD. ŞTİ

Amaç Yayınları: 78
Birinci Basım: Haziran 1989

*Aynı adla Progress Publishers tarafından
1988 yılında yayınlanmış ilk basımından
Aini Lekhto'nun çevirisiyle yayınlan-
mış ingilizcesinden, 1989'da türkçeye ak-
tarılmıştır.*

Dizgi-baskı: Eskin Matbaası (527 46 53)

Kapak baskı: Ayhan Ofset (528 18 37)

Cilt: Gürkan Ciltevi (528 20 41)

AMAÇ, Çatalcekeniz Sokak 15/A, Cabaşgözü, İstanbul (522 11 96)

MARKS'IN
Gotha Programı'nın Eleştirisi
ÜZERİNE

L. Vasina, Yu. Vasin

Çeviri:
Levent Oğuz

Dünya büyük hızla değişiyor. Bırakalım yüzyıl önceyi, İkinci Dünya Savaşı öncesiyle bugün arasındaki değişim bile kolay algılanamaz boyutta. Bunda bilgi patlaması başlıca etken. Bir anlamda, doyma sınırını aşan bilimin, bilgi üretiminin akıl almaz boyutta büyümesi yaşanıyor.

Dünyanın tümü bu olguyu yaşıyor mu? Maddi sonuçlarıyla yaşadığı söylenemez. Ancak etkilemesi hemen tüm dünyayı sarıyor. Artık geri üretim toplumlarının bile bu etkilenmeden sıyrılamadığı biliniyor.

Böylesi bir gelişme/değişme içinde insanlığa en üst üretim biçimini, en özgür gelişmeyi ve «herkesten yeteneğine göre, herkes ihtiyacına göre» yaşamayı vaad eden, amaçlayan marksizm; teoride ve pratikte ciddi biçimde etkileniyor. Temel önermelerine dönülüyor. Uygulamanın ürettiği formüller ya geçmişte kalıyor, aşıyor. Ya yararlanılıyor ama ciddi değişimlere uğruyor.

Bunlar temel bilgiler edinilmeden yapılabilir mi? Kuşkusuz hayır.

İşte bu amaçla, marksizmin en temel yapıtlarının okunmasında dikkat edilecek, üzerinde özellikle durulacak yanları, ayrıntıları içeren bir diziye başlamak yararlı bulduk. Düşüncemiz, bilgiye ulaşmanın, hele de onu pratiğe uyarılmanın çok kolay ve «gözü kara» olmayacağını gösterebilmek. Yeni bir dönemde, yeni bilgilenmeye başlayan bir kuşağa, ya da bu konularda yeni düşünmeye başlayanlara gerekli ve zorunlu olan esas, **marksist yöntemi** kavrama gereğini gösterebilmeyi istiyoruz.

Marksist yöntemin kavranmasının için başını ve önemli kısmını kapsadığını düşünüyoruz. Bunun için de gerek bu dizide yayınlayacağımız kitapların, gerekse **Nedir?** dizisinde yayınladıklarımızın, «formüller» içermediğini anımsatıyoruz: Bilgilenme. Ancak bunun için de bu kitaplardan «formüller» aramamak gerekiyor.

Amaç Yayınları

İÇİNDEKİLER

I. Marks'ın <i>Gotha Programı'nın Eleştirisi'nin</i> Tarihteki Temeli	7
II. <i>Gotha Programı'nın</i> Lasalcı Önergeleri Hakkında Marks'ın Eleştirisi. Toplumun Komünist Dönüşümü Üzerine Marksist Teo- rinin Gelişimi	25
III. <i>Gotha Programı'nın Eleştirisi'nin</i> Tarihsel Dersleri	64
Sözlük	93

I. MARKS'IN GOTHA PROGRAMI ELEŞTİRİSİ'NİN TARİHTEKİ TEMELİ

Karl Marks 1875 Mayısının başlarında, Almanya işçi sınıfının önderleri Wilhelm Bracke, Wilhelm Liebknecht, August Bebel ve Ignatz Auer'e *Alman İşçi Partisi'nin Programı hakkında Marjinal Notlar* başlıklı 15 sayfalık kısa bir elyazması gönderdi. Bu belge daha sonra *Gotha Programı'nın Eleştirisi* adı altında geniş bir ün kazandı. Önem bakımından *Komünist Partisi Manifestosu*'ndan hemen sonra ikinci sıraya yerleşti ve bilimsel sosyalizmin bir program yapıtı haline geldi.

Paris Komünü'nün 1871'deki bozgunuyla bir yenilgiye uğramış olan işçi sınıfı hareketi *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nin yazıldığı 1870 ortalarında yavaş yavaş yeniden güç kazanmaya başlamıştı. V.İ.Lenin'in sözleriyle, Batı, yaklaşan devrimci dönüşümler için «barışçı» hazırlıklar dönemine girdi. Her tarafta proleter sosyalist partiler kuruldu. Bunlar burjuva parlamente-rizmini kullanmayı öğrendiler ve kendi günlük basın-larını, sendikalarını, eğitim kurumlarını ve kooperatif topluluklarını kurdular. «Marks'ın doktrini tam bir ulku kazandı ve yayılmaya başladı. Proletaryanın güçle-rinin seçilip bir araya toplanması ve yaklaşan savaşlar

için hazırlık yapması yavaş ama kararlı bir ilerleme kaydetti.» (1)

Proletaryanın tanınmış önderleri, onun teorisyenleri ve öğretmenleri olan Karl Marks ve Frederick Engels Avrupa kıtasında ve dünyanın diğer bölgelerinde değişmekte olan durumu yakından izliyorlardı. Onlar, işçi sınıfının devrimci deneyimini analiz edip genelleştirdiler ve değişik ülkelerin sosyalistlerine, yığinsal proletarya partilerinin yaratılmasında doğru bir çizgi tutturulması için yardım ettiler. Ve zamanın esas görevi de buydu. Bilimsel sosyalizmin teorisyenleri genç partilere çok çeşitli yardımlarda bulundular. Marks ve Engels, işçi sınıfı hareketi önderleriyle gerçekleşen özel görüşmelerde ve toplantılarda ve kendileriyle yapılan mektuplaşmalarda o dönemin işçi sınıfı hareketinin en yaşamsal teorik ve pratik sorunlarına değindiler. Onların o yıllarda gerçekleştirdiği teorik çalışmalar, Avrupa işçi sınıfı partilerinin doğuşunda ve işçi sınıfının gerçekten bilimsel bir dünya görüşü özümsemesinde önemli bir rol oynadı.

Marks'ın teorik faaliyeti daima emekçi yığınların devrimci savaşımının deneyimiyle ayrılmaz şekilde bağlantılıydı. *Komünist Manifesto*, Komünist Ligi'nin -ilk devrimci işçi partisi- bir program için duyduğu gereksinime cevap olarak ortaya çıktı. Marks, proletarya hareketi için bilimsel bir gerçekleştirme sağlamış olan ana yapıtı *Kapital* üzerinde kırk yıldan uzun bir süre harcamıştır. Ve *Gotha Programı'nın Eleştirisi* de yine Marks tarafından Alman işçi sınıfı hareketinin pratik alandaki gereklilikleri karşısında yazılmıştır.

(1) V.İ.Lenin, «Karl Marks'ın Doktrininin Tarihsel Yazgısı», *Toplu Yapıtlar*, C. 18, Progress Yayınevi, Moskova, 1973, s. 583.

O sıralarda işçi sınıfı hareketinin öncülük rolünü Alman proletaryası oynuyordu. Ne 1871 Paris Komünü'nün bastırılması ardından gelen acı yenilgi tarafından kanı sömürülen Fransa işçi sınıfı ne de burjuvazinin verdiği sus paylarıyla en tepedeki liderleri baştan çıkmış bulunan Britanya proletaryası uluslararası işçi sınıfı hareketinde öncülük rolü oynayabilecek durumda değildi. Marks ve Engels, yaklaşan proletarya devrimi için umutlarını Almanya işçi sınıfına bağladılar.

O zamanlar Almanya'daki durum bir hayli karmaşıktı. 1866 Avusturya - Prusya savaşı ve 1870 - 71 Fransa - Prusya savaşlarının bir sonucu olarak Almanya, karşıdevrimci bir yolla «tepeden», emekçi halk için en elverişsiz bir şekil içinde birleştirilmişti - monarşi muhafaza edilmiş, toprak sahiplerinin ve diğer ortaçağ artıklarının ekonomik ve politik ayrıcalıkları korunmuştu. (2) Zor yoluyla yaratılmış olan ve başında Prusya bulunan, Alman devletlerinin en güçlüsü bu Alman İmparatorluğu, kendinde, Prusyanizm denen şeyin en olumsuz yönlerini barındırıyordu - bir polis-bürokratik alet, kamu yaşamının her alanına nüfuz eden militarist bir ruh ve kudurmuş milliyetçilik. Marks ve Engels bununla ilgili olarak, Almanya «birliğini Prusya kışlasında» kazandı diye belirtmişlerdir. (3) Bu durum doğal olarak, ilerdeki pekçok yıl boyunca Alman İmparatorluğu'nun karakterini, onun gerici iç ve dış politikasını, ülkedeki sınıf güçlerinin dizilişini belirlemiş ve aynı zamanda Alman işçi sınıfı hareketinin kaderi üzerinde etkide bulunmuştur.

(2) Bkz. V.İ.Lenin, «Rus Sosyal Demokrat Hareketi İçindeki Reformizm», *Toplu Yapıtlar*, C. 17, Progress Yayınevi, Moskova, 1974, s. 234-35.

(3) Marx/Engels, *Werke*, Bd. 17, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 269.

Almanya işçi sınıfı hareketi, 1848 - 49 devriminin yenilgisini izleyen uzun bir gericilik döneminin ardından ancak 1860'larda yeniden canlanmaya başladı. Daha ileri durumdaki işçiler, gericilik yılları sırasında işçi sınıfı hareketini kendine tabi kılmaya çalışmış olan ve tüketici ve üretim kooperatifleri, borç ve tasarruf bankaları, vb. kurarak sınıf savaşımına gerek kalmaksızın proletaryanın ekonomik durumunu iyileştirebileceği olasılığı düşüncesini proletaryaya aşılarmayı denemiş olan liberal burjuvazinin etkisini yavaş yavaş kırdı. Kapitalizm geliştikçe ve proletarya sayıca ve örgütsel olarak büyüdükçe yasaklara ve baskılara karşın Almanya'nın endüstri merkezlerinde bağımsız işçi sendikaları yeşermeye başladı. 1860 yılında bunun gibi 50 sendika vardı. Altı yıl içinde sayıları iki katına çıktı. En gelişmiş endüstri merkezlerinin -Rhine bölgesi, Leipzig ve Hamburg- işçileri bir işçi partisi kurma düşüncesini ortaya attılar.

Bir proletarya partisi kurulması yönündeki hareketin kaynağı, Saksonya'nın endüstri merkezi Leipzig oldu. Burada 1862 yılında «İleri» sendikası kurulmuştu. Bu sendika ısrarla, bir tüm-Alman işçileri kongresi toplanarak bir işçi partisi kurulması çağırısında bulunuyordu. Bu girişim diğer endüstri merkezlerindeki işçiler tarafından desteklendi. Ancak bu hareketin bir lidere, müstakbel örgütün görevlerini formüle edip onun başına geçebilecek bir kişiye, yığınları harekete geçirebilecek ve onlara esin verebilecek bir ajitatöre gereksinimi vardı. İşçiler böyle bir şahsiyet ararken, meslekten hukukçu olan küçük burjuva demokrat ve politika yazarı Ferdinand Lassalle'ın yardımını istediler.

İşçi sınıfı hareketinin önderliği rolü için onun se-

çilmiş olması bir rastlantı değildi. Lassalle kısa bir süre önce «Arbeiter Programm» (Çalışan İnsanların Programı) broşürüyle üne kavuşmuştu. Bu broşürde işçi tabakasının («sınıf» sözcüğünü kabul etmiyordu) çetin yaşam koşullarını gerçekçi şekilde anlatmış, onun burjuva toplumu içindeki özel durumunu vurgulamış ve evrensel oy hakkının getirilmesini talep etmişti. O yıllarda Almanya'da hüküm süren ağır atmosfer içinde Lassalle'ın işçilere çağırısı proleterlerden mutlaka bir cevap görürdü. Bu bir eylem çağırısı gibiydi. Ayrıca Lassalle parlak bir hatipti, muazzam bir enerjiye sahipti ve görünüşüyle parti liderliği rolüne ideal şekilde uygun düşüyordu.

Başına Lassalle'ın geçtiği Alman Genel İşçi Birliği 23 Mayıs 1863'te kuruldu. Çok hırslı bir kişi olan Lassalle Birlik'in genel başkanı oldu ve tüm gücü kendi elinde topladı.

Lassalle tarafından hazırlanan Alman Genel İşçi Birliği programı işçilerin sömürüden kurtulmaları için evrensel oy hakkının kazanılmasının yeterli olduğunu ve bunun yardımıyla burjuva devletin bir «özgür Alman devleti» haline dönüőeęini iddia ediyordu. Devletin yardımıyla kurulacak olan sözde gönüllü üretim birlikleri toplumun adalet ilkeleri üzerinde yeniden yapılandırılmasının araçları olarak ilan edildi. şunu hatırlayalım ki söz konusu olan devlet, güçlü bir orduya ve polis - bürokratik araca yaslanan gerici Bismarck hükümetinin başta bulunduğu Prusya idi. Burjuvazinin ve toprak sahiplerinin erki kendiliklerinden «barışçı şekilde» halka teslim edeceklerini kabullenmek açıkça bir hayaldi. Bu program işçiler bakımından ise, erkin devrimci bir şekilde fethedilmesine gerek kalmaksızın sosyalizmin başarılması kavramını işçilere aşı-

layarak, onları sınıf savaşımından saptırıyordu.

İşçi Birliği'ne dayatılan Lasalcı programın yanlış hükümlerinden biri de sözde ücretlerin demir yasası idi. Buna göre bir işçinin ücreti basit bir minimum düzeyin üzerine asla çıkamazdı. Proletaryanın ekonomik savaşımının yararsızlığı hakkındaki vargı bu «yasa» dan çıkarılmıştı. Alman Genel İşçi Birliği (AGİB) bu yüzden sendikaların çalışmalarına katılmayı reddetti ve grevleri mahkum etti. Bu da sonunda onun ana proleter yığınlarından yalıtılmasına ve sekte bir karakter kazanmasına yol açtı. Bu yalıtılmada, Birlik'in, proletaryanın sınıf savaşımındaki potansiyel bağlaşığına -köylülüğe- «gerici bir yığın» diye yaklaşması da önemli bir paya sahipti. Toplumun sınıfları arasındaki köklü çelişkileri anlayamamış olan Lassalle bir yandan da toplum için yararlı olan herkesi proletaryaya dahil etti ve yalnızca işçileri değil aynı zamanda, kendi sözleriyle «iyi burjuvazi»yi de Birlik'e katılmaya çağırdı. Bu, işçi partisine burjuva unsurların sızması sonucunu verdi.

Böyle bir politika Birlik'i, geniş proletarya yığınları arasında sağlam bir destek kazanma ve işçi sınıfı hareketinin toplumsal tabanını genişletme şansından yoksun bıraktı. Bu da Birlik'in sayısal bileşimi üzerinde dolaysız bir etkide bulundu. Asla yığınsal bir işçi sınıfı partisi durumuna gelememi. Alman Genel İşçi Birliği'nin liderlerinin harcadığı tüm çabalara ve Lassalle'in aktif propagandasına karşın Birlik Ağustos 1863'e kadar güçlkle 900'ün üzerinde üye kaydedebilirdi. Bir yıl sonra ise üye sayısı ancak 4600'e ulaştı. Berlin gibi bir endüstri kentinde bile yalnızca 40 kadar Birlik üyesi bulunuyordu. Lassalle'dan sonra Birlik'in Genel Başkanı olanlar (Lassalle 31 Ağustos 1865'te bir

düelloda öldürücü yara almıştı) Birlik içinde makam ve nüfuz sahibi olmak uğruna o derece keskin savaşımlara giriştiler ki Birlik'in yığınsal işçi sınıfı hareketinden yalıtlanmış bir klik halinde kaçınılmazlıkla dejenere olması sürecini şiddetlendirdiler.

Birlik'in örgütsel yapısının ve pratik faaliyetinin temelinde yatan Lassalle'ın yanlış program postülatları marksizme temelden düşmandı. Lasalcı partinin programı işçi sınıfının önüne hiçbir devrimci perspektif açmadı ve onun saflarında, sınıf savaşımı olmaksızın ve proletarya devrimi olmaksızın sosyalizmin başarılması olasılığı hakkında tehlikeli yanılgıların tohumlarını ekti. «Ama Izzy'nin (4), harekete, kendisinden kurtulmanın güç olacağı ve Almanya'da, şimdiye kadar işçiler arasında duyulmamış bir eğilimin ortaya çıkmasına neden olan bir karakter kazandırdığı görülmektedir.» (5) Lassalle Alman işçi sınıfı hareketi içinde reformizmin ve oportünizmin temellerini attı. Lasalcılık bu hareket içinde oldukça derin bir kök saldı ve, sosyal demokrat hareketin daha sonraki tarihinin ortaya koyduğu gibi, ona karşı yürütülen savaşım onlarca yıl sürdü. Marks ve Engels bu nedenle, bir yandan Lassalle'ın Almanya'da «onbeş yıllık uyuşukluktan sonra» (6) işçi hareketini yeniden uyandırmadaki rolünü kabul etmelerine karşın onu yine de kuşkuyla karşılamışlardır. Demagoji, «araçların seçiminde ahlaki hiçe saymak»,

(4) Lassalle - Ed.

(5) Engels'in Marks'a 13 Şubat 1865 tarihli mektubu; bulunduğu yer: Karl Marx ve Frederick Engels, **Toplu Yapıtlar**, C. 42, Progress Yayınevi, Moskova, 1987, s. 88.

(6) Marks'ın Johann Baptist Schweitzer'a 13 Ekim 1868 tarihli mektubu; bulunduğu yer: K.Marx, F.Engels, **Toplu Yapıtlar**, C. 43, Progress Yayınevi, Moskova, 1987, s. 133.

«güçlü Bonapartçı eğilimler», ve gericici Prusya hükümetinin başı Bismarck (7) ile flört etme çabaları -ki Lassalle, Bismarck'ın Almanya'yı «demir ve kan» ile birleştirme politikasında ona işçilerin desteğini vaad etmiştir- tüm bunlar, yıllar sonra Engels'in yazdığı gibi, «kuşkusuz harekete karşı gerçek bir ihanete götürecekti.» (8)

Marks ve Engels'in Lassalle'a ve lasalcılığa karşı savaşımı bu nedenle rastlantısal olmaktan çok uzaktı ve son derece ilkel bir karaktere sahipti. Bu savaşım lasalcı programın temel sorunlarının tümünü kapsayacak şekilde yürütüldü. Çünkü Marks ve Engels bu programın bir tek noktasıyla bile görüş birliğine sahip değildi. Ama Lassalle'ın bir proletarya partisi için ajitasyon yürüttüğü sıralarda Almanya'daki işçi sınıfı hareketi henüz yeteri kadar gelişmiş değildi. Alman proletaryası esas olarak zanaatkarlardan oluşuyordu. Bu koşullar altında, Marks ve Engels tarafından Lassalle'a yöneltilecek açık bir saldırı son derece sakıncalı sonuçlara yol açabilirdi. Lassalle'dan yüz çevirecek olan işçiler burjuvazinin ve gericilerin etkisine girecekti. Bu önemli taktik değerlendirme Marks ve Engels'i, Lassalle ile aralarındaki temel anlaşmazlıkların özünü aleni şekilde açıklamaktan o zaman için kaçınmaya yöneltti. Ama, gelecekte, birleşik işçi sınıfının lasalcılıkla ilişkisini koparacağına kesinlikle inanıyorlardı. Engels 27 Ocak 1865'te Marks'a, «... Tüm bu ilişkiyi aleni şekilde açıklamanın yalnızca cazip değil aynı

(7) Otto von Bismarck (1815-1898), 1862'den 1871'e kadar Prusya Başbakanı ve 1871-1890 arası Alman İmparatorluğu Şansölyesi.

(8) Engels'in Karl Kautsky'ye 23 Şubat 1891 tarihli mektubu; bulunduğu yer: Karl Marx ve Frederick Engels, üç ciltte Seçme Yapıtlar, C. 3, Progress Yayınevi, Moskova, 1976, s. 39.

zamanda *gerekli* duruma gelmesi için çok geçmeyecektir» diye yazmıştır. (9)

Alman Genel İşçi Birliği, tüm yanlışlarına karşın, bir durgunluk döneminden sonra proletarya hareketini uyarmakta olumlu bir rol oynadı. Daha ilerde Alman sosyal demokratlarının tanınmış önderleri durumuna gelen pekçok sosyal demokrat, Birlik'in safları içinde sınıf savaşımının derslerini öğrendi.

1860'ların sonlarında, birbirlerinin silah arkadaşı ve Marks ve Engels'in öğrencileri olan Bebel, Liebknecht ve Bracke başta olmak üzere lasalcı partinin daha çok sınıf bilincine sahip üyeleri Alman Genel İşçi Birliği ile bağlarını kopardılar ve marksizmin ilkelere üzerinde bir işçi sınıfı partisi yaratılması için geniş işçi yığınları arasında ajitasyon yapmaya başladılar. Ağustos 1869'da Eisenach'da yapılan Alman İşçileri kongresinde Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SDİP) kuruldu.

Eisenach partisinin programı lasalcılığın ve vulgar-demokratik düşüncelerin belli bir derecede etkisini taşıyordu. Ama temel olarak marksist, devrimci partiye ait bir belgeydi. Politik özgürlüklerin ve evrensel oy hakkının, işçi sınıfının tam kurtuluşu için yalnızca yardımcı bir araç olduğunu açıklıkla ilân etti. Proletarya, tüm sınıfsal tahakkümün ortadan kaldırılması için, ücretli emek sisteminin saf dışı bırakılması için savaşmak zorundaydı. Eisenach partisi daha başlangıçtan itibaren kendisini uluslararası işçi sınıfı hareketinin bir kolu olarak gördü. Birinci Enternasyonal'in bir parçasıydı; diğer ülkelerdeki proletarya savaşımının deneyimini özümseyip bunu Almanya'nın somut koşullarına uygulamaya çalışıyordu.

(9) Karl Marx ve Frederick Engels, **Toplu Yapıtlar**, C. 42, s. 69.

Marks ve Engels bu genç partiye sürekli destek oldular. Hiçbir hazır reçete dayatmadan, temel sorunların tümü üzerinde Eisenach liderlerine anlayışla ve akıllıca öğütlerde bulunup onların marksist teoride ustalaşmalarına yardım ettiler. Parti, onların dolaysız yol göstericiliği altında ideolojik-teorik ve örgütsel bakımdan gelişti. Yalnızca kendi ülkesi içinde değil aynı zamanda uluslararası arenada hızla saygınlık kazandı. Eisenach partisi daha ilk yıl içinde 10 bin üye kazandı ve safları hızla genişlemeye devam etti. Eisenach'çılar Prusya hükümetinin militarist politikasına tutarlılıkla karşı çıktılar, Bismarck imparatorluğunun karakteri hakkındaki lasalcı hayalleri teşhir ettiler ve 1871 yılında Paris Komünü ile dünya çapındaki proletarya dayanışması hareketinin başını çektiler. Eisenach partisi 1870'lerin ortalarında uluslararası işçi sınıfı hareketinin ileri kolu olarak sağlam bir yer edinmiş bulunuyordu.

Lasalcı Birlik'e oranla teorik alanda reddedilemez bir üstünlüğe sahip olan Sosyal Demokrat parti marksizmin devrimci teorisini kendi politik ve ekonomik savaşımının temeli haline getirmeyi başardı. Engels, 1874 yılında, «savaşım, bir işçi hareketinin varlık kazandığı zamandan bu yana ilk kez, kendine ait üç yön-teorik, politik ve ekonomik-pratik (kapitalistlere karşı direniş)- birbiriyle uyum içinde olacak şekilde ve onun karşılıklı bağlantılarına uygun düşecek tarzda ve sistematik bir yolla yürütülmektedir. Alman hareketinin gücü ve yenilmezliği işte tam da bu eş-merkezli saldırıda yatmaktadır» diye yazmıştır. (10)

(10) Frederick Engels, «Almanya'da Köylü Savaşı'na Önsöz», bulunduğu yer: Karl Marx ve Frederick Engels, üç ciltte Seçme Yazılar, C. 2, Progress Yayınevi, Moskova, 1976, s. 170.

Alman sosyalist hareketindeki bölünmenin en başta gelen nedenlerinden biri Almanya'nın ulusal birliğini sağlamanın yolları hakkındaki görüş farklılıklarıydı. «Lassalle ve yandaşları, proleter ve demokratik yolların zayıf şanslara sahip olması karşısında istikrarsız taktikler izlediler ve kendilerini Junker Bismarck'ın liderliğine uyarladılar. Onların yanlışı, işçi partisini Bonapartçı-devlet-sosyalisti yoluna saptırmakta yatmaktadır. Bebel ve Liebknecht ise demokratik ve proleter yolu tutarlılıkla desteklediler ve Prusyacılığa, Bismarckçılığa ya da milliyetçiliğe her türlü tavize karşı savaşım verdiler.» (11)

Almanya'nın birleşmesiyle, lasalcılarla Eisenach'çuları bölen temel taktiksel farklılıklar ortadan kalktı ve 1873 -74 yılları Almanya'nın işçi hareketinde bir dönüm noktasına tanık oldu. Her iki partinin işçileri ve liderleri, kendi deneyimleri sayesinde, proleteryanın saflarındaki örgütsel bölünmenin yalnızca Bismarck yönetiminin işine yaradığına gitgide daha çok ikna oldular. Savaşımın mantığı, Lasalcı Birlik'in liderlerini, sendikaları ve grevleri boykot etme politikasını yavaş yavaş terk etmeye zorladı. Her iki partinin üyeleri artık gittikçe daha sık bir şekilde, ortak düşmanlarına -burjuvazi, toprak sahipleri ve militarist devlet- karşı beraberce karşı durmaya başladılar. Birlik olmanın, güçlerini on kattan çok artırdığını ve hükümet baskısına karşı savaşımında yere daha sağlam basmalarına yardım ettiğini kendi deneyimleriyle öğrendiler. Tabandaki üyeler birbirleriyle doğrudan ilişkiye geçtiklerinden birbirlerini daha iyi tanıdılar. Bu ilişkileri sistemli

(11) V. İ. Lenin, «August Bebel», **Toplu Yapıtlar**, C. 19, Progress Yayınevi, Moskova, 1980, s. 297 - 98.

işbirliği izledi. Birlik'in üyeleri şu veya bu konu hakkında sık sık Eisenach'çılarının tutumlarına yakınlaştılar ve bazen onlarla tam bir görüş birliği içine girdiler. Ve kaçınılmaz olan şey gerçekleşti: ileri görüşlü lasalcı işçiler, liderlerinin iradesine karşın birliği «alttan» uygulamaya başladılar. Gitgide daha çok sayıda Genel Alman İşçi Birliği üyesi Birlik'ten ayrılarak Eisenach partisine geçti. Birlik çabası Eisenach'çılar arasında da çok güçlüydü.

Hızla yeni gelişmeler oldu. Birlik'in liderliği içindeki partiler-arası farklılıklar onu hemen hemen bölünmenin eşiğine getirdi. Yığınlar arasında etkisini yitiren Birlik'in liderleri, her ne pahasına durumu kurtarmak umuduyla Ekim 1874'te Eisenach partisi liderliğine birlik önerisinde bulundular. Engels, o sonbahardaki olayları daha ilerde hatırlayarak şöyle yazmıştır: «... Lasalcılar bize geldiler çünkü öyle yapmak *zorunda* kaldılar... çünkü onların liderleri, yığınların artık izlemek istemediği alçaklardan ve ahmaklardan oluşuyordu.» (12) Eisenach liderliği bu koşullar altında sebatkarlık, ilkeye bağlılık ve tutarlılık sergilemek ve 1874 yazındaki Coburg Kongresi'nde çizilen taktik doğrultuyu şaşmadan izlemek zorundaydı. Bu doğrultu, Marks ve Engels'in onayladığı «birleşme değil ama birlik olduğu sürece» sloganıyla dile getirildi. Bu slogan, iki partinin örgütsel olarak birleşmemesi gerektiği anlamına geliyordu. Birleşmeye giden yol ortak birleşik eylemler süreci içinde yavaş yavaş hazırlanmalıydı. Partilerin bilimsel sosyalizm ilkeleri üzerinde birleşebilmesi için önce, lasalcı dogmaların yanlışlığının bütün birlik üyelerine pratikte kanıtlanmak zorundaydı.

(12) Marx/Engels, *Werke*, Bd. 38, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 90.

Ne yazık ki, planlanan bu doğrultunun pratikte uygulanabilmesi oldukça güç çıktı. Liebnicht ve diğer bazı Eisenach partisi liderleri, işçi sınıfı hareketindeki bölünmeyi hızla saf dışı etme isteğiyle lasalcılara olmayacak ödümler verdiler. Birlik liderleri böylece Eisenach'çılara ivedi bir birleşmeyi dayatabildiler. İkincisi, Birlik liderleri Wilhelm Hasenclever ve Wilhelm Hasselmann'a, Gotha Kongresi için birlik programı taslağını hazırlama görevi verildi. Tamamen lasalcı bir ruhla hazırlanan bir belgenin ortaya çıkmış olması bu yüzden hiç de şaşırtıcı değildir. Gotha Programı taslağı, 1869 Eisenach Programı'na göre geriye atılan bir adımı temsil ediyordu.

Tüm bunların nedeni, Alman Sosyal Demokratların liderlerinin, teorisinin işçi sınıfı hareketi için taşıdığı önemi küçümsemeleri ve ideolojik sorunlara karşı bir bakıma önemsemez bir tavır takınmalarıydı. Lasalcılara karşı zafere ulaşmak için birleşik bir parti yaratmayı başarmayı yeterli görmüşlerdi. Bu, ham bir hayaldi. Gotha Programı'nın kabul edilmiş olması gerçeği, teorik sorunların genç komünist ve işçi partileri bakımından taşıdığı önemi ve bir partinin devrimci birlik için savaşımla marksist teoride derinlemesine ustalaşması arasında ayrılmaz bir bağ bulunduğunu göstermektedir. Marks, eğer Lasalcı Birlik'in liderlerine «ilkeler üzerinde hiçbir pazarlık yapılmayacağı» daha başlangıçta sıkı sıkıya anlatılsaydı «bir eylem programına veya ortak eylem için bir örgütlenme planına razı olmak *zorunda* bulunurlardı» (13) diye vur-

(13) Marks'ın Wilhelm Bracke'a 5 Mayıs 1875 tarihli mektubu, bulunduğu yer: Karl Marx ve Frederick Engels, **Seçme Yapıtlar**, C. 3, s. 12.

gulamıştır. Ama Eisenach partisinin liderleri, proletaryanın sınıf savaşımının teorisi ile pratiği arasındaki ayrılmaz bağ hakkında önemli bir marksist önermeden sapma gösterdiler. Bir işçi sınıfı partisinin demokratik faaliyet ilkesini çiğnediler. Çünkü tabandaki üyeler, birleşme sorununu ele alma veya partinin program taslağını veya tüzüğünü hazırlama ve tartışma olanağından gerçekte yoksun bırakılmışlardı.

Gotha Programı Mart 1875 başlarında parti organları *Der Volksstaat* (SDWP) ve *Der Neue Social-Demokrat*'ta (GAGW) yayınlandığında Eisenach partisinin birçok üyesi arasında haklı bir hoşnutsuzluk uyandırdı. Bunlar arasında Bebel (görüşmeler sırasında hapiste olduğundan görüşmelerin nasıl sürdüğünden pek haberi olmamıştı), Bracke ve diğerleri de bulunuyordu. Bracke, Liebknecht'in uzlaşmacı tutumunu paylaşmayan parti liderleri adına Engels'e 25 Mart'ta ayrıntılı bir mektup göndererek parti içindeki durumu anlattı. Mektupta şöyle yazmıştı: «Bu programın kabul edilmesi benim için olanaksızdır ve Bebel de aynı görüştedir... Birliği 'başarmak' uğruna kendi inançlarına ihanet ettiler... Parti böylece bir hizibe dönüşmüş oluyor... Bütün bunlar beni, program taslağına karşı açık bir savaş ilân etmeye yöneltiyor... Ama yine de senin ve Marks'ın bu konuda ne düşündüğünüzü bilmek istiyorum. Sizin deneyiminiz daha zengin ve görüşleriniz benimkilerden daha iyidir.» (14)

İngiltere'de göçmen olarak yaşayan Marks ve Engels, lasalcılarla yapılan görüşmelerden tamamen habersizdi. Olayların akışına kapılan Liebknecht onlarla

(14) *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, Bd. 1, Dietz Verlag, Berlin, 1966, S. 601 - 02.

haberleşmeyi ihmal etmiş, haberleşmeyi yürüten diğer bir kişi olarak Bebel ise hap'se düşmüştü. Yeni program taslağını ilk olarak 7 Mart'ta *Volksstaat*'ta okuduklarında, Engels'in sözleriyle, oldukça şaşırmışlardı. Engels, Gotha Programı taslağı hakkındaki tutumunu, 18 - 28 Mart 1875'te August Bebel'e yazdığı ünlü mektubunda dile getirdi. Bu mektupta, Marks'ın *Marjinal Notlar*'ını önceden haber verircesine, taslağın temel kusurlarını şöyle sıraladı: 1. «İşçi sınıfı açısından, diğer tüm sınıflar yalnızca gerici bir kitledir» şeklindeki tarihsel bakımdan yanlış lasalcı postülatın kabul edilmesi; 2. işçi sınıfı hareketinin enternasyonalizm ilkesinin tamamen gözardı edilmesi; 3. lasalcı «ücretlerin demir yasası»nın tanınması; 4. devletten yardım alan kooperatif topluluklar düşüncesinin işçilerin biricik toplumsal talebi diye öne sürülmesi; 5. işçi sınıfının örgütlenmesinde sendikaların rolünden hiçbir şekilde söz edilmemesi; 6. o zamanlar çok moda olan bilim özgürlüğü ve vicdan özgürlüğü, veya «halk tarafından yasama», vb. gibi belirsiz istemler öne sürülmesi. Engels, vardığı sonucu belirtirken, «[program - Ed.] öyle bir karaktere sahip ki» demiştir, «kabul edildiği takdirde Marks'ın ve benim, bu tabanda kurulan *yeni* partiye bağlılık göstermemiz *asla* olanaklı olamayacaktır...» (15) Engels, Gotha Programı için, «Alman sosyalist proletaryasının tümü adına lasalcılık önünde diz çökmek» (16) demiştir.

Engels, bu program hakkındaki vargısını yıllar sonra da doğrulamıştır. Kendisi Mayıs 1891'de Bebel'e,

(15) Engels'in August Bebel'e 18 - 29 Mart 1875 tarihli mektubu, bulunduğu yer; Karl Marx ve Frederick Engels, *Seçme Yapıtlar*, C. 3, s. 35.

(16) Agy., s. 36.

«Eisenach'çılar ekonomik alandaki temel lasalcı deneyimlerin ve istemlerin *tümünü* kabul etmekle» diye yazmıştır, «en azından, programları söz konusu olduğu sürece *aslında lasalcı duruma düşmüşlerdir*. Lasalcılar hiçbir fedakârlık yapmamıştır, gerçekten hiç...» (17)

Yukarıda anlatılan olaylardan birkaç hafta sonra, 5 Mayıs 1875'te, Marks, Bracke'ın kendisine gönderdiği mektuba cevaben ona, *Alman İşçi Partisi Programı Hakkında Marjinal Notlar*'ını gönderdi. Marks, *Marjinal Notlar*'la birlikte Bracke'a gönderdiği mektubunda, *Marjinal Notlar*'ın aynı zamanda diğer Eisenach partisi liderleri için de -Liebknecht, Bebel ve Auer- yazılmış olduğuna işaret etti.

Ne yazık ki Marks'ın, Gotha Programı hakkındaki eleştirel değerlendirmesinden tüm parti liderliğinin haberdar edilmesi isteği önemsenmedi. Yıllar sonra anlaşıldı ki Liebknecht, kendi kanaatine, parti içinde gelişen karmaşık durumu daha da derinleştirmek istemediğinden *Marjinal Notlar*'ı Auer ve Bebel'e iletmemişti. Bu elyazması birkaç ay sonra Marks'a geri gönderildi. Engels'in Bebel'e 18 - 28 Mart tarihli mektubu da oldukça uzun bir süre diğer parti üyelerinin bilgisi dışında kaldı ve nihayet 36 yıl sonra Bebel'in *Aus meinem Leben* (Yaşamımdan) adlı kitabında yayınlandı. (18).

Marks ve Engels, Avrupa'daki hareketin öncülüğünü yapan partinin program taslağını eleştirirken bilimsel komünizm düşüncelerinin o zamana kadar Almanya'da artık bir hayli yaygınlaşmış olduğu gerçeğinden hareket etmişlerdi. Engels'in vurguladığı gibi bu ülkenin işçi hareketi «İngiliz ve Fransız hareketle-

(17) Marx/Engels, *Werke*, Bd. 38, S. 93.

(18) A. Bebel, *Aus meinem Leben*, Kısım 2, Stuttgart, 1911, s. 318-24.

rinin omuzları üzerinde» gelişmişti ve bu yüzden «onların pahalıya kazanılmış deneyimlerinden yararlanabilecek ve (...) onların yanlışlıklarından sakınabilecek» durumdaydı. (19) Büyük yanlışlıklar ve gerçekten farklı formülasyonlar içeren bu programın benimsenmesi işçi sınıfı hareketinin ve teorinin kendi gelişiminin eriştiği düzeye kıyasla geriye atılmış bir adım anlamına geliyordu; bu, ileri işçilerin o zamanlar artık geniş ölçüde üstesinden gelmiş bulunduğu küçük burjuva kavramlar karşısında hoşgörülemez ödünler verilmesi demektir. Tüm partinin, günü geçmiş gerici düşüncelere doğru geriye sürüklenmesi yerine bu işçilerin düzeyine getirilmesi gerekirdi. Marks ve Engels'in Gotha Programı taslağı karşısındaki çok eleştirel tutumlarının bir başka nedeni de onların her ikisinin de Alman işçi sınıfı hareketiyle yakın bağlara sahip bulunmaları gerçeğiydi. Engels, «bize, bu programın gizli babalığı görevinin verileceğini de beklemeliydik» (20) diye yazmıştır.

Eisenach partisi lasalcılarla birleşmekle yığinsal bir işçi partisi durumuna gelmeyi amaçlamıştı. Bu yolda iki seçenekleri vardı. Bir tanesi, dolaysızca, kendiliğinden evrimleşen yığın ideolojisine yönelimdi - başlangıçta hızlı bir başarı vaad eden, kolay bir yol. Ama bunun anlamı partiyi yığın bilinci düzeyine adapte etmektir ve son çözümlemede onun öncü rolünün yitirilmesine ve oportünistçe zamana ayak uydurmaya yol

(19) Frederick Engels, «Almanya'da Köylü Savaşı'na Önsöz» bulunduğu yer; Karl Marx ve Frederick Engels, **Seçme Yapıtlar**, C. 2, s. 169 - 70.

(20) Karl Marks'ın **Gotha Programı Eleştirisi'ne** Frederick Engels'in Önsözü, bulunduğu yer: Karl Marx ve Frederick Engels, **Seçme Yapıtlar**, C. 3, s. 9 - 10.

açtı. Marks ve Engels Alman sosyal demokratları için daha değişik bir yol önerdiler - kesinlikle b'limsel olan bir dünya görüşü uğrunda savaşımlın zorlu yolu ve yığınların kendiliğinden sosyalizmin çekiciliğine kapılmasına yaslanarak, yığınlar arasında bu dünya görüşünün yılmadan propagandasının yapılması. Engels, Bebel'e, «size, partiye» diye yazmıştır, «sosyalist bilim gereklidir. (...) Alman part'si ile Alman sosyalist bilimi arasında en küçük bir gerilim bile (...) görülmemiş bir şanssızlık ve utanç olur.» (21)

Marks, *Marjinal Notlar*'ının elyazmalarını Bracke'a gönderirken, gelişmekte olan durum altında, bir uzlaşma anlaşması tabanında birleşme sorununun fiilen önceden kesinleşmiş bulunduğunun tamamen bilincindeydi. Bu belgenin yayınlanacağına güvenemediğinden Eisenach'çılarla lasalcılara verdiği ideolojik ödünlere yönelttiği eleştirinin Gotha Programı'nın metninde değişiklik yapılması için belirleyici bir etkide bulunacağını da artık ummuyordu. Bu nedenle, *Marjinal Notlar*'ına incilden sözlerle son verdi: *Dixi et salvavi animam meam* («Konuştum ve ruhumu kurtardım»). (22)

(21) Engels'in Bebel'e 1 - 2 Mayıs 1891 tarihli mektubu, bulunduğu yer: Marx/Engels, *Werke*, Bd. 38, S. 94.

(22) K. Marx, Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar, bulunduğu yer: Karl Marx ve Frederick Engels, *Seçme Yapıtlar*, C. 3, s. 10.

II. GOTH A PROGRAMI'NIN LASALCI ÖNERMELERİ HAKKINDA MARKS'IN ELEŞTİRİSİ TOPLUMUN KOMÜNİST DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE MARKSİST TEORİNİN GELİŞİMİ

Marks, Gotha Programı taslağı hakkındaki notlarını, sanki onu *Volksstaat*'ta okuyor gibi tutmuştur. Program'da, hakkında yıllardır Lassalle'a karşı amansız bir savaş yürüttüğü konuların hepsine rastladı - soyutlamalar, ekonomik teorinin gözardı edilmesinden kaynaklanan yanlış ve belirsiz tanımlamalar ve büyük, affedilemez politik hatalar. Ve tüm bunların, Avrupa proletaryasının başında yer alan bir partinin sancağına yazılması öneriliyordu! Marks'ın elyazmasının satırlarından fışkıran ateşli öfke bu yüzden anlaşılır birşeydir. Taslak hakkında düşünceli ve dikkatle muhakeme edilmiş bir görüş hazırlamak Marks'ın yalnızca bir ayını aldı. Marks, gerçekten de her önerme hakkında ayrıntılı, kapsamlı, kelime kelime bir değerlendirme yapmaktadır. Bu elyazması, kusursuz mantığı ve berrak kompozisyonuyla dikkat çekicidir. Marks, notlarını, Gotha Programı'nın dört temel maddesine denk gelecek şekilde dört ana bölüme ayırmaktadır. Bu bölümlerin her birinde, programın tek tek her ifa-

desini ele alarak bunun yanlışlığını Eisenach liderlerine canlı ve kapsamlı bir yolla açıklamaktadır. Birinci bölümde beş paragraf, dördüncü bölümdeyse yedi paragraf incelemektedir; ikinci ve üçüncü bölümlerde alt bölümler bulunmamakta ve buralarda sırasıyla Lassalle'ın «ücretlerin demir yasası» ve üretici kooperatif toplulukları hakkındaki düşünceleri ele alınmaktadır.

Lassalle'ın günü geçmiş asırlık ifadelerini bugün eleştirmenin ne anlamı var diye düşünülebilir. Ancak bu yapıtın lasalcılığın eleştirisini içeren polemik bölümü, Lenin'in sözleriyle, onun pozitif bölümünü gölgelememelidir. Yani, «komünizmin gelişimiyle devletin sölup gitmesi arasındaki bağlantının analizi». (1)

Alman Sosyal Demokratlarının yanlışlıklarının ve hayallerinin analizi, Marks'ı, marksizmin, geleceğin komünist toplumu hakkındaki program önermelerini formüle etmeye yöneltmiştir. Bu yüzden, Marks'ın elyazması akan zaman içinde önemini yitirmek bir yana, uluslararası işçi sınıfı hareketi için taşıdığı teorik ve pratik önem gittikçe artmaktadır.

Marks, elyazmasına, Gotha Programı'nın ilk satırlarının bir analiziyle başlamıştır. Bu belge «emek, tüm zenginliğin ve kültürün kaynağıdır» demekle, «ve yararlı emek yalnızca toplumda ve toplum vasıtasıyla mümkün olduğuna göre emeğin geliri de eksiltilmemiş şekilde eşit haklarla toplumun tüm üyelerine aittir» (2) diye belirtmekteydi.

İlk bakışta, lasalcılar emeğin ürününün adil şekil-

(1) V. İ. Lenin, «Devlet ve Devrim», Toplu Yapıtlar, C. 25, Progress Yayınevi, Moskova, 1977, s. 462.

(2) Karl Marx, Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar, s. 13.

de dağılımını amaçlıyordu ve bunda yanlış birşey yoktu. Ama Marks, bu belgenin yazarlarına ait en az üç temel yanlışla işaret etti.

Birincisi, bunlar, toplumsal zenginliğin kaynağının yalnızca emek olmadığını bir an bile düşünmemişlerdi. Tüm nesnelerin ve emek araçlarının kaynağının herşeyden önce doğanın kendisi olduğu açık bir gerçektir. Genel olarak söylersek, emek de bir doğa kuvvetinin, özel olarak işgücünün, yani insanın çalışma yeteneğinin bir tezahürüdür. Ama bu, konunun yalnızca bir yönüdür. Programın yazarları, öğretmenleri Lassalle'ın genel olarak zenginlik, emek ve toplum hakkındaki tezlerini tekrarlarlarken bu soyut deyimlerin kapitalizmin sömürücü doğasını aslında gizlediğinin, onun tarihsel bakımdan geçici doğasını gözden sakladığının farkında değillerdi. Gerçekten de program ne tür bir toplumla ilgiliydi? Bu belirsiz kalıyordu. Bu yüzden, işçilerin içinde çalıştığı toplumsal koşullar programda belirtilmeden geçilmişti. Ve bunların tanımlanması, bir proletarya partisinin görevlerinin formüle edilmesinde çok büyük bir öneme sahipti. Marks, parti programının herşeyden önce, işçiye üretim araçlarının sahibine dolaysızca tâbi kılan şeyin kapitalist üretim ilişkileri olduğu gerçeğini yansıtmaması gerektiğine derinden inanıyordu. Ve bundan sonra da, sömürü ilişkilerinin doğmasına neden olan toplumsal koşulların devrimci tarzda saf dışı bırakılması gereğinin gerçekleşmesini sağlamak zorundaydı. Marks, şu yalnızca doğaldır ki, diye yazmıştır, «işgücünden başka bir mülke sahip olmayan insan, her tür toplum ve kültür şartı altında, kendini emeğin maddi koşullarının sahibi yapmış olan diğer insanların kölesi olmak zorundadır. Ancak onların izniyle çalışabilir ve bu yüzden ancak onların izniyle yaşa-

yabilir.» (3) Bu gerçeği dikkate almamak bağışlanamaz bir yanlışlık olurdu. «Sosyalist bir program, burjuva deyimlerinin, onlara anlam kazandıran tek şey olan *koşulları* sessizce geçiştirmesine... izin veremez.» (4) Yoksa programın toplum ve emek hakkındaki tüm deyimleri anlamsız olur. Lasalcıların, emeğin somut tarihsel koşulları dışında ele alan genel olarak emek hakkındaki soyut tezleri burjuvazinin ekmeğine yağ sürüyordu. Bu durum, kapitalistlerin «emeğe *doğa üstü yaratıcı güç*» (5) atfetmek için çok iyi bir nedenleri bulunduğunu söyleyen Marks tarafından açıkça vurgulanmıştır. Çünkü böyle bir yaklaşım onların kârlarının kaynağını gözden saklar ve kapitalist üretim tarzının parazit özünü maskeler; bu üretim tarzı altında, üretici güçler, bilim ve kültür, üretim araçlarına sahip olan ve bir başkasının emeği pahasına yaşayan dar bir birey grubunun çıkarına gelişir.

Marks'ın görüşüne göre Gotha Programı'nın yazarlarının ikinci büyük yanlış da, yine onların ekonomik teoriyi bilmemelerinden, toplumun maddi zenginliğinin hiçbir şekilde insan emeğinin (fiziksel ve zihinsel olarak) bireysel şekilde harcanmasıyla değil, yalnızca, toplumsal işbölümü sistemine dahil olan emek tarafından, *toplumsal emek tarafından* yaratıldığını anlamamalarından kaynaklanıyordu. Marks, diğer insanlardan yalıtılmış bir bireyin emeğinin ne zenginlik ne de kültürel değerler yaratamayacağını göstermektedir. Toplumun zenginliği denen şeyi ancak, emeğin tüm özel tiplerinden bir tek üretim süreci içindeki bileşimi üretebilir. Marks bu yüzden vurgulamaktadır

(3) Karl Marx, **Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar**, s. 13.

(4) Agy.

(5) Agy.

ki herhangi bir üretim yalnızca *toplumsal üretim* olarak vardır ve emek yalnızca, belirli üretim ilişkileri altında uygulanan toplumsal emek olarak zenginlik kaynağıdır. Üretime böylesi bir yaklaşım Marks tarafından *Kapital*'de dikkatle incelenmiştir. Bu yapıt, kapitalist ekonominin yasalarının anlaşılmasını ve onun kaçınılmaz düşüşüne bilimsel bir kanıt göstermeyi olanaklı kılmıştır.

Lasalcılar, burjuva ekonomistleri gibi (ki onlar için bu yalnızca doğaldı), hiçbir ekonomik kategoriye tarihsel açıdan yaklaşmadılar. Gerçekten de programda sözü edilen «kullanışlı» emek nedir? Marks, taşla hayvan öldüren veya meyva toplayan bir vahşi de aynı şeyi yapmamakta mıdır, diye sormaktadır. Ama onun avına toplumsal zenginlik diyemezsiniz. Marks, bireysel emeğin, toplumsal işbölümü sistemine dahil olmadığı sürece yalnızca kullanım değerleri yaratacağını sabırla anlatmaktadır. Bunlar toplumsal değerlendirme sürecinden -mal üretimi için farklı üreticilerin yaptığı farklı harcamaların satış yoluyla ölçülmesi- geçmezler. Bu yüzden bu emek ürünleri toplumsal bir değere sahip değildir ve dolayısıyla toplumsal zenginliğin bir unsurunu oluşturamazlar.

Marks, emeğin uygulandığı maddi ve toplumsal koşulları gözardı eden lasalcı emek postülatlarının bilim dışı, gerici özünü teşhir etmiş ve toplumun tabanını oluşturan şeyin aslında belirli tarihsel koşulların dışında ele alınan şekliyle emek değil, maddi zenginliği üretme tarzı, yani, üreticiyi üretim araçlarıyla bir araya getirme yolu olduğunu göstermiştir. Üretimin bu en önemli iki unsuru kapitalizm altında birbirinden ayrılmıştır. Çünkü emek aletleri kapitalistin mülkiyetindedir ve işçinin üretim araçlarıyla bir araya getirilme-

si yalnızca, maddi zenginliğin ilk üreticisinin sömürülmesi sürecinde ücretli emek şekli içinde uygulanır.

Kapitalizmin objektif ekonomik yasalarının derinlemesine ve kapsamlı bir incelemesi, Marks'ın, kapitalizmin devrimci tarzda devrilmesi için gerekli objektif ön koşulların kapitalizmin kendisi tarafından yaratıldığı şeklindeki geniş kapsamlı devrimci vargıyı ortaya koymasını sağladı. Bu vargı proletarya partisinin programında yer almalıydı. Marks, program «'emek' ve 'toplum' hakkında genel sözler yazmak yerine» diye işaret etmiştir, «şimdiki kapitalist toplumda, işçileri bu toplumsal belayı ortadan kaldırmaya olanaklı ve mecbur kılan maddi, vb. koşulların en azından nasıl yaratıldığını» (6) net şekilde ortaya koymalıydı.

Gotha Programı'nda genel olarak emek ve toplum hakkında yer alan lasalcı ifade tarzı gerçekte Marks'ın *Kapital*'de yaptığı temel devrimci buluşu geçiştirmeyi ve böylece işçi sınıfını devrimci savaşım yolundan, kapitalist kölelik sisteminin devrimci tarzda yıkılması yolundan saptırmayı amaçlıyordu. Bu soyut ifade tarzı Alman işçi sınıfı hareketini Prusyalı toprak sahiplerinin çıkarlarına uyarlamanın yollarını arayan lasalcı politik taktiklerin sınıf özünü gizliyordu. Marks'ın programın bu noktasını keskin şekilde eleştirmesi bu yüzden tamamen anlaşılır birşeydir.

Marks, lasalcı eski «emeğin eksiltilmemiş geliri» isteminin programa dahil edilmesini birinci paragrafın üçüncü büyük eksikliği olarak gördü. Bu istem programda iki kez yer almaktadır: önce ilk maddede, sonra da şu ifadede: «Emeğin özgürlüğü, emek aletlerinin toplumun ortak mülkü haline getirilmesini ve toplam

(6) Karl Marx, *Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar*, s. 13.

emeğin, emek gelirleri adil bir biçimde dağıtılacak şekilde kooperatif tarzda düzenlenmesini gerektirir.» (7)

19. yüzyılda geçerlik bulmuş olan «emeğin» adil, «eksiltilmemiş geliri» sloganı, komünizmin vulgar, küçük burjuva tarzda kavranışını yansıtan yalancı-sosyalist bir istemdi. Bu slogan özü bakımından, örneğin, bir bireyin mal üretimine katkısını belgeyle belgeleyen Proudhon tarzı «emek para» düşüncesine çok yakındı. Bu yüzden, bu bakış açısını ilk ortaya atanlar Lassalle ve yandaşları değildi.

Toplumsal ürünün dağılımı konusuna bilimsel yaklaşım, -ki Marks tarafından ayrıntılarıyla işlenmiştir- Marks'ın bu lasalcı paragraftan tamamen farklı bir sonuç çıkarmasına yol açtı. Marks, mantık yürüterek, «eğer yararlı emek yalnızca toplumda ve toplum sayesinde olanaklı ise» diye vardığı sonucu belirtmiştir, «emeğin geliri de topluma aittir - ve bundan bireysel işçinin payına yalnızca, toplumun... muhafaza edilmesi için gerek duyulmayan bir pay düşer.» (8) Yani Marks, toplumsal gelirin hiçbir zaman, ürünün ilk üreticisinin hemen emrine amade olmadığını göstermektedir. Bu yasa her toplum için geçerlidir ama her sosyo-ekonomik formasyonda farklı şekillerde ortaya gelir. Kapitalist toplumda toplumsal ürün üzerinde ilk hak iddiasında bulunanlar, mülk sahibi sınıfların temsilcilerinden oluşan hükümetlerdir; ve ikinciler de, üretim araçlarının sahibi ve kendilerini toplumsal düzenin bir desteği olarak gören mülk sahibi sınıfların kendileridir. İşçiler ancak bundan sonra, en sonuncu olarak, emekleri için bir ödeme alırlar. O halde onların geliri, kapi-

(7) Agy.

(8) Age., s. 14.

talizm altında, bu toplumun doğasında bulunan yasalar tarafından daina «eksiltilir».

Ama lasalcılar «emek aletleri toplumun ortak malı haline getirildikten» sonra (bir devrim olmadan bunun nasıl başarılabilceğı belirsiz kalmaktadır), yani, hakkında yanlış bir anlayışa sahip oldukları sosyalist bir toplumda «emeğın eksiltilmemiş geliri» ilkesinin yürürlüğe sokulmasını talep ediyorlardı. Marks ise bu sloganın burada da tamamen kabul edilemez olduğunu gösterdi. Ortak mülk yalnızca emek ürünlerinden değil aynı zamanda doğal zenginliklerden (toprak, mineraller, vb.), kültürün ve eğitimin başardığı şeylerden, yani insan toplumunun yüzlerce yıllık gelişiminin verdiği sonuçlardan oluşmaktadır. Bir işçi bireyin, yaratılmasında hiçbir payı bulunmayan birşey üzerinde hak iddia etmesi saçmadır. Dahası, toplumsal ürün, toplumsal işbölümü sistemi tarafından belirlenen birçok işçinin çok çeşitli emeğiyle yaratılır. Bunlar arasında, diğer şeyler yanında, o olmadan günümüzde üretim'in gelişmesinin düşünölemeyeceğı ve üstelik kamu malı olan bilimsel başarılar ve sayılması eğer olanaksız değilse son derece güç olan diğer birçok bileşken vardır. Madem ki toplumsal ürünün parçası -ki belli bir işçi bireyi bunun yaratılmasında bir rol oynamaz- köken bakımından topluma aittir, o halde onun, toplumun toplam ürünü üzerinde hak idd'a etmesi haksız ve saçmadır. Marks, bir işçinin asla, hiçbir koşul altında toplumsal gelirin tümü üzerinde hak iddia edemeyeceğini göstermektedir.

Marks, yukarıdakilere şunları da eklemektedir, Her toplum, karmaşık bir organizma olması nedeniyle, gerekli fonksiyonların gerçekleştirilmesi amacıyla harcama yapılmasını gerektirir - yönetim, asayişin korun-

ması, vb. Yalnızca burjuva toplumunda değil, komünist toplumda da temelden gerekli olan bu harcamalar yalnızca toplumsal üründen karşılanabilir. Bu yüzden, her toplumsal sistemde, bir işçi bireyin geliri *daima* «eksiltilmiş» olacaktır. Bu, objektif bir ekonomi yasasıdır ve lasalcıların toplumsal ilişkilerin bilimsel analizi yerine koydukları adaletle ilgili ahlak kuralları burada kabul edilebilir değildir.

Marks, «emeğin geliri» kavramının kendisinin de aldatici ve kararsız olduğunu kanıtlamaktadır. Bu aslında, gerek besin, giysi, ayakkabı, vb. nesneleri gibi emeğin doğal şekil içindeki ürünü olarak yorumlanabileceği gibi onun değeri olarak da yorumlanabilir. Ama eğer emeğin değeri olarak yorumlanıyorsa o zaman, diye işaret etmektedir Marks, hangi değerın kastedildiği açıklanmalıdır. Bu, ürünün toplam değeri olabilir: ve bu değere yeni harcanmış «yaşayan» emek ile donanımında, makinelerde, vb. somutlaşmış «geçmiş» emek dahildir. Ya da bu yalnızca, «yaşayan» emek tarafından yeni yaratılmış bir değer olabilir ve bu da toplam ürünün değerinden daima daha azdır. Marks, «emeğin geliri» kavramının ancak tüm bu soruların yanıtları verildikten sonra açıklanabileceğini söylemektedir. Lasalcıların, kapitalizmin kendi doğasındaki ekonomi yasalarını kavrayamadıkları için beceremedikleri şey işte budur.

Bunun kadar vulgar olan başka bir nokta da Gotha Programı yazarlarının savunduğu «adil bir dağılım» kavramıydı. İşçi partisinin programı bu soruna gerçekten proleter bir yaklaşım yansıtmalıydı. Burjuvazi, kapitalizm altında geçerli olan ilişkileri adil ve değişmez ilişkiler olarak görür ve gerçekten de kapitalizm altında olanaklı olan ilişkiler yalnızca bunlardır.

Burjuva toplumunda, üretimin sermaye ve toprak mülkiyeti şekli içindeki maddi koşulları sömürücülerin elindedir. Buna karşılık işçiler yalnızca potansiyel emek yeteneğine sahiptir; üstelik, sermaye veya toprak sahibi onlara iş vermediği takdirde bu bile gerçekliğe dönüşemez. Üretimin maddi unsurlarının böylesine dağılması doğal olarak, emek ürünlerinin de kapitalist tarzda dağılması sonucunu verir. Bu tarz altında, ulusal gelirin (ulus çapında yeni yaratılmış ürün) daha büyük bir bölümü kâr şekli altında bedavadan sömürücünün cebine girerken işçi, yorucu emeğiyle yarattığı şeyin yalnızca bir bölümünü alır. Böylece, kapitalizm altında işleyen objektif ekonomi yasalarının bir sonucu olarak, emek tarafından yaratılan ürün değerinin bir bölümü «meşru» olarak kapitaliste, üretim araçları sahibine tahakkuk eder. Marks'ın gösterdiği gibi, kapitalizm altında başka bir dağılım olamaz. Çünkü yasa normları ekonomik ilişkilerden kaynaklanır ve bunun tersi doğru değildir. Halbuki, dağılım ilişkilerinde değişiklik gerçekleştirmek yoluyla kapitalizmin sömürücü özünü dönüşüme uğratmayı ummuş olan küçük burjuva sosyalistleri, bunun tersinin doğru olduğunu kabul etmişlerdi.

Marks, bu yüzden diye vurgulamıştır, bir dağılım tarzını analiz edip değerlendirirken bu tarzın kendisinden değil, bu dağılım tarzını -ve başka bir dağılım tarzını değil- belirleyen üretim tarzının analizinden yola çıkılmalıdır. İşte bu yüzden lasalcıların adil bir dağılım talebi boş, anlamsız bir söz olarak kalıyordu.

Marks ayrıca, proletarya partisi programının şu vargıyı vazgeçilmezlikle içermek zorunda olduğunu savunmuştur: «Emeğin toplumsal bakımdan geliştiği ve böylece bir zenginlik ve kültür kaynağı haline geldiği

oranda işçiler arasında yoksulluk ve mahrumiyet, işçi olmayanlar arasında ise zenginlik ve kültür gelişir.» (9) Marks'ın keşfettiği, sömürüye dayalı toplumların tümü için geçerli olan bu yasa kapitalizm altında özel bir önem kazanır. Bunun etkisi altında (Marks *Kapital*'de buna «kapitalist birikimin genel yasası» adını vermiştir,) kapitalist toplum burjuvazi ve proletarya olarak gittikçe artan bir şekilde kutuplaşır (ki günümüzde proletaryaya, kapitalist ülkelerde, benzer bir ekonomik konum içindeki diğer çalışan tabakalar eklenmektedir), kapitalizmin temel çelişkisi derinleşir ve kapitalist ilişkilerin ortadan kaldırılması daha da zorunlu duruma gelir.

Marksizmin temel teorik önermelerinin Gotha Programı'nda bulunmayışı onun dolaysız yazarlarının teorik alandaki güçsüzlüklerini ortaya koymakla kalmamış (lasalcılardan bundan başka birşey de pek beklenemezdi) aynı zamanda Eisenach partisi liderlerinin de aynı durumda olduklarını göstermiştir. Kuşkusuz bu durum endişeye neden olmuştur.

Programın yazarları, programda kapitalizmin devrimci tarzda yıkılması talebinin bulunmayışı ile kendilerine ait «eksiltilmemiş gelirin toplumun tüm üyeleri arasında eşit olarak adil bir şekilde dağılması» gereği arasındaki çelişkiyi göremediler. Ama Marks'ın vurgulamış olduğu gibi bu reddedilemez bir bağlantıdır. Eğer sömürücü sınıflar ortadan kaldırılmıyorsa lasalcıların *emeğin* geliri karşısında eşit bir hak hakkındaki sözleri nasıl anlaşılmalıdır? Bu sınıflara, toplumun çalışan üyeleriyle eşit şekilde emeklerinin kar-

(9) Karl Marx, **Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar**, s. 14 - 15.

şılığı mı verilmelidir? Gotha Programı bu soruyu açık bırakmıştır.

Her toplumda mevcut olan, nüfusun çalışmayan başka bir kategorisinin -hastalar, yaşlılar, çocuk büyüten kadınlar, vb.- kaderi de «emeğin eşit geliri» formülü altında belirsiz kalmaktadır. Bunlar, toplumun çalışan üyeleriyle eşit bir gelir mi almalıdırlar ve adalet bunun neresindedir?, diye sormaktadır Marks. Eğer çalışanlarla eşit bir gelir almazlarsa o zaman lasalcı slogandan geriye ne kalır?

Marks, «emeğin eksiltilmemiş geliri» talebinin tersine, komünist toplumda toplumsal ürünün dağılımı yasasının bilimsel bir gerçeklemesini vermiştir. Ama biz bunu daha sonra, komünizm hakkındaki özel bir bölümde ele alacağız.

Gotha Programı'nın ekonomik talepleri arasında ayrıca, daha önce belirtildiği gibi Lassalle'ın kendi buluşu saydığı «ücretlerin demir yasası» da dile getiriliyordu. Marks, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde ilk olarak bu yasaya açıkça karşı çıkmış ve onun bilim dışı ve gerici doğasını ortaya koymuştur. «Ücretlerin demir yasası» Marks tarafından o zamanlar zaten teşhir edilmiş bulunan Malthus'çu nüfus teorisine yaslanıyordu. Bu teori öz bakımından, nüfusun üretimden çok daha büyük bir hızla arttığını ve bu yüzden insanlığın açlık ve yoksulluktan ebediyen kurtulamayacağını öne sürüyordu. Bu teori, canlıların bir bölümünü yok eden savaşı haklı çıkarmaktadır ve o zamanlardan beri en gerici güçler tarafından sık sık öne sürülmektedir. Bu güçler günümüzde de özellikle Asyalı ve Afrikalı uluslarla ilgili olarak bu teoriye başvurumaktadırlar. Günümüzün yeni-malthusçuları, bu ülkelerdeki yüksek doğum oranının ücretlerin çıplak bir minimum-

dan daha yukarı çıkmasına izin vermediğini söylemektedirler.

Malthus'un izinden giden Lassalle da ücretlerin büyüklüğünü, çalışan nüfustaki artma ve azalmalara bağlamıştır. Lassalle'ın görüşüne göre kapitalizm altında ortalama ücretler değişmez olarak kalmaktadır. Bir işçinin ücreti bir pandül gibi bu miktarın çevresinde «döner» durur ve hiçbir zaman uzun bir süre boyunca onun altında veya üstünde kalmaz. Bu ücret ortalama ücretin üzerine çıkarken işçilerin koşullarını da iyileştirir, onlar arasındaki evliliklerin sayısını artırır, doğum oranını ve bunun sonucunda mevcut işgücünü çoğaltır; bu ise ücreti, karşı konulamaz bir şekilde daha önceki düzeyine indirir. Ortalamanın altına düştüğü zaman da bu süreç tersine işler - daha az evlilik olur, doğum oranı düşerek mevcut işgücünü azaltır ve bunun bir sonucu olarak ücretler daha önceki düzeyeye döner.

Böylesine bilim dışı bir mantık Lassalle'ın, kapitalizm altındaki ücretlerin kaynağı ve özü hakkında hiçbir anlayışa sahip olmadığını göstermiştir. Lassalle'ın görüşüne göre yoksulluğa neden olan şey ücretli emek sistemi değil insan doğasının kendisidir. Lassalle'ın kendi «demir yasası»na, her tür toplumsal sistemin üzerinde duran ebedi bir yasa demesinin nedeni budur. Dahası, kendisi de farkında olmadan burjuva ekonomi politığının tutumunu benimsemiştir; bu tutum, Marks'ın yazdığı gibi, «sosyalizm, *temeli doğada bulunan yoksulluğu ortadan kaldıramaz; onu yalnızca **genelleştirilir**, toplumun tüm yüzeyine aynı anda dağıtır!*» (10) görüşünü kanıtlamaya çalışmaktadır. (Şuna işaret

(10) Karl Marx, **Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar**, s. 23.

edilmelidir ki bu bakış tarzı günümüzde sosyalist yaşam tarzının «eleştirmenleri» arasında Batı'da son derece yaygındır.)

Marks, işçi partisi programına lasalcı « ücretlerin demir yasası»nın dahil edilmesini müthiş bir düşüncesizlik, tabandaki parti üyeleri arasında yavaş yavaş yayılmakta olan, kapitalizm altında ücretlerin özüne ilişkin gerçek bilimsel anlayışa karşı canavarca bir saldırı olarak değerlendirmiştir. Almanya'nın ileri işçileri 1875 yılında artık, Marks'ın ekonomik teorisinin ve hepsinden önce *Kapital*'in etkisiyle, ücretlerin aslında sanıldığı gibi emeğin değeri ya da fiyatı olmadığını ve yalnızca, işgücü metasının değerinin veya fiyatının maskelenmiş, gözden gizli bir şekli olduğunu anlamışlardı.

Marks, artı değerın kaynağının sırrını açıklarken, kapitalizm altında, ilk bakışta, bir işçiye emeğinin tüm karşılığı ödeniyormuş gibi gözükse de aslında onun, emeğinin yalnızca bir bölümü karşılığında ücret aldığını ve emeğinin diğer bölümünün karşılığının sermaye sahibince ödenmediğini anlatmıştır. Böyle gözükmesinin nedeni kapitalistin işçi ücretini ancak işçinin emeğini harcamasından sonra ödemesi ve bu yüzden işgücünün değerinin veya fiyatının tüm emeğin değeri ya da fiyatıymış gibi gözükmesidir. Ama aslında durum böyle değildir. Çünkü, basitçe, fiyat, bir malın maliyetinin para cinsinden ifadesidir. Herhangi bir malın değeri, o malın üretilmesi için harcanmış olan toplumsal bakımdan gerekli emek miktarıyla ölçülür. Eğer emeğin bir mal olduğunu ve bir değeri bulunduğunu kabul edersek bu değerin büyüklüğü, herhangi bir malda olduğu gibi, onun içerdiği emeğin miktarıyla ölçülmesi gerekir. Böyle bir varsayım bizi bir kısır döngüye götürür: emeği emekle ölçmek.

Öte yandan eğer gerçekten bir «emek değeri» mevcut olsaydı ve kapitalist bu değerini karşılığını ödeseydi kendisi bir artı-değer elde etmeyecek, yani kendi zenginleşme kaynağından yoksun kalacaktı. Marks, «ücretli işçinin» diye vurgulamıştır, «ancak kapitalist için (ve böylece aynı zamanda, artı-değeri kapitalistlerle birlikte tüketenler için) belli bir süre bedavadan çalıştığı sürece kendi geçimi için, yani *yaşamak* için çalışmaya izni vardır.» (11) Bu bedava emeği artırma çabası, tüm kapitalist üretim sisteminin çevresinde döndüğü eksenini oluşturur.

O halde, kapitalizm, işçilerin kapitalistler tarafından zalimce sömürülmesine dayanır; bu sömürü gitgide daha çok yoğunlaşır ve emekçi halkın mülk sahibi sınıflar karşısında göreceli ve bazen de mutlak olarak yoksullaşmasının büyümesini belirler. Buradan çıkan sonuç şudur ki, burjuva toplumunda hakim olan emek örgütlenmesi ve bu toplumda işleyen ücret yasası ancak ücretli emek sisteminin ortadan kaldırılmasıyla işlevlerini yitirir.

İlk kez Marks tarafından kanıtlandığı gibi ücretlerin büyüklüğü, var olmak için gerekli sabit bir asgari miktar olmayıp elastik bir büyüklüktür ve bunun alt sınırı işçinin varlığını sürdürme araçlarının maliyeti tarafından belirlenirken; üst, sosyal sınırı da herşeyden önce burjuva toplumundaki sınıf güçlerinin karşılıklı ilişkisi tarafından, yani işçi sınıfının gücü, birliği ve örgütlülüğü tarafından belirlenir. Ve şimdi, kapitalizm altındaki ücretlerin özüne ilişkin bu bilimsel anlayış Alman işçi hareketi içinde gittikçe daha geniş bir taban bulmaya başlamışken, program, Marks'ın

(11) Agy.

Gotha Programı'nın Eleştirisi'nde öfkeyle belirttiği gibi, partiyi geriye, Lassalle'ın dogmalarına döndürüyordu.

«Ücretlerin demir yasası» dogması Alman işçi sınıfı hareketi açısından çok geniş kapsamlı politik sonuçlar yaratıyordu. Gotha Programı'nın yazarları bu dogmayı benimsemiş olduklarından, sendikalar örgütleyip bunların güçlendirilmesi gereği hakkındaki talebi program taslağına dahil etmemişler, proletaryanın daha iyi yaşam standartları uğrundaki savaşımının önemini «unutmuşlardı». Bu da objektif olarak tüm harekete gerek teorik gerekse pratik bakımdan büyük zararlar getirdi.

Marks ve Engels, kapitalist ülkeler işçi sınıfının, işçi ücretlerini asgari düzeye indirmeye çabalayan kapitalistlerin tecavüzlerine karşı kararlı bir savaşım vermesi gerektiğini öğretmiştir. Sendikalar, onun sermayeye karşı bu günlük savaşında ona yardımcı olan örgütlenmelerdir.

İngiltere'yi ve diğer Batı Avrupa ülkelerini güçlü bir grev dalgasının sardığı ve daha yüksek ücret talebinin buralarda genellikle kazandığı 1860'lı yılların başlarında Marks ve Engels ücret ve kâr, grev ve sendika sorunlarının Birinci Enternasyonal Genel Konseyi ve Kongre toplantılarında tartışılması gereğinde ısrar etmişlerdir.

Marks, Uluslararası Emekçiler Birliği Genel Konseyi'nin 20 ve 27 Haziran 1865'teki iki toplantısında bir rapor okumuş ve bu rapor daha sonra, 1898'de, «*Ücret, Fiyat ve Kâr*» başlığı altında yayınlanmıştır. Marks, raporunda, işçilerin belli bir bölümü arasında yaygınlaşmış bulunan, ücret hakkındaki burjuva tarzı anlayışa kararlılıkla karşı çıkmıştır. Bu anlayış tarzından

hareket eden İngiliz işçi John Weston, Birinci Enternasyonal Genel Konseyi'nde savunduğu hatalı bir tezde, ücretlerin yükselmesinin işçilerin koşullarını iyileştiremeyeceğini ve bu yüzden sendikaların savaşımının, özellikle daha yüksek ücret savaşımının zararlı kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Bu vargının dayanağı, malların fiyatlarının ücretler tarafından belirlenip düzenlendiği ve o halde, ücretlerin yükselmesinin dolaysızca fiyat artışlarına -zorunlu maddeler dahil- neden olduğu şeklindeki yanlış anlayıştı (ve günümüzde hâlâ varlığını sürdürmektedir). Bu kavram, işçi sınıfının kendi ekonomik koşullarını iyileştirme savaşımının olumlu sonuçlar yarata-mayacağı anlamına geliyordu.

Marks, ücretler hakkındaki lasalcı ve sendikalist anlayışlar dahil, burjuva tarzı anlayışları teşhir ederek ücretlerin düzeyinin genel olarak yükselmesinin kâr oranının düşmesi sonucunu doğurduğunu -ki bu, kapitalistler için son derece sakıncalıdır- kanıtlamıştır. Ama bununla birlikte, ücretlerin yükselmesi malların fiyatlarını genellikle etkilemez. Marks göstermiştir ki kapitalist üretim tarzının genel eğilimi, kapitalizmi savunanların bizi inandırmaya çalıştığı gibi, ücretlerin düzeyinde bir yükselme sonucunu değil, ücretlerin düşmesi sonucunu doğurur ve bu nedenle proletaryanın, kapitalizm altında kendi ekonomik koşullarını iyileştirmek amacıyla aralıksız şekilde savaşması temel bir öneme sahiptir.

Ama Marks, işçi sınıfının, sermayenin işçilerin yaşamsal haklarına yönelttiği zorba tecavüzlere karşı günlük bir savaşım yürütürken bu savaşımın nihai sonuçlarını abartmaması gerektiğini öğretmiştir. İşçi sınıfı şunu netlikle kavramalıdır ki yürüttüğü günlük

savaşında yalnızca, sömürü ilişkilerini yaratan koşulların sonuçlarına karşı savaşmakta, yalnızca, kendi konumunu daha da kötüye götüren eğilimin gelişimini durdurmakta, ama bu eğilimi ortadan kaldırmamaktadır; yalnızca hafifletici önlemlere başvurmakta ama hastalığı tedavi etmemektedir.

Marks, işçi sınıfının aynı zamanda, kapitalizmin, kendi doğasında bulunan tüm sömürüyle birlikte, toplumun ekonomik ve politik bakımdan yeniden yapılandırılması için gerekli maddi koşulları yarattığını da bilince çıkarması gerektiğini vurgulamıştır. «Ücretli kölelik sisteminin ilgası», işçi sınıfı hareketinin, altında geliştirilmesi gereken slogan budur. Marks, bu nedenle, «ücretlerin demir yasası» hakkındaki maddenin programa dahil edilmesini bilimsel sosyalizmin teorisine apaçık bir ihanet olarak kabul etmiştir.

Lassalle ve lasalcılar aynı zamanda, kapitalizmin antagonist çelişkilerini gözden gizleyerek marksist sınıf savaşımı teorisine de karşı çıkmışlardır. Proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf çelişkilerinin uzlaştırılmasını savunmuşlar ve bu da ifadesini, Gotha Programı'ndaki, *çalışan halkın demokratik kontrolü altında devlet yardımıyla ücretli kooperatif toplulukları*» kurulması hakkındaki maddede bulmuştur. «Sosyal sorun»u devrimler olmaksızın, keskin sınıf çelişkileri olmaksızın çözümlemenin lasalcı programı buydu. Ve buyüzden Marks alaycı bir şekilde işaret etmektedir ki programda, mevcut sınıf savaşımı yerine ikinci sınıf bir gazete yazarının «sosyal sorun» hakkındaki sözleri ve toplumun devrimci tarzda dönüşümü yerine de, işçinin değil devletin «yarattığı» üretici kooperatif topluluklarına «devlet yardımı»ndan «doğan» «toplam emeğin sosyalist örgütlenmesi» yer almaktadır. Las-

salle ve yandaşları devlet yardımından söz ettiklerinde akıllarında kuşkusuz burjuva devletin yardımı vardı, çünkü Gotha Programı'nda bir proletarya devletine hiç değinilmiyordu. «Devlet borcuyla tıpkı yeni bir demiryolu kurar gibi yeni bir toplum kurulabileceği Lassalle'ın hayal gücüne yakışır!» (12)

«Devlet yardımıyla üretici kooperatif toplulukları» düşüncesi Gotha Programı yazarlarının proletaryanın devrimci potansiyeline besledikleri tam bir inançsızlığın kanıtıdır. Bu düşüncenin gerici özü şuradaydı ki proletarya yığınlarının devrimci insiyatifinin önemini, işçi hareketine öncülükte partinin rolünü reddediyor ve, işçileri, Marks'ın sözleriyle, «bir sınıf hareketi tutumundan sekte bir hareket tutumuna doğru geri bir adım» (13) atmaya teşvik ederek onları pratikte sınıf savaşımından saptırıyordu. İşçilere, sosyalizme barışçı araçlarla, devlet gücü proletarya tarafından ele geçirilmeksizin geçiş yapılabilmesi olasılığı düşüncesini aşılıyordu. Bu, sıradan bir küçük burjuva hayaliydi; ama olağanüstü derecede tehlikeli, reformist, oportünist bir hayal. Bu düşüncüyü işçi hareketine karşı savaşımında, sosyalist ideolojiye karşı savaşta kullanan marksizm karşıtlarının onu daima büyük bir gayretle ele almış olmaları pek şaşırtıcı değildir.

Lasalcıların «üretici kooperatif toplulukları» taleplerinde, bunlar üzerinde «çalışan halkın demokratik kontrolü»nden söz ettikleri doğrudur. Marks, mantıksal olarak, burjuvazi iktidarda kaldığı takdirde, onların bu ilan edilmiş demokrasilerin nasıl ve kimi

(12) Karl Marx, **Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar**, s. 24.

(13) Age., s. 25.

kontrol edeceği sorusunu ortaya atmıştır. Sonuçta sorun yine proletaryanın devlet erkini kazanması gerekliliğine indirgenmektedir.

Marks, Gotha Program taslağındaki bir başka yanlış noktayı daha öfkeyle belirtmiştir. Bu, şu sözle ilgilidir: «Günümüz toplumunda emek aletleri kapitalist sınıfın tekelindedir.» (14) Program taslağının yazarları bu sorun hakkında körü körüne Lassalle'ın peşinden gitmişlerdir; Lassalle, kendi yaşadığı dönemde, Prusyalı Junkerleri desteklemek amacıyla bilinçli şekilde toprak sahiplerine değil yalnızca kapitalist sınıfa saldırmıştır. Programın yazarları böyle yapmakla, Birinci Enternasyonal Tüzüğü'nün önermesini çarpıtmış oluyorlardı; bu önerme, kapitalizm altında üretim araçları ve aletlerinin, yani yaşamın ana kaynağının kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin tekelinde olduğunu söylüyordu. (15) Aslında toprak sahiplerinin burjuva toplumundaki rolü hiçbir şekilde kapitalistlerin rolünden aşağı değildir ve Marks bunu doğrulayarak kendi zamanındaki İngiltere örneğini öne sürmüştür; o yıllarda İngiltere'de kapitalist, bir kural olarak, fabrikasını kurduğu arazinin bile sahibi değildi.

Bu lasalcı önermenin taşıdığı politik tehlike şuradaydı ki proletaryayı, toprak sahibi sınıf karşısında yanlış bir yönelme sokuyordu. Bunlar bir kural olarak burjuvaziyle yakın bir bağlaşıklık içinde davranırlar. Tarih bunu tekrar tekrar kanıtlamıştır.

Lassalle'ın Prusyalı Junkerlerin çıkarlarını savunması, köylülüğü en gerici sınıf diye değerlendirmesiyle yakın bir ilişkiye sahipti. Ve ona ait bu dogma Gotha

(14) Age., s. 15.

(15) Agy.

Programı taslağına aynen dahil edilmiş ve proletaryaya ilişkin olarak «tüm diğer sınıflar yalnızca bir tek gerici yığındır» (16) denmiştir. Lassalle ve onun suyunda giden Gotha Programı yazarları bu nokta hakkında, sınıfların tarihteki, gerek kapitalist toplumda gerekse proletarya devrimindeki toplumsal konumları ve rollerinin derinlemesine bir analizini veren *Komünist Partisi Manifestosu*'nu çarpıtmışlardır. Marks ve Engels, *Komünist Manifesto*'da, burjuvazi ile yüz yüze duran tüm sınıflar arasında yalnızca proletaryanın tamamen tutarlı ve devrimci bir sınıf olduğunu yazmışlardır. Ama bu, köylülüğün gerici olduğu anlamına gelmiyordu. Marks ve Engels için şu açıktı ki köylülüğü de kapsayan alt orta sınıf denen sınıf, hiçbir şekilde işçi sınıfının bir düşmanı değildi ve burjuvazi ile bağlaşıklık içinde ona karşı savaşıyordu. Dahası, işçiyle emekçi köylünün çıkarları, her ikisinin de kapitalist ve diğer her tür sömürüden kurtulmaya ihtiyaç duymaları noktasında kesişiyordu. Bu yüzden, perspektif bakımından, *Komünist Manifesto*'nun kanıtladığı gibi, «alt orta sınıf», kendisinin «proletarya haline yaklaşan dönüşümü» (17) karşısında devrimci duruma gelir. Marks, işçi sınıfının, kapitalizmi ortadan kaldırma yönündeki tarihsel misyonunu yalnız başına, emekçi nüfusun diğer tabakalarının desteği olmaksızın yerine getiremeyeceğine derinden inanıyordu. Marks, nüfusun orta tabakalarının, özellikle orta köylülüğün «kili doğasını akılda tutarak, Eisenach partisinin görevini, işçi sınıfıyla köylülüğün bağlaşıklığını güçlendirmede ve köylülüğü liberal burjuvaziden ayırmada gördü. Ge-

(16) Age., s. 20.

(17) Karl Marx ve Frederick Engels, *Toplu Yapılar*, C. 6, Progress Yayınevi, Moskova, 1976, s. 494.

rek bir burjuva-demokratik devrimde gerekse bir proletarya devriminde köylü sorununa gereğinden az önem verilmesine kararlılıkla karşı çıktı.

Marks'ın *Komünist Partisi Manifestosu*'nda yer alan bu önermelere *Gotha Programının Eleştirisi*'nde değinmesi elbetteki bir rastlantı değildi. *Manifesto*'yu aslında ezbere bilen Lassalle, Marks'ın sözleriyle, «burjuvaziye karşı mutlakiyetçilerle ve feodal karşıtlarla kurduğu kendi bağlaşıklığına yalnızca bir maske giydirmek amacıyla (...) *Manifesto*'yu bu kadar büyük ölçüde tahrif etmiştir.» (18) Bu taslağın hazırlanmasında pay sahibi olan Eisenach partisi liderlerinin böylesine amaçlar taşıdıklarından kuşku duyulması güç olmakla birlikte, köylülüğün «gerici bir yığın» olduğu tezinin programa dahil edilmesi objektif olarak, partinin ve tüm işçi hareketinin, sınıf savaşımındaki potansiyel bağlaşıklarından yalıtılmasına yol açmıştır.

Belirli bir ülkedeki işçi hareketinin başarısı geniş ölçüde, proletarya güçlerinin uluslararası birliğine, diğer ülkelerin işçilerinin birleşik eylemlerine bağlıdır. Marks ve Engels, «Tüm ülkelerin işçileri, birleşin!» sloganında, işçi sınıfı hareketinin uluslararası özünü belagatle dile getirmişlerdir. İşçiler bu çağırığa cevap vermişler ve onların bu tutumu, 1871'de her tarafta boy gösteren Paris Komünü ile dayanışma hareketinde canlılıkla ortaya konmuştur. Gotha Program taslağında ise enternasyonalizm ilkesi hakkında herhangi bir söz aramak zaman kaybı olur. Lassalle'ın milliyetçiliğini miras almış olan program yazarları, *Komünist Manifesto*'nun ve bilimsel sosyalizm teorisinin tamamının

(18) Karl Marx, **Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar**, s. 32.

tersine, Alman Sosyal Demokrasisinin diğer ülkeler proletaryası karşısındaki uluslararası görevi sorunu hakkında bir tek söz söylememişlerdir. Marks'ın işaret ettiği gibi onlar, işçi sınıfı hareketinin görevlerine en dar milli bakış açısından yaklaşmışlardır: «İşçi sınıfı en başta *günümüz milli devleti çerçevesi içinde* kendi kuruluşu için çaba harcamalıdır...» (19) Bu çok büyük bir yanlışlıktı.

Marks, bu program maddesinin yanlışlığını teşhir ederken, işçi sınıfının herhangi bir şekilde savaş yürütebilmek için, önce kendisini kendi ülkesinde bir sınıf olarak örgütlemesi gerektiğinin zaten çok açık olduğunu yazmıştır. Onun en yakın savaşım arenası doğal olarak kendi ülkesidir. Ama Marks, proletaryanın savaşımının içerik bakımından değil yalnızca şekil bakımından milli olduğunu vurgulamıştır.

Proletarya hareketinin uluslararası karakteri, kapitalist ülkeler proleterlerinin benzer ekonomik koşullar içinde bulunmalarından kaynaklanır. Ücretli emek sistemi, yani kapitalizm altındaki üretim ilişkileri sistemi içinde işçi sınıfının sahip olduğu yer ve buna bağlı olarak onun sınıf çıkarlarının uluslararası plânda ortak olması, işçi sınıfını uluslararası ölçekte birleşmeye teşvik eden baş nedenlerdir. 1860'larda Marks tarafından büyük bir dikkatle geliştirilen ortalama kâr ve üretim maliyeti teorisi, kapitalist üretim tarzının bu önemli kategorilerin'in, işçi sınıfının bir araya toplanmış sermaye tarafından, kapitalist sınıf tarafından sömürüldüğü objektif gerçeğini ifade ettiklerini kanıtlamıştır. «O halde burada, kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabet yüzünden birbirlerine sevgilerinin çok az

azalmasına karşılık işçi sınıfının tamamı karşısında niçin gerçek bir mason cemiyeti oluşturduklarına kesin bir matematiksel kanıt görmekteyiz.» (20) Sermayenin çıkarlarının savunulması söz konusu olduğunda tüm ülkelerin burjuvazisinin eylemlerinin o kadar enternasyonalist hale gelmesinin nedeni budur. Ve böyle olduğu için de, diye yazmaktadır Marks, bir işçi sınıfı partisi için, savaşındaki kardeşlerine karşı uluslararası yükümlülüklerini unutmaktan daha öldürücü birşey olamaz.

Alman proletaryasının, Gotha Programı'nda enternasyonalizmden vazgeçmesinin Alman İmparatorluğu yönetici çevrelerince memnurlukla karşılanması çok dikkate değerdir. B'smarkçı *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, program taslağının yayınlanmasından birkaç gün sonra, 20 Mart 1875'te, neşeyle şunları yazdı: «... sosyal demokrat ajitasyon daha b'ir dikkatli hale geldi: Enternasyonal'i terk ediyor». Marks, lasalcı formülün sınıfsal özünü canlı şekilde ortaya koymak amacıyla bu gerçeği aktarmaktadır.

Uluslararası işçi sınıfı hareketinin zengin deneyimi şu noktayı tekrar tekrar doğrulamıştır ki işçi sınıfının uluslararası birliği, onun uluslararası dayanışma ve birlikteliği, değişik ülkelerin işçilerinin kapitalizmle savaşında azim kazanmalarına yardımcı olur. Milliyetçilik ise bunun tersine, ortaya çıkış şekli ne olursa olsun, daima antikomünist güçlerin ekmeğine yağ sürmüş, işçi hareketinin önüne engel çıkarmış ve hatta onu yıllarca geriye atmıştır.

Bilimsel sosyalizm teorisinin kendisi işçi sınıfı ha-

(20) Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, Progress Yayınevi, Moskova, 1977, s. 198.

reketinin uluslararası deneyiminin bir genellemesi, proletaryanın uluslararası çıkarlarının bir ifadesidir ve bu yüzden proletarya enternasyonalizmi ilkesinden ayrı tutulamaz. Uluslararası işçi sınıfı hareketinin bu yamsal ilkesinin marksizmin ideolojik karşıtlarından bu derece hiddetli bir saldırı görmesinin nedeni budur.

Bunların bazıları, proletarya enternasyonalizmine karşı yürüttükleri savaşımı «modernleştirme» çabasıyla, bu ilkenin şimdiki koşullarda tek tek ülkelerin işçi sınıfının ulusal çıkarlarıyla çeliştiğini ve geçmiş çağların bir «kalıntı»sını temsil ettiğini kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Daha başkalarıysa, günümüzde emperyalizme karşı savaşım yürüten devrimci güçlerin bileşiminin büyük ölçüde değiştiğini, yeni uluslararası dayanışmanın proletarya enternasyonalizmi çerçevesinin ötesine genişlediğini ve bu yüzden onun yerine başka birşey geçirilmesi gerektiğini öne sürmektedirler.

Şu reddedilemezdir ki geniş anti-emperyalist koalisyon, yığınların demokratik özlemlerine, işçi sınıfının, tüm emekçi halkın politik savaşımının görevlerine ve hedeflerine denk düşer. Ama bu harekete, emperyalizmin ekonomik köklerini ortadan kaldıracak bir yönelimi ve tutarlılığı yalnızca işçi sınıfı kazandırabilir ve savaşımı etkili, amaca yönelik eylemlere ancak o kanalize edebilir.

Proletarya enternasyonalizmi ilkesinin revize edilmesi gerektiğini telk' edenlerin aksine, gerçeklik, uluslararası dayanışmanın rolünün çok daha fazla büyüdüğünü ve şu veya bu ülkedeki savaşımın koşullarının ve seyrinin, dünya güçleri arasındaki karşılıklı ilişkiye, sosyalist ülkelerin faaliyet'ne ve dünya devrimci hareketinin tüm ırmaklarının başarılarına bağımlılığının arttığını göstermektedir.

Gotha Programı'nın Eleştirisi, marksist teorinin en önemli sorunlarından birisi olan devlet sorununu daha derinlemesine incelemiştir. Marks bu sorunu, lassa-cıların geleceğin ideal bir devlet yapısı diye propa-ganda ettikleri ve programın talepleri arasında yer alan «özgür halk devleti» talebiyle ilgili olarak ele almıştır.

Programın diğer maddeleri gibi «özgür halk devleti» talebi de, aklında «sosyal monarşi» -yani sınıf antagonizmalarının yumuşatıldığı, uzlaştırıldığı bir monarşik devlet- bulunan Lassalle'dan alınmıştı. Lassalle, Hegelci felsefenin ruhuna tam denk düşecek şekilde, devlette, insan ırkını özgürlük doğrultusunda eğitip geliştirecek bir araç görmüştür. Gotha Programı yazarlarının, devlet sorununa, şekil bakımından sınıfsal olmayan ama öz bakımından burjuva bir tarzda yaklaşımları çok derin bir tehlike içeriyordu. Halk yığınlarının çıkarlarını ifade ettiği ileri sürülen «özgür halk devleti»nin tanımı bir burjuva devletini ima ediyordu. Dahası, bu tanım aslında, Marks'ın, canlı şekilde, «polis koruması altındaki, parlamenter şekillerle süslenmiş, iç'ne feodal katkı maddeleri karıştırılmış, burjuvazinin nüfuzu altına girmiş ve bürokratik tarzda biçilmiş militer bir despotluk» (21) diye tarif ettiği o yılların Alman İmparatorluğu'nu ima ediyordu. Engels de Bebel'e yazdığı mektupta «özgür devlet» sözcüğünün anlamını izah ederken, özgür bir devletin, gramatik bakımdan, kendi vatandaşları karşısında bağımsız bir devlet olduğunu, bu yüzden de günün Almanyası gibi despotik yönetimli bir devlet olduğunu kaydetmiştir.

(21) Karl Marx, *Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar*, s. 27.

«İtaatkar kulların dar zihniyetinden kurtulmuş» (22), burjuva toplumunda tuttukları yerin ve kapitalist baskı sistemini ortadan kaldırmak yönündeki tarihsel görevlerinin bilincine varmış olan işçilerin amacı doğal olarak, böyle bir yönetim olamaz.

Lasalcılar, demokratik bir cumhuriyet ve proleterya diktatörlüğü düşüncesine karşılık bu sloganı öne sürmüşlerdi. Ve işçi sınıfı partisinin politik amaçlarının biricik doğru formülleri bunlar olacaktı. Programın yazarları, burjuva devletiyle kapitalist toplumun ekonomik tabanı arasındaki ilişkiyi kavrayamamışlardı. Onun sömürücü sınıfsal özünün farkında değillerdi. Lasalcılar burjuva devleti açısından, reformist bir politikayı ve taktiği savunuyorlardı. Demokratik bir cumhuriyet sloganını açıkça öne sürmeye cesaret edemediklerinden programa yalnızca demokratik bir yönetim şekli altında gerçekleştirilebilecek talepler katarak bön, acıklı bir kaçamağa başvurdular. Bu sloganlar, sıradan burjuva-demokratik talepler çerçevesinin ötesine geçemeyen, evrensel oy hakkı, eşit temel eğitim, ücretsiz öğrenim, vicdan özgürlüğü, bilim özgürlüğü, vb. gibi isteklerde bulunan sloganlardı.

Marks, bu sloganları, «lasalcı kliğin devlete olan kölece inancı»nı veya daha da kötüsü, onların demokratik mucizelere inançlarını saklayamayacak kadar yüksek sesli demokratik çalgı diye tarif etmiştir. Marks, daha doğrusu diye kaydetmiştir, Gotha Programı «her ikisi de sosyalizmden eşit derecede uzak bu iki tür mucize inancı arasında bir uzlaşmaydı.» (23) Marks, en mutlu dönemine demokratik cumhuriyetle

(22) Age., s' 75.

(23) Age., s. 28.

ulaşan en vulgar demokrasi bile demiştir, Gotha Programı yazarlarınca telkin edilen ve «polisın izin verip mantığın izin vermediği» (24) şeylerin sınırları içinde kalan türdeki demokratizmden dağlar kadar yüksektedir.

Burjuva devleti burjuva toplumundan ayrı incelemez. O bağımsız bir tür varlığa sahip olmayıp tam tersine verili bir toplumsal sistemin dolaysız bir sonucudur. Devlet erkinin karakterini belirleyen şey kesinlikle toplumun ekonomik tabanıdır. Bu nedenle, şekilleri ne olursa olsun burjuva devletlerinin tümünün ortak bir yönü vardır - hepsi kapitalist üretim ilişkileri tabanına dayanırlar. Marks, bu anlamda diye işaret etmektedir, tüm burjuva ülkelerinin doğasında buluna b' r devlet yapısı tipi olarak «günümüz devleti»nden söz edilebilir; ama lasalcıların bu sözcüğü kullandığı anlamda bu hiçbir şekilde yapılamaz.

Marks'ın düşüncesini geliştiren V. İ. Lenin, *Devlet ve Devrim* yapıtında, burjuva devletinin özünü burjuvazinin diktatörlüğü olarak tarif etmiştir. Nüfusun ihmal edilebilir bir azınlığının çıkarlarını temsil eden bir burjuva devleti aslında kapitalist ülkelerin çalışan nüfusunun ezici çoğunluğunun karşısındadır. İşçi sınıfı partisi, bir burjuva devletinin özüne ilişkin olarak bu ve yalnızca bu sınıfsal değerlendirmeden yola çıkmak zorundadır. Marks'ın gösterdiği gibi, bu parti, bir «özgür halk devleti» hakkındaki belirsiz, boş sözler söylemek yerine devleti topluma, yani halkın çoğunluğuna gerçekten tamamen tabi olan bir organ haline dönüştürme görevini ortaya koymalıydı. Ve bu ancak proletaryanın devlet erkini devrimci tarzda ele geçirmesiy-

(24) Age., s. 27.

le başarılabilir. Marks; ve eğer Alman işçi partisi Gotha Programı'nı benimserken bu durumun farkına varmadıysa diye üzülererek işaret etmektedir, bu yalnızca «onun sosyalist düşüncelerinin son derece yüzeysel olduğunu» (25) gösterir.

Marks, eleştiri notlarını sonuca bağlarken, Gotha Programı'nın, partinin ekonomik savaşım alanındaki somut görevlerini formüle ederken de eşit derecede saçma yanlışlıklara düştüğünü gösterdi. Örneğin, normal bir işgünü talebinde bulunurken bunun süresini belirtmeyi ihmal etmişti. Kadın emeğini sınırlayan ve çocuk emeğini yasaklayan maddeyi ise Marks genel olarak gereksiz bulmuştur; çünkü işgününün standartlaştırılması tüm işçileri ilgilendirmektedir.

Marks Gotha Programı'nı eleştirirken bir programa, partinin öncü rolünü teorik bakımdan somutlaştıran bir belgeye sahip olmanın sosyalist bir işçi sınıfı hareketi için ne kadar önemli olduğunu Alman Sosyal Demokratlarına bir kez daha hatırlatmıştır. Program, hareketin en yüksek amacını -komünizm uğrundaki savaşımı- tarif ve beyan etmeliydi. Ama partinin ivedi amaçlarını da -tutarlı demokratik talepler uğrundaki savaşımı da- belirlemeliydi. İşçi partisinin programı aynı zamanda, proletarya hareketinin özüyle çelişen her tür sömürüye, toplumsal ve ulusal baskıya, her şekil altındaki milliyetçiliğe karşı çıkmalıydı.

Marks'ın Alman Sosyal Demokrat Partisi program taslağı hakkındaki notları, partinin, işçi hareketinin birliğini sağlamada mutlaka oynayacağı rolü açıklıkla ortaya koymaktadır. Marks buna giden yolun herkes tarafından kabul edilebilir elastik bir platform benim-

semekten değil, yalnızca, reformculuğu uzlaşmazlıkla eleştirmekten ve küçük burjuva hayallerini var güçle alt etmekten geçtiğini göstermektedir. Hiçbir dış koşul, partiyi, temel önermeleri kendi programı içinde açıkça ilan etmekten kaçınmaya zorlamamalıdır. «Bir ilkeler programı hazırlamakla (...) tüm dünyanın önüne, onun, Parti hareketinin düzeyini ölçmekte kullanacağı nirengi taşları konmuş olur.» (26) Bu yüzden işçi partisinin programı bilimsel olmak zorundadır. Yaşamsal olan nokta budur ve o halde, lasalcı yanlışlıkların ve programda yanlış şekilde ortaya konmuş sorun değerlendirmelerinin ayrıntılı olarak eleştirilmesi de yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Bu herşeyden önce, geleceğin komünist toplumuna ilişkin bir sorundur. Marks, her tür güçlükten ve çelişkiden tamamen arınmış bir sistem şeklindeki basitleştirilmiş komünizm kavramına var gücüyle karşı çıkmıştır. Dağıtımda ve tüketimde genel eşitlik şeklindeki bön sosyalizm kavramlarını da reddederek ücretlerin aynı düzeye getirilmesine kararlılıkla karşı koymuştur. Marks bu sorunlar hakkındaki lasalcı önyargıları eleştirirken bu yapının ana teması olarak gördüğü şeyi incelikleriyle işlemiştir - komünist bir toplumun gelişimi. Lenin, «Marks'ın tüm teorisi» diye yazmıştır, «gelişme teorisinin -en tutarlı, en tam, en iyi incelenmiş ve en özlü şekli içinde- modern kapitalizme uygulanmasıdır. Marks doğal olarak, bu teoriyi hem kapitalizmin *yaklaşan* çöküşüne hem de *gelecekteki* komünizmin *gelecekteki* gelişimine uygulama sorunuyla yüz yüze bulunuyordu.» (27)

(26) Age., s. 11.

(27) V İ. Lenin, «Devlet ve Devrim», *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 462 - 63.

Ekonomik teorin'in ve Paris Komünü'ndeki pratik adımların değerlendirilmesi, Marks'a, gelecekteki toplumun özelliklerini tartmak için bol malzeme sağladı. O neye benzeyecekti? Marks, tahminlerini tamamen bilimsel bir tabana dayandırdı. Geleceğe bakabilecek yeteneğe sahipti (Rusya'daki sosyalist devrime daha 42 yıl vardı) çünkü şimdiki zamanı -kapitalizmin, onlara dayanarak gelişip kendi sonuna doğru yolaldığı yasaları- çok berrak şekilde kavramıştı. Lenin «Marks'ta, 'yeni' bir toplum imal etmek veya icat etmek anlamında» diye yazmıştır, «hiçbir ütopyacılık izi yoktur. Hayır; o, doğal-tarihsel bir süreç olarak eski toplumun *içinden* yeni toplumun *doğuşunu* ve eskisinden yenisine geçiş şekillerini incelemiştir. Yığınsal bir proletarya hareketinin [Paris Komünü'nün] gerçek deneyimini gözden geçirmiş ve ondan pratik dersler çıkarmaya çalışmıştır.» (28)

Marks, *Komünist Manifesto*'nun zengin ve güçlü üslubunu andıran şekilde, geleceğin komünist toplumunun canlı, esinli kelimelerle bir tablosunu çizmiştir. Komünist toplumun daha üst aşamasına giden yolun uzun ve karmaşık bir yol olacağını anlamıştır. Yeni toplum, gelişimi sırasında kaçınılmazlıkla birçok aşamadan geçecektir. Marks, gelecekteki toplumun temel gelişme aşamaları hakkındaki öğretisinin ilk sistematik sergilemesini *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde vermiştir. Len'in kitap hakkındaki notlarında bunu şöyle özetlemiştir: «Ve o halde: I. 'uzun doğum sancıları', II. 'komünist toplumun ilk aşaması', III. 'komünist toplumun daha üst bir aşaması'.» (29) Lenin, Marks'ın

(28) Age., s. 430.

(29) V. I. Lenin, *Marksizm: Devlet Üzerine*, Progress Yayınevi, Moskova, 1984, s. 31.

ve Engels'in, «kapitalizmden sosyalizme geöiŝe kaçınılmaz olarak *uzun doğum sancılarının* eşlik edeceğini da'ima söylediklerini» (30) tekrar tekrar vurgulamıştır.

Marks, bu sürecin özel bir aşamayla, kapitalizmden sosyalizme geöiŝ aşamasıyla başlayacağını ve bu aşamanın «birinin diğerine devrimci tarzda dönüŝmesi dönemi» (31) olacağını savunmuştur. Antagonist formasyonların birbirlerinin yerini alması sırasında (örneğin kapitalizm feodalizmin yerini alırken) böyle bir geöiŝ aşamasına gerek olmamıştır. Bunlar, tabanları deęiŝmeden kalan toplumlar olma anlamında aynı tip toplumlardı - üretim aletlerinde ve araçlarında özel mülkiyet ve ister serf ister ücretli emek olsun, geriye kalanların emeğinin sömürölmesi. Feodalizmin rahminde kapitalist yapı oluştuktan sonra burjuva devrimleri patlak verir ve politik erkin burjuvazi tarafından ele geçirilmesi, kapitalizmin ortaya çıkışı sürecini tamamlar.

Komünizme geöiŝle birlikte mülkiyet ilişkilerinin kendisinde köklü değişiklikler olur. Özel kapitalist mülkiyetin yürürlükten kaldırılması ve onun yerine, toprak, doğal zenginlikler, vb. dahil olmak üzere üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin oluşturulması gerekir. Ama, bu sürecin maddi ön koşullarını yaratan şey, Marks'ın reddedilemez şekilde kanıtladığı gibi, üretim'in sermaye hükümdarlığı altında yaygın şekilde toplumsallaştırılması olmasına karşın bu süreç kapitalizm altında yine de başlayamaz. Bu nedenle, sosyalist sistemin oluşturulması ve kurulmasının biricik başlangıç

(30) V. I. Lenin. «Kahince Sözlör», **Toplu Yapıtlar**, C. 27, Progress Yayınevi, Moskova, 1977, s. 498.

(31) K. Marx, **Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar**, s. 26.

noktası, proletaryanın bir devrim sonucunda erki ele geçirmesidir. Yeni toplum, mülkiyet ilişkilerini dönüşüme uğratmak zorundadır. Ve bu da, kaçınılmazlıkla, diğer kişilerin emeği pahasına biriktirilmiş ayrıcalıklarını ve zenginliklerini -Paris Komünü'nün açıkça gösterdiği gibi- kendi isteğiyle asla teslim etmeyen sömürücü sınıfların direnişinin bastırılmasını öngörür. Bu yüzden Marks yalnızca kapitalizmden sosyalizme geçişten değil, birinin diğerine uzun süreli devrimci dönüşümünden söz eder. Ve bu dönem, politik geçiş dönemine, yani bu devrimci dönüşümü uygulayabilecek özel şekildeki bir devlet erkine denk düşmelidir. Marks bu şeklin adını koymuştur. «Buna ayrıca bir de politik bir geçiş dönemi denk gelir ki, bu dönemdeki devlet *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz.» (32) Marks tarafından ilk önce *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde bu kadar açıklıkla formüle edilmiş olan bu vargı, Lenin'in sözleriyle, «onun tüm devrimci öğretisini» (33) özetlemektedir.

Gotha Programı'nın Eleştirisi'nin yazılmasından kırk yıl sonra, Alman Sosyal Demokrasisi'nin ideologu Karl Kautsky -daha ileride marksizmi terkedip oportünist konumlara geçmiştir- Marks'ın proletarya diktatörlüğünün gerekliliği hakkındaki vargısını bir dil sürçmesi, Marks'ın 1875'te yazdığı bir mektupta *Gotha Programı'nın Eleştirisi* yapıtına değinirken kendisi tarafından marksizm alanında yapılan, yerine uygun düşmemiş bir metin eklemesi diye nitelmiştir. (34)

(32) Age., s. 26.

(33) V. I. Lenin, «Proletarya Devrimi ve Dönem Kautsky», **Toplu Yapıtlar**, C. 28, Progress Yayınevi, Moskova, 1974, s. 233.

(34) K. Kautsky, *Die Diktatur des Proletariats*, 2. baskı, Viyana, 1918, s. 60.

Aslında Marks'ın yapıtları pekçok yerde proletarya diktatörlüğüne değinmektedir. Onun gerekliliği, Marks ve Engels'in ilk zamanlardaki ortak bir yapıtı olan *Alman İdeolojisi*'nde (1845 - 46) dile getirilmiştir. Sosyalist bir devrimin ve proletaryanın egemen sınıf haline dönüşümünün kaçınılmazlığı düşüncesi uluslararası işçi sınıfı hareketinin ilk program belgesi olan *Komünist Partisi Manifestosu*'nda (1848) boylu boyunca yer almaktadır. Bir proletarya devriminin akışı içinde burjuva devletin yerini neyin alacağı sorununun henüz bu yapıtta çözümlenmemiş olduğu doğrudur. Ama 1848 - 49 devrimi olaylarının analizi, kısa bir süre içinde Marks'ın, *Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumer'i* (1852) yapıtında son derece önemli bir vargıya varmasını olanaklı kıldı: daha önceki devrimlerin hepsi burjuva devlet makinasını yalnızca mükemmelleştirmiştir; sosyalist bir devrim ise emekçi halkı sömürme, bastırma ve baskı altında tutma aletini imha etmek zorundadır. Marks, 1871 yılında Komün örneğini analiz ederken yeni bir tip devlet sorununu, proletarya diktatörlüğünün doğasında bulunan özel özelliklere sahip bir devlet sorununu ortaya koydu (*Fransa'da İç Savaş*). Marks, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde, Paris Komünü'ndeki tipten bir proletarya diktatörlüğünün burjuva devlet makinesinin yerini alacağını açıkça ifade etmektedir. Bu, yıllarca süren bir araştırma ve düşüncenin özetidir.

Lasalcıların talep ettiği «özgür devlet»lerin hiçbirisi, geçiş döneminde kaçınılmaz olan şiddetli sınıf savaşımı içinde, iktidardan devrilmiş ama henüz saf dışı bırakılmamış sömürücü sınıfların direncini yenmeye ve kent ve kırsal proleter olmayan geniş emekçi halk yığınlarını sosyalist kuruculuk içine çekip sosyalist bir

ekonominin temellerini kurmaya başlamaya muktedir olamayacaktır. Bu sorunların çözümlenmesi proletarya diktatörlüğünün fonksiyonudur.

Marks'ın görüşüne göre geçiş dönemini daha uzun bir tarih aşaması izleyecektir; Marks bu aşamaya, komünizmin gelişiminin ikinci, daha yüksek aşamasından farklı şekilde, komünizmin birinci, aşağı aşaması demiştir. Günümüzde çoğunlukla sosyalizm denen birinci aşamanın karakterini anlatırken Marks şunları söylemiştir: «Burada ele almamız gereken şey komünist bir toplumdur; ama kendi temelleri üzerinde *gelişmiş* şekliyle değil, tam tersine, kapitalist toplum içinden *doğan* şekliyle; ve bu yüzden, her bakımdan, ekonomik, ahlâksal ve entelektüel bakımdan hâlâ, rahminden doğduğu eski toplumun doğum lekeleriyle damgalanmış şekliyle.» (35)

Bu «lekeler» nelerdir? Özel mülkiyet saf dışı bırakılmıştır ama, örneğin, toplumun diğer üyelerinin zararına kişisel kazanç çabaları, vb. gibi, halkın bilincinde hâlâ onun kalıntıları bulunmaktadır. Hepsi bu kadar da değildir. En önemli nokta şuradadır ki komünist kuruculuk yoluna çıkmış bir toplumda üretici güçlerin gelişme düzeyi, komünizmin en yüksek amacı olarak toplumun tüm üyelerinin maddi ve ruhsal gereksinimlerinin tam anlamıyla karşılanmasını sağlamaya henüz yeterli değildir.

O halde, bu gelişme aşamasında, yeni toplumun eskisinden miras aldığı üretici güçlerin gelişme düzeyiyle verili olan toplumsal koşullarda, harcanan emeğe göre dağılım ilkesi, olanaklı biricik ilke şeklinde yürürlükte bulunacaktır. Marks, bu ilkenin özünü şöyle

(35) K. Marx, Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar, s. 17.

ifade etmiştir: «bireysel üretici, toplumdan -kesintiler yapıldıktan sonra- tamı tamına ona verdiği kadarını geri alır.» (36)

Bu aşamada toplumun üyelerinin emeğinin karakteri büyük ölçüde değişebilir. Önce, kol ve kafa emeği şeklindeki işbölümü ve kent ile kır arasındaki farklılıklar varlığını sürdürür. İkincisi, insanların doğaları bakımından değiştiği ve yaşam koşullarının farklılıklar gösterdiği de gözönüne alınmalıdır. Birinin daha büyük bir çalışma kapasitesi bulunabileceği gibi bir diğerrinin, örneğin, daha geniş bir ailesi vardır, vb. Bu durumda bir işçinin emek katkısı bir diğerrinkine eşit olmak ve hatta eşit derecede iyi iş görseler bile, sonuçta, daha az çocuğu olan, vb. daha çok şeye sahip olacaktır. O zaman, eşit olmayan bireylere eşit haklar uygulanmış olur. Marks, «ama bu arızalar» diye yazmaktadır, «uzun doğum sancılarının ardından kapitalist toplumdan henüz yeni doğmuş bulunan komünist toplumun ilk aşamasında kaçınılmazdır.» (37)

Marks, harcanan emeğe göre dağılımı somut şekilde analiz etmiştir. Toplam toplumsal ürünün işçiler arasında dağıtılmasından önce bu üründen hangi kesintilerin yapılması gerektiğini ayrıntılarıyla anlatmıştır.

Lasalcı «emeğin eksiltilmemiş geliri» talebinin tersine, Marks, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde, birinci olarak, kullanıp tüketilmiş üretim araçlarının (donanım, üretim tesisleri, vb.) yerlerine yenilerinin konması için gereken karşılığın, ikinci olarak, kazalara, doğal afetlerin neden olduğu yer değiştirmelere, sa-

(36) Agy.

(37) Age., s. 19.

vaşlara, vb. karşı ihtiyatlı olmak için yedek veya sigorta fonlarının toplumsal üründen tenzil edilmesinin ekonomik bakımdan gerekliliğini kanıtlamıştır. Ayrıca, toplam toplumsal ürünün bir bölümü genel idare harcamalarının karşılanmasına gider. Çünkü bilimsel olarak gerçekleştirilen bir yönetim olmadan toplumsal üretim olanaksızdır. Fonların daha başka bir bölümü de okulların, sağlık hizmetlerinin sürdürülmesi ve çalışamayacak durumda olanlar için fonlar kurulması amacıyla harcanmalıdır. Çünkü sosyalist bir toplum, kapitalizmden farklı olarak, yaşlıların, hastaların, vb. kaderiyle ilgilenir. O halde konunun en kilit noktası, komünist bir toplumda herkesin «emeğin eksiltilmemiş geliri»ni alması gereğinde yatmamakta (Mark, bunların «zaten farkına varılmadan 'eksiltilmiş' gelirler haline dönüştüğünü» kaydetmektedir), tersine, toplam toplumsal ürünün kesinlikle bilimsel şekilde tanımlanmış dağılım oranları içinde planlı olarak dağıtılmasında yatmaktadır. «Lassalle'ın belirsiz, anlaşılmaz, genel sözlerinin yerine ('işçinin emeğinin ürününün tamamı işçi'ye') Marks, sosyalist toplumun kendi işlerini tam olarak nasıl yöneteceğine ilişkin makul bir tahminde bulunmaktadır.» (38)

Marks, *Eleştiri*'sinde, dağılım ve tüketim sorunlarının kesinlikle, ulaşılan üretim düzeyine bağımlı olduğunu söylemektedir. Bu bağımlılığın gözönünde tutulması, toplumsal gelişmede aşırı «telaşla koşma»ya karşı, üretici güçler uygun gelişme düzeyine erişmeden ürünün komünist dağılımı ilkelerini yürürlüğe koyma yeltenişlerine karşı tedbirli olunmasını sağlar. Marks, peşinen başarısızlığa mahkum kabul edilebilecek bu gi-

(38) V. I. Lenin, «Devlet ve Devrim», *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 469.

bi yeltenişleri önceden görerek şöyle yazmıştır: «Tüketim araçlarının herhangi birinin, herhangi bir dağılımı yalnızca, üretim koşullarının kendi dağılımının bir sonucudur. Ama bu ikinci dağılım, üretim tarzının kendisine ait bir özelliktir.» (39) O halde, maddi zenginliğin dağılımı her koşul altında üretim tarzına bağlıdır. Bu, komünist toplum da dahil her toplumun yasasıdır.

Yalnızca, ikinci, yüksek aşamada, «bireyin işbölümü karşısındaki köleleştirici tabiyeti ve böylece kafa emeğiyle fiziksel emek arasındaki antitez kaybolduktan sonra; emeğin bir yaşam aracı haline gelmekle kalmayıp aynı zamanda yaşamın en baştaki arzusu haline gelmesinden sonra; bireyin tüm yönleriyle gelişmesiyle birlikte üretici güçlerin de artması ve kooperatif zenginliğin tüm ırmakları daha bol akmaya başladıktan sonra - ancak bundan sonradır ki burjuva adillığının dar ufukları bütünüyle aşılabılır ve toplum, sancağına şunları yazabilir: Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre!» (40)

Marks, komünizmin yüksek aşaması hakkındaki özlü ama kapsamlı tarifinde, sosyalizmden (aşama I) komünizme (aşama II) geçiş koşullarının ilk kez olarak bilimsel bir tanımını vermiştir. Lenin, «Marks'ın anlatımının büyük önemi» diye yazmıştır, «materyalist diyalektiği gelişme teorisini burada da tutarlılıkla uygulamasında ve komünizmi kapitalizmin *içinden doğup* gelişen birşey olarak görmesindedir. Marks, kelimeler üzerinde skolastik şekilde icat edilmiş 'uyduruk' tanımlar ve sonuçsuz tartışmalar (sosyalizm nedir? ko-

(39) K. Marx, Alman İşçi Partisi Programı'na Marjinal Notlar, s. 19.

(40) Agy.

münizm nedir?) yerine komünizmin ekonomik bakım-
dan olgunlaşmasının aşamaları deneyebilecek bir analiz
vermektedir.» (41)

Marks, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde, devletin komünizme doğru evriminin genel ana hatlarını vermiştir. Devletin komünist toplumda solup gittiğini söylemiştir. Bununla neyi kastetmiştir? Gerçek burjuva anlamında, bir şiddet aracı olarak devletin solup gitmek zorunda olduğunu tahmin etmiştir. Aynı bakış açısından, gelecekteki toplumda sınıfların ortadan kalkacağını yazmaktadır; burada da elbette aklından geçen şey, toplumun antagonist sınıflara bölünmüş olduğudur. Marks, o zamanlar, 1875 yılında, yeni bir toplumun sınıfsal yapısını ve oradaki devletleşmenin şeklini en geniş kapsamıyla karakterize etmek için gerçeğe dayalı malzemedен yoksundu; ama büyük bir realist olarak, devletin solup gitmesi ve toplumun sınıfsal yapısının değişmesi süreçlerinin herşeyden önce toplumun ekonomik gelişme düzeyi ve halkın bilinçlilik düzeyi tarafından belirleneceğinin ve gerek bu süreçlerin gerekse bir bütün olarak yeni toplumun kuruluşunun uzun süreli ve karmaşık olacağının mükemmelen bilincindeydi.

(41) V. I. Lenin, «Devlet ve Devrim», *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 476.

III. GOTHA PROGRAMI'NIN ELEŞTİRİSİ'NİN TARİHSEL DERSLERİ

Marks'ın Alman Sosyal Demokrat Partisi program taslağı hakkındaki son derece ilkeli ve kesinlikle bilimsel bir doğaya sahip notları Eisenach partisinin liderleri için bir ders oluşturunuyordu. *Eleştiri*'nin ideolojik etkisi Ekim 1875'te toplanan Gotha Birlik Kongresi'nde hemen hissedildi; Marks ve Engels'in program taslağı hakkındaki değerlendirmelerinden haberdar olan Liebknecht ve diğer bazı Sosyal Demokratlar programın en göze batan yanlışlıklarını programdan çıkarmak için çaba harcadılar. Ama bunu başaramadılar. Bazı önermelerin ilk kaleme alınış şekillerinde bazı kelime değişiklikleri yapılmasına karşın en önemli noktalara hiç dokunulmadı. Böylece kongre tarafından benimsenen ve 1891 yılına kadar Alman Sosyal Demokratlarına rehberlik eden program, bütününde, zihnin karıştırıcı, eklektik ve lasalcı bir karektere sahip olarak kaldı.

Gotha Programı herşeye karşın Alman işçilerince coşkuyla selamlandı. Onlar açısından, bu programın kabul edilmesi Alman işçi hareketi içindeki bölünmenin ortadan kaldırılması anlamına geliyordu. İşçiler

programı yalnızca devrimci bir anlamla yorumladılar. Bu durum, Engels'in Gotha kongresinden yarım yıl aradan sonra şunları yazmasına olanak verdi: «Program, hak ettiğinden daha şanslı çıktı. İşçiler, burjuvazi ve küçük burjuvazi, onda, bulunması gerekip de bulunmayan şeyleri okuyorlar.» (1) «Marks'ın ve benim kendimizi programdan aleni şekilde ayrı tutmamamızı olanaklı kılan şey *yalnızca bu durumdur*. Muhaliflerimiz ve işçiler bu programın bizim niyetlerimizi içerdiğini düşündükleri sürece biz bu konuda sessiz kalmaya katlanabiliriz.» (2)

Marks'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi*, büyümekte olan Avrupa işçi sınıfı hareketini çok çeşitli kanallardan etkiledi. Ondaki düşünceleri savunanların en başında Marks ve Engels'e yakın Alman Sosyalistleri ve proletaryanın liderleriyle sık sık görüşen ve bu yapıtın tam metnini bilmeseler bile en azından içeriğinden haberdar olan diğer ülkelerden sosyalistler geliyordu. *Eleştiri*'nin önermeleri marksizmin kurucularının diğer yapıtlarında da dile getirilmiştir - Engels'in *Anti-Dühring*'inde, yine onun *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*'inde ve o dönemin çeşitli makalelerinde. Sonuçta, Gotha Programı, 1870'lerin sonlarında ve 1880'lerin başlarında kurulan Avrupalı işçi partilerinin birçoğunun programı için bir model hizmeti gördüğü halde -Danimarka Sosyal Demokrat Ligi, Flaman Sosyalist Partisi, Çekoslovak Sosyal Demokrat İşçi Partisi, İsviç-

(1) Engels'in Wilhelm Bracke'a 11 Ekim 1875 tarihli mektubu; bulunduğu yer: Marx/Engels, *Werke*, Bd. 34, Dietz Verlag, Berlin, 1966. S. 156.

(2) Engels'in August Bebel'e 12 Ekim 1875 tarihli mektubu; bulunduğu yer: Marx, Engels, *Seçilmiş Mektuplar*, Progress Yayınevi, Moskova, 1982, s. 280.

re Sosyal Demokrat Partisi, Hollanda Sosyal Demokrat Ligi ve diğerleri-, köylülüğün gerici bir yığın olduğu, «ücretlerin demir yasası» ve «üretici kooperatif toplulukları» hakkındaki lasalcı önermeler bu programlardan bazılarının metinlerinde yer almamıştır.

Ne yazık ki Eisenach'çıların lasalcılarla uzlaşma yoluyla birleşmesi, Alman sosyal demokrasisinin kendi ideolojik düzeyinin gözle görülür bir şekilde düşmesinden başka bir sonuç veremezdi. Marks'ın iki yıl ardından sonra acıyla şuna işaret etmesi bir rastlantı değildi: «çürük bir ruh partimizde kendini hissettiriyor.» (3) Lasalcılarla uzlaşma, diğer kararsız unsurlarla da uzlaşılmasına yol açtı - reformistler ve Dühring ile yandaşları. Proletaryaya yabancı olan bu görüşlere ve lasalcılığın artıklarına karşı savaşım, Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin -Birlik Kongresi'nden sonra Alman sosyal demokratlarının partisi bu adı almıştı- daha çok gelişip pekişmesi için vazgeçilmez bir koşuldu.

Marks'ın ve Engels'in bilimsel sosyalizm düşüncelerinin parti içindeki etkisinin giderek büyümesi ve partinin marksist çekirdeğinin güçlenmesi, zamanla, Gotha Programı'nın gözden geçirilmesi sorununu ortaya getirdi. Bu, 1891 Erfurt Kongresi'nde yer aldı.

Kongre'nin hazırlıkları sırasında program sorunları hakkında yeniden bir tartışma açıldı. Bir yanda sol anarşist unsurlar -«Young» denen grup- hemen bir devrim yapıp devletin ilgası isteğinde bulunarak partiye pervasız maceracı taktikler dayatmaya çalışıyordu. Öte yandan, bir devrimin gerekliliğini genel olarak reddedip kapitalizmin yavaş yavaş sosyalizme evrim-

(3) Marks'ın Friedrich Adolph Sorge'a 19 Ekim 1877 tarihli mektubu, bulunduğu yer: Marx/Engels, Seçilmiş Mektuplar, s. 290.

leşmesi düşüncesini savunan Bavyeralı sosyal demokrat lider Georg Vollmar'ın başı çektiği reformistler partiye saldırıyordu. Engels, birinin ideolojik kaynak olarak lasalcılığa dayandığı bu güçlerin harekete geçmesinin yeni bir parti programının karakterini etkileyebileceğinden korkmak için yeterli nedene sahipti. Bu sorumlu anda, Alman sosyalistlerinin artık militan bir marksist programa mı sahip olacakları yoksa, Engels'in sözleriyle, «yine kokuşmuş bir program»ın (4) mı önlerine sürüleceği sorusu sonuca bağlandı. Engels, hiç gecikmeden *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'ni yayınlamaya karar verdi. *Eleştiri*, Alman sosyal demokrasisinin teorik organı *Neue Zeit*'ta Ocak 1891'de Engels'in bir önsözüyle yayınlandı. Marks'ın Wilhelm Bracke'a 5 Mayıs 1875 tarihli mektubu da *Eleştiri* ile birlikte basıldı. Engels'in en keskin pasajları yumuşatmak zorunda kalmış olduğu bir gerçektir ama *Eleştiri*'nin, Alman sosyal demokrat liderlerinin muhalefeti karşısında yayınlanmış olması bile büyük bir zaferdi.

Marks'ın yapıtı hemen yaygın bir etki gösterdi. Alman Sosyal Demokrasisinin yerel organlarında yeniden basılıp yayınlandı. Onun hakkında özel makaleler yazıldı. Diğer ülkelerden pekçok sosyalist ve demokratik gazete de *Eleştiri*'yi yayımlayıp hakkında yorum yaptılar. Kısa bir süre sonra İsveç dilinde ve 1894'te Fransızca olarak yayınlandı.

Engels'in bu belgeyi tam zamanında yayınlamış olması sayesinde Erfurt Kongresi, bütün bakımından marksist karakter taşıyan bir program benimsedi. Bu program, Marks'ın ve Engels'in parti programı belge-

(4) Engels'in Paul Lafargue'a 10 Şubat 1891 tarihli mektubu, bulunduğu yer: Marx/Engels, *Werke*, Bd. 38, S. 28.

lerine ilişkin isteklerine çok yakın düşüyordu. Yanlış lasalcı dogmalar, sonunda programdan çıkarıldı ve işçi sınıfı partisinin ekonomik ve politik talepleri yeteri kadar açıklıkla formüle edildi; kapitalizmin kaçınılmaz düşüşünü ve onun yerini sosyalizmin alacağını bilimsel olarak gerçekledi ve bunun için de proletaryanın politik erki ele geçirmesinin zorunlu olduğunu açıkça dile getirdi.

Bununla birlikte, Erfurt Programı, oportünizm karşısında çok ciddi tavizler içeriyordu. Proletarya diktatörlüğü önermesi ve proletaryanın devlet erkini ele geçirmesinin gerekli bir önkoşulu olarak Almanya'daki gerici monarşik sistemin yıkılıp demokratik bir cumhuriyet kurulması talebi gibi ilkesel noktalar programda bulunmuyordu. Engels, ancak 1901 - 02 yılında yayınlanan *1891 Sosyal Demokrat Program Taslağı'nın Bir Eleştirisi* adlı yapıtında, bu durumu, «günün anlık çıkarları için büyük, temel değerlendirmelerin unutulması» diye, «hareketin geleceğini onun şimdiki durumu için kurban etmek» (5) diye değerlendirmiştir. Alman sosyal demokrasisinin daha sonraki tarihi bu değerlendirmeyi doğrulamıştır.

Gotha Programı gibi Erfurt Programı da, diğer ülkelerin sosyal demokrat partileri için bir örnek görevi görmüştür. Ve bu yüzden onların programlarında da proletarya diktatörlüğü hakkındaki yaşamsal talep yer almamıştır.

19. yüzyılın sonlarında uluslararası işçi sınıfı hareketinin merkezi Rusya'ya kaydı. Kapitalist toplumun antagonist çelişkileri kendilerini burada tüm çirkinliğiyle ortaya koyarak sosyalist bir devrimi gündeme ge-

(5) Karl Marx ve Frederick Engels, *Seçme Yapıtlar*, C. 3, s. 435.

tirmişti. Ama bu devrimin hazırlanması için, Rus marksistlerine, çarlığın fethedilmesinde işçilere önderlik edebilecek güçlü bir militan örgütlenme gerekiyordu. Onlara, yeni tarihsel dönemin istemlerini karşılayabilecek devrimci bir eylem programı gerekliydi. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin programının hazırlanmasında belirleyici rolü, Marks ve Engels'in öğretisini geliştiren Lenin oynadı. Onun, ilkeye olan azmi ve bağlılığı sayesinde, Marks ve Engels'in ölümünden beri uluslararası işçi sınıfı hareketi tarihinde ilk kez olarak, 1903'deki RSDİP İkinci Kongresi'nde devrimci bir program kabul edildi; bu program, proletarya diktatörlüğü için savaşımın, işçi sınıfı partisinin yaşamsal görevi olduğunu ilân ediyordu.

Lenin daha ileride, «Bu Programda» diye yazmıştır, «proletarya diktatörlüğü sorunu açık ve kesin kelimelerle belirtilmiş ve dahası Bernstein'a, oportünizme karşı savaşımınla bağlanmıştır.» (6)

Oportünistler, çarpık, vulgar marksizm anlayışlarıyla işçi sınıfı hareketi içinde partinin rolünü küçümsüyor ve sendikalizmi överken politik savaşımın önemini hiçe indiriyorlardı. Alman sosyal demokrat Eduard Bernstein 1896 - 98 yıllarında «Sosyalizmin Sorunları» genel başlığı altında bir dizi makale yayınlamış ve bunlar 1899 yılında *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (Sosyalizmin Önergeleri ve Sosyal Demokrasinin Görevleri) adlı kitapta toplanmıştı. Bernstein bu makalelerde, marksizmin temel önermelerinin revize edilmesini açıkça öneriyor ve marksizmin yerine liberal-refor-

(6) V. I. Lenin, «Diktatörlük Sorununun Tarihine Bir Katkı», **Toplu Yapıtlar**, C. 31, Progress Yayınevi, Moskova, 1982, s. 340.

mist bir doktrin geçirmeye çalışıyordu. Bernstein'ın ünlü formülü «hareket herşeydir, nihai amaç - hiçbirşey», aslında, işçi sınıfının devrimci savaşımdan vazgeçilmesi, işçi sınıfının ideolojik bakımdan silahsızlandırılmaya kalkışılması, onun devrimci enerjisinin felce uğratılması ve ona, kapitalist sömürünün koşullarıyla uzlaşma, onun görevini burjuva parlamenterizminin ele geçirilmesiyle sınırlandırma düşüncesinin aşılması anlamına geliyordu.

Lenin, Bernstein'ın ve onun Rus yandaşlarının revizyonizmini teşhir ederken, marksizmini proletarya diktatörlüğü hakkındaki çözümleyici önem taşıyan önermesinin sosyalizme geçiş için vazgeçilmez ve temel bir politik koşul olduğunu savundu. Ve, RSDİP Programı'nı hazırlarken Lenin tarafından kullanılan marksizmin en önemli program belgelerinden birisi *Gotha Programı'nın Eleştirisi* idi. Lenin, Parti programı üzerinde çalışırken, programın yazarları arasında bulunan Plekhanov'un önerdiği bir dizi yanlış formülasyonu açıklığa kavuşturup düzeltti. Lenin, tüm insanlığın kurtuluşu hakkındaki genel bir ifade yerine, diye kaydetmiştir, «Marks'ın Gotha Programı'nı eleştirirken vermiş olduğu formülasyonu kullanmak daha iyi olacaktır: sınıflara bölünmenin ve ondan doğan eşitsizliğin ilgası.» (7) Lenin, bu ve diğer marksist önermelerin ruhuna uygun olarak, gelecekteki sosyalist toplum hakkında program taslağında yer alan birçok postülatın daha tam bir tanımını yapmış ve bunlar daha sonra RSDİP Programı'na Lenin'in yorumuyla girmiştir.

Lenin, parti programının hazırlanmasıyla ilgili

(7) V. I. Lenin, «Plekhanov'un İkinci Taslak Programı Hakkında Notlar», Top'u Yapıtlar, C. 6, s. 52.

olarak kaleme aldığı bazı makalelerinde gelecekteki toplumun ekonomik sistemini tarif etmiş ve bunu yaparken, toprağın, üretim aletlerinin, fabrikaların, madenlerin vb. tüm toplumun eline aktarılmasını ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasını vurgulamıştır. Sosyalist üretimin amacıyla ilgili olarak Rus Sosyal Demokratlarının Programı'nda yer alan formülasyon, sosyalizm hakkında *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde bulunan düşünceleri daha da geliştirmiştir. Şuna işaret edilmelidir ki Lenin, Plekhanov'un bu amacı dar bir tarzda yorumlamasını (toplumun gereksinimlerinin karşılanması ve onun tüm üyelerinin refahının sağlanması) eleştirirken Erfurt Programı'nın formülünün daha doğru olduğuna işaret etmiştir - «en büyük refah ve çok-yönlü uyum içinde mükemmelleşme.» (8)

Yüzyılın başlarında, sosyalizme geçiş sorunu henüz acil bir sorun değildi. Devrimci pratik açısından, o zamanlar, gelecekteki toplum ile kapitalizm arasındaki temel farklılık hakkında ve yeni toplumsal sistemin en önemli özellikleri hakkında net bir fikre sahip olmak yeterliydi. Komünist toplum üzerine birşey söylemek bir yana, sosyalizmin daha ayrıntılı bir tarifine gerek yoktu. O zamanlar «sosyalizm» sözcüğünün anlamı sık sık komünizmin ilk veya aşağı aşamasının çerçevesi ötesine genişletilir ve bu sözcük daha genel olarak, proletarya devrimiyle doğan bir toplumu ifade etmek amacıyla kullanılırdı. Sosyalist devrimin ön gününde yazılmış olan *Devlet ve Devrim* adlı kitabında bile Lenin'in bir yandan, «politik bakımdan, komünizmin ilk veya aşağı aşaması ile yüksek aşaması arasındaki fark-

(8) Age., s. 21.

lılık, zamanla, muhtemelen, muazzam olacaktır» derken öte yandan «farklılığı şimdiden, henüz kapitalizm altındayken tanımak saçma olacaktır» (9) demesi bir rastlantı değildir. Geleceğin sosyalist toplumunun analizine böylesi bir yaklaşım, Lenin'in 1914'ten önce yazılmış hemen hemen her yapıtında görülebilir.

Birinci Dünya Savaşı kapitalizmin ekonomik ve politik çelişkilerini derinleştirmiş ve savaşa taraf olan devletlerin birçoğunda devrimci bir durum yaratmıştır.

Rusya'da Şubat 1917'de burjuva demokratik devriminin zafere ulaşması proletarya devrimini gündeme getirdi. *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde teorik bakımdan gerçekleşmiş olan düşüncelerin, halk yığınlarının devrimci savaşımı içinde pratik sınavdan geçme vakti gelmişti. Bu durum, devrim teorisinin ve müstakbel sosyalizme ilişkin sorunların daha derinlemesine ve daha ayrıntılı şekilde ortaya konmasını gerektirdi. Lenin bu yüzden, dikkatini gittikçe daha yoğun şekilde, yalnızca bir bütün olarak komünist formasyonun genel özellikleri üzerinde değil ama aynı zamanda sosyalist bir toplumun sorunlarının analizi üzerinde topladı.

Emperyalizmin gelişim süreci içinde yaratılan, sosyalizmin maddi önkoşullarının analizi, temel önem taşıyan bir analizdi. Lenin'in şu vargısı, sosyalizm savaşımının perspektiflerinin tanımlanmasında çok önem taşıyordu: «Devlet - tekelci kapitalizmi sosyalizm için eksiksiz bir *maddi* hazırlıktır, sosyalizmin *eşiğidir*, tarih merdiveninde öyle bir basamaktır ki sosyalizm denen basamakla onun arasında *hiçbir ara basamak yok*»

(9) V. I. Lenin, «Devlet ve Devrim», *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 470.

tur.» (10) Kapitalizmin sosyalizme «barışçı», evrimci bir yolla geçmesi hakkındaki çeşitli reformist ve revizyonist teoriler gözönüne alındığında bu vargının önemi daha da artmaktadır. Örneğin Karl Kautsky Birinci Dünya Savaşı sırasında «ultra-emperyalizm» teorisini ortaya atmıştı. Buna göre kapitalist toplum, gelişiminin yeni bir aşamasından geçiyor ve emperyalist devletlerin tek bir uluslararası birliğine doğru yaklaşıyordu; bu birlik, savaşları ve militarizmi ortadan kaldıracak ve her türlü toplumsal ve diğer çelişkiden arınmış kalıcı bir barış sağlayacaktı.

Lenin, tekeller ve emperyalist devlet arasında yeteri kadar sağlamlık taşıyabilecek geçici bağlaşıklıklar kurulması olasılığını hiçbir şekilde ihtimal dışı bırakmamışsa da onun, kapitalizmin çelişkileri hakkındaki analizi, emperyalistler arasındaki keskin çelişkilerin üstesinden gelinmesinin olanaksızlığını ortaya koydu. Böylece, sosyalizmin önce birkaç ülkede ve hatta, mutlaka en gelişmiş ülkede olmamak koşuluyla, bir tek ülkede zafere ulaşması olasılığı üzerine istisnai önem taşıyan bir vargı ortaya çıktı. Lenin bu önermeyi «Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı Üzerine» (1915) ve «Proletarya Devriminin Askeri Programı» (1916) makalelerinde formüle etti; bu, marksizmin teorisinde yeni bir sözcüktü. O, komünist formasyonun uluslararası bir ölçekte ortaya çıkmasının yavaş yürüyen bir süreç olacağını önceden gördü. Önce bir veya birkaç ülke kapitalist sistemden kopacak, sonra gitgide daha çok ulus sosyalist kuruculuk yoluna çıkacak, böylece sosyalist devletler sistemi büyüüp gelişecekti. Dün-

(10) V. I. Lenin, «Yaklaşan Felaket ve Onunla Nasıl Savaşılmalı», Toplu Yapıtlar, C. 25, s. 363.

ya sosyalist sisteminin gelişimi Lenin'in bu öngörüsünü doğrulamıştır.

Zamanın, geniş ölçüde oportünistlerin etkisi altında bulunan sosyalist literatüründe geleceğin toplumu hakkındaki incelemeler genellikle konunun ekonomik yanıyla sınırlı kalıyordu. Doğal olarak, Marks ve Engels'in yapıtları hesaba katılmıyordu. Lenin, bazı Rus devrimcilerin de düştüğü bu apaçık vulgar ekonomizmi eleştirirken yalnızca ekonomik temellerin -sosyalist üretimin- değil aynı zamanda «demokratik şekilde örgütlenmiş bir devletin, demokratik bir ordunun, vb.» (11) da gerekli olduğunu vurgulamıştır. Böylece, komünist formasyonun bir aşaması olarak sosyalizmin analizinin yeni yönleri ortaya çıktı; yani, demokrasi savaşıyla sosyalizm savaşı arasındaki karşılıklı ilişki hakkındaki sorunlar, devletin gelişimi, sınıflar ve ulusal ilişkiler. Bu sorunların işlenmesi, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde anlatılan, Marks'ın sosyalizm hakkındaki öğretisini de zenginleştirdi.

Lenin'in Ekim Sosyalist Devrimi'nden hemen birkaç hafta önce tamamladığı *Devlet ve Devrim* yapıtı, toplumun komünist dönüşümü teorisine en önemli katkıydı. Bu yapıt, proletaryanın acil görevlerinin formüle edilmesi ve sosyalist kuruculuk perspektiflerinin ana hatlarıyla belirlenmesi bakımından o an son derece büyük bir önem taşıyordu. Marks'ın ve Engels'in, Bernstein ve Kautsky yandaşlarınca çarpıtılmış olan bu sorunlar hakkındaki gerçek görüşlerinin sistematik şekilde açıklanması ve savunulması da daha önemsiz değildi. Bernstein, devrime ve proletarya diktatörlüğü-

(11) V. I. Lenin, «Özetle Self - Determinasyon Tartışması», **Toplu Yapıtlar**, C. 22, Progress Yayınevi, Moskova, 1974, s. 325.

ne açıkça karşı çıkarken Kautsky'ciler marksizmi daha ince şekilde revize ediyorlar ve bu yüzden daha büyük bir tehlike oluşturmuyorlardı.

Kautsky, Bernstein'ı eleştiren bir poz takınarak Marks'ın devlet hakkındaki görüşlerini o şekilde sergiliyordu ki sözde burjuva devlet makinası imha edilmeksizin işçi sınıfı devlet erkini ele geçirebilirdi. Kautsky, burjuva devletinin imha edilmesinin somut şekillerini önceden tahmin etmenin olanaksız olduğu gerekçesiyle bu sorunun çözülmesini çok uzak bir geleceğe bıraktı. Rusya işçi sınıfının otokrasiye son vermenin eşliğinde bulunduğu bir sırada böyle bir tutumun taşıdığı tehlike açıkça ortadaydı. Lenin buna ilişkin olarak şöyle yazmıştır: «Proletarya partisinin, işçi sınıfını devrim için eğitme görevi karşısındaki tavır bakımından Marks ile Kautsky arasında bir uçurum vardır.» (12)

Devlet ve Devrim'de, dikkat noktası, geçiş dönemi süreci ve sosyalizm hakkındaki analiz üzerinde toplanmıştır. Lenin, marksizmin klasiklerinin izinden giderek, proletaryanın devlet erkini ele geçirmesini devrimin merkezi sorunu yapar. Bu, proletaryanın burjuvazi karşısında zaferini sağlamanın çözümleyici, temel koşulu, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin temel bir kuralıdır. Marks ve Engels'in kanıtlamış olduğu gibi kapitalizm kendi mezar kazıcısını yaratır - işçi sınıfı. Burjuva ekonomisi içinde, ayrıca, yeni sistemin maddi ve teknolojik önkoşulları da olgunlaşır - üretici güçlerin gelişiminde elverişli bir düzey, ayrı ayrı endüstrilerin bir tek sosyal organizma halinde birleşmesi, Lenin'in adlandırdığı gibi, hazır bir toplumsal yö-

(12) V. I. Lenin, «Devlet ve Devrim», Toplu Yapıtlar, C. 25, s. 484.

netim mekanizması. (13) Ama bu ayrı ayrı unsurlar kapitalist sistemin doğasını kendiliklerinden değiştirmezler. Toplumsal gelişmede, sosyalizme giden yolu açacak olan köklü değişiklik ancak işçi sınıfının diğer emekçi halk katmanlarıyla bağlaşıklık içindeki aktif politik savaşımları, burjuvazinin devlet erkinden atılmasına yol açacak bir savaşım sonucunda ortaya çıkabilir. Lenin'in yapıtının temel düşüncesi budur.

Lenin, proletarya diktatörlüğünün kurulmasından sonra bir geçiş döneminin gerekliliği sorununu derinlemesine ve kapsamlı şekilde inceler. Lenin, sosyalist bir devrimin iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesiyle sona ermediğini gösterir. Toplumun yeni yöneticisi, geçmişin yüzlerce yıllık mirasının kökünden sökülüp atılması, sömürünün tamamen ortadan kaldırılması ve üretimin yeniden örgütlenerek toplumsal yaşamın her alanında insanlar arasında tamamen yeni ilişkiler kurulması yolunda muazzam görevlerle karşı karşıyadır. O zamana kadar hiçbir devrim böylesi görevlerle karşılaşmamıştır. İşçi sınıfının burjuvaziye karşı devrimci savaşımının keskinliğini belirleyen şey budur ve bu durum, sosyalizme pürüzsüzce, evrim yoluyla geçilmesi, egemen sınıfların kendiliklerinden konumlarını teslim etmesi olasılığını dışarlar. Lenin, toplumun sosyalizme geçişi diye uyarılmaktadır, kaçınılmaz olarak «görülmedik derecede keskin şekillere sahip görülmedik şiddette sınıf savaşımının yeralacağı bir dönemdir.» (14) O halde, diye vurgulamaktadır, önemli olan şey yalnızca proletarya diktatörlüğünün gerekliliği düşüncesini kavramak değildir; aynı zaman-

(13) Age., s. 431.

(14) Age., s. 417.

da bu tip bir devletin oldukça uzun bir süre boyunca, eski rejimin restorasyonu tehdidi tamamen ortadan kaldırılincaya dek var olmak zorunda bulunduğunu bilince çıkarmak da önemlidir.

Geçiş döneminde toplumun ve onun tüm temellerinin devrimci tarzda dönüşümü gerçekleşir. Herşeyden önce, ücretli emek sisteminin dayandığı temel olan kapitalist özel mülkiyet ilga edilir. Politik sistem ve devlet sistemi de dönüşüme uğrar, yeni bir toplumsal bilinçlilik oluşur ve kapitalizmden miras alınan özel mülkiyet zihniyetine karşı savaşım verilir. Lenin, kapitalizmden komünizme geçişin, kaçınılmaz şekilde, proletarya devletin çok değişik şekiller almasına yol açacağını öngörmüştür - ancak bunların özü aynı olacaktır: işçi sınıfının diktatörlüğü. Bu, devrimci Rusya'da, birinci Rus devrimi sırasında halkın yaratıcılığıyla hayat bulan Sovyetler cumhuriyetiydi. Diğer sosyalist ülkelerde diğer şekiller içindeki işçi sınıfı iktidarları ortaya çıkmıştır ve çıkmaya devam etmektedir. Ama esas bakımından bunlar, Rus cumhuriyetiyle aynı tiptedir. O halde, sosyalist kuruculuk pratiği, Marks'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde ortaya koyduğu ve Lenin'in 20. yüzyıl koşullarına göre geliştirdiği, sosyalizme geçişin genel kurallarını onaylamıştır.

Marks'ın proletarya diktatörlüğü hakkındaki düşüncelerini zenginleştiren ve tamamlayan Lenin, yeni tip devletin demokratik özünü tam anlamıyla ortaya koyar. Proletarya devriminin, sınıfsal içeriği bakımından tamamen yeni, emekçi halk için gerçek demokrasiyi sağlayan tipte bir devlet yarattığını gösterir. Emekçi halk, ilk kez olarak, toplumsal yaşamın her alanına hiçbir kısıtlama olmaksızın derinlemesine katılma fırsatı bulur. Lenin aynı zamanda, daha kapitalizmden

yeni doğmuş bir toplumun tam, sınırsız bir demokrasi sağlayamayacağına da işaret eder. Eski sömürücülerin direnci bastırılmadığı ve bunlar yeni iktidara karşı tehdidi sürdürdükleri sürece nüfusun bu kategorisinin haklarının ve özgürlüklerinin zorunlu olarak kısıtlanması gerekir. Ama bu, proletarya devletinin demokratik olmadığı anlamına gelmez. (Ve burjuva ideologlarının ve her türden revizyonistlerin günümüzde tekrarlamayı alışkanlık haline getirdikleri şey budur.) Gerçekten de hangisi daha demokratiktir? Bir avuç zenginlik iktidarı ve milyonların haklarından yoksun kalması mı? Yoksa nüfusun bu gerçekten ihmal edilebilir miktardaki azınlığının bastırılıp çalışan çoğunluğun gerçek özgürlüğe ve tüm yaşamsal haklarına kavuşması mı? Lenin bu sorunu çözümleyip şu vargıya varır: «Halkın ezici çoğunluğu için demokrasi ve halkı sömürenler ve ezenlerin kuvvet yoluyla bastırılması, yani demokrasinin dışında tutulması - kapitalizmden komünizme geçiş sırasında demokrasinin uğradığı değişiklik budur.» (15)

Lenin'in marksist teoriye devlet konusunda yaptığı katkılardan birisi de proletarya devletinin işlevleri hakkındaki ayrıntılı değerlendirmedir. Anlaşılır şekilde, Marks, bunları en genel tarzda tarif etmiştir. Rus devriminin lideri ise bunları somutta uygulama görevi ile karşılaşmıştır. Lenin, proletarya diktatörlüğü devletinin işlevlerini tanımlarken onun sınıfsal özünden yola çıkmıştır. Antagonist özellikler taşıyan toplumlarda devletin gerekliliği, herşeyden önce, ezilen, sömürülen sınıfların direnişini bastırma işiyle ilgili olarak ortaya çıkardı. İşçi sınıfı diktatörlüğü ise

(15) V. I. Lenin, «Devlet ve Devrim», Toplu Yapıtlar, C. 25, s. 462.

çok daha değişik bir rol oynar. Eski zalimler silahlarını terk etmedikleri sürece, doğal olarak, diktatörlük işlevleri de görür. Ama Lenin, yeni devlet şeklinin özünü yalnızca şiddette görmediği gibi esasen de şiddette görmemiştir (ve bunu vurgulamaktan hiç yorulmamıştır). Proletarya devleti, her yönüyle muazzam bir kuruculuk göreviyle karşı karşıyadır - toplumsal yaşamın sosyalist ilkeler üzerinde yeniden kurulması, titiz muhasebe ve denetimin örgütlenmesi ve sosyalist bir ekonominin temellerinin yaratılması. Lenin bu yüzden, Marks'ın komünist toplumda devletin solup gideceği hakkındaki düşüncesini incelerken, proletarya diktatörlüğünün artık, kelimenin tam anlamıyla bir devlet olmadığını söylemiştir. (16) Ona ait «geçiş devleti» deyimini elbette ki devlet erkinin güçsüz olduğu anlamına gelmiyor, onun sınıfsal karakterini ve fonksiyonel amacını ortaya koyuyordu. Lenin, Marks'ın «devletin solup gitmesi» deyimini son derece uygun buluyordu. Çünkü bu deyim, söz konusu sürecin yavaş, uzun süreli ve kendiliğinden doğasını ifade ediyordu.

Lenin, anarşistlerle giriştiği polemiklerinde, kararlar alınarak veya kararnameler yayınlayarak devletin ortadan kaldırılamayacağını vurgulamıştır. Devletin kaderini en yakından belirleyen şeyler, komünist toplumun doğasında bulunan gelişme süreçleri, bu toplumun gerek ekonomik temelinde gerekse politik yapı şeklinde ortaya çıkan değişimlerdir. Bu yüzden, Lenin'in görüşüne göre, komünist üretim tarzının bilimsel gelişme yasalarının anlaşılması çok önemlidir. Lenin'in, Marks'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde devrimden sonraki temel toplumsal gelişme aşamalarını

(16) Age., s. 468.

-geçiş dönemi ve komünizmin aşağı ve yukarı aşamaları- ayrı ayrı saymasını muazzam bir bilimsel öneme sahip bir vargı olarak değerlendirmesinin nedeni budur. Bu ayrım, sosyalizm ile komünizm arasındaki farklılığın anlaşılmasını ve teorik olarak gerçekleşmesini ve onları, bir ve aynı sosyal formasyonun aşamaları haline getiren ortak özelliklerin kavranmasını olanaklı kılmaktadır.

Lenin, sosyalizm ile komünizmin aynı tip üretim tarzına dayandığını savunmuştur. Bunlar, çözümleyici önemdeki bir unsurla birbirlerine bağlıdır - üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti. Bu aşamalar arasındaki farklılık, üretici günlerin gelişme düzeyindeki ve toplumsal emeğin karakterindeki farklılıktan kaynaklanır. Maddi zenginliğin dağılımı ilkesindeki farklılık da -sosyalizmde, harcanan emeğe göre ve komünizmde ihtiyaca göre- bundan kaynaklanır. Lenin, sosyalizmi «tam olmayan komünizm» (17) diye tarif etmiş ve, yeni sistemi devrimden sonra «hazır bir şekilde» hemen ortaya çıkacak bir bolluk toplumu olarak gören anlayış şekillerinin ütopyacılık, kuş beyinlilik ve cahillik olduğunu söylemiştir. Komünizm, ilk aşaması sırasında tam anlamıyla olgunlaşmış ve geçmişin geleneklerinden ve izlerinden tamamen arınmış olamaz. Bu yüzden, yapılan işe göre dağıtım ilkesi, üretici güçlerin verili gelişme düzeyinde ve toplumsal bilinçliliğin verili gelişme düzeyinde biricik adil ilkedir. Lenin, Marks'ın komünizmin ilk aşamasının ana özellikleri hakkında *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde verdiği tarifi bütünü bakımından koruyarak şöyle yazmıştır: «Toplulun, toplumsal bakımdan gerekli işin belli bir bölümünü ye-

(17) Age., s. 476.

rine getiren her üyesi, toplumdan, kendisinin belli miktarda bir iş yaptığını belirten bir belge alır. Ve bu belgeyle, kamunun mal mağazasından, buna denk gelen bir miktarda ürün alır. Kamu fonuna giden emek miktarı kadar bir kesinti yapıldıktan sonra her işçi böylece toplumdan, topluma verdiği kadarını geri alır.» (18) Lenin böylece, dağılım ilişkilerinin toplumun ekonomik gelişme düzeyine dolaysızca denk düştüğüne ilişkin Marks'ın bulduğu yasanın doğruluğunu vurgular.

Sosyalizm, komünist formasyonun gelişiminde tarihsel bakımdan uzun bir aşamadır. Lenin de Marks gibi, sosyalizmin tamamlanacağı tarihi belirtmemektedir. Sosyalist kuruculuk sürecinin uzun olmasının nedeni onun önünde duran görevlerin karmaşıklığı ve büyüklüğüdür. Çünkü toplumsal yaşamın tüm yönleri köklü bir değişiklikten geçmek zorundadır; ama bu, hiçbir şekilde, bu sürecin yavaş işlediği anlamına gelmez. Tam tersine, Lenin, sosyalizmin olağanüstü dinamik bir sistem olacağını öngörmüştür. «*Yalnızca* sosyalizm, kamu yaşamının ve özel yaşamın her alanında önce *çoğunluğu* ve sonra nüfusun tümünü kucaklayan, ileriye doğru hızlı, gerçek, gerçekten yığinsal bir hareketin başlangıcı olacaktır.» (19)

Lenin, proletarya diktatörlüğü devletinin gelişim perspektiflerine özel bir dikkat ayırmıştır. Onun görüşüne göre, tüm toplumun daha büyük bir demokratizm yönünde gelişmesiyle birlikte bu devlet de değişecek ve mükemmelleşecektir. Devlet, geçiş dönemi sırasında, diğer şeyler yanında baskı uygulama işlevi de görmesine karşın bu görev, komünist toplumun gelişimi-

(18) Age., s. 470.

(19) Age., s. 477.

nin ilk aşamasında esas olarak ortadan kalkar. Ama bu, bir devlete olan gerekliliğin genel olarak ortadan kalkması anlamına gelmez. Yalnızca devletin işlevleri değişir. Önceliği ekonomik ve örgütlenmeye ilişkin görevler alır; yani emek ve tüketim miktarı üzerinde çok yönlü muhasebe, denetim ve komünist kuruculukta rehberlik. Sosyalist devletin eğitime ilişkin işlevleri de daha önemsiz bir role sahip değildir.

Lenin, Marks'ın komünizmin yüksek aşaması hakkındaki tarifine yaslanarak, tam komünizmden ne anlaşılması gerektiğini daha ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Bir yandan, toplumsal gelişmenin bu aşamasındaki yüksek üretim düzeyi çok bol miktarda maddi zenginlik sağlar ve toplumun her üyesine, bu zenginlikten kendi ihtiyaçlarına göre yararlanma fırsatı verir. Ama bu, emeğin mümkün olan en yüksek üretkenliğini, onun maksimum verimliliğini, yani halkta çok yüksek bir bilinçlilik düzeyi bulunmasını öngörür. «İnsanların, toplumsal görevlerini hiçbir özel baskı aygıtı bulunmaksızın yerine getirmeyi bir alışkanlık haline getirdikleri ve kamu yararı için ücretsiz iş yapmanın genel bir fenomen haline geldiği sisteme komünizm adını veriyoruz.» (20) Ama böylesi bir topluma giden yol yalnızca sosyalizmden, sosyalist demokrasinin sonuna kadar gelişmesinden geçmektedir. Kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme ulaşmak olanaklı olduğu halde sosyalizmi atlayarak komünizme ulaşmak olanaksızdır. Toplum yalnızca, sosyalizmin ilkelerinin güçlenmesi ve tüm yönleriyle gelişmesiyle, onun ol-

(20) V. I. Lenin, «R.K.P.(B.)'nin bir Moskova Kent Konferansında Sunulan, Subbotnikler Raporu, 20 Aralık 1919», **Toplu Yapıtlar**, C. 30. Progress Yayınevi, Moskova, 1977, s. 284 - 85.

gunluk koşullarına varmasıyla komünizmin yüksek aşamasına ulaşacaktır. O zaman, sosyalist demokrasi-nin gelişimi, toplumun tüm üyelerinin devlet yöneti-mine katılması sonucunu verecektir.

«O zaman, komünist toplumun ilk aşamasından yüksek aşamasına geçiş için ve onunla birlikte devle-tin tamamen solup gitmesi için kapı ardına kadar açılacaktır.» (21)

Lenin'in, toplumun komünizme doğru gelişim aşamaları hakkındaki anlatımı -ki bu *Devlet ve Devrim*'de verilmiştir- yüzlerce yıllık sistemlerin çöküntüye uğradığı, tüm kıtaların çehrelerinin dönüşüme uğrayıp yenilendiği günümüzde temel bir önem kazanmaktadır. Sömürgecilik boyunduruğunu fırlatıp atan halk-ların önünde duran en çarpıcı konu toplumsal geliş-me yolları, sosyalizme geçiş şekilleri ve sosyalist ilişki-ler kurup bunları sağlamlaştırma araçları hakkında bir seçim yapmaktır. Bu sorunlar, sosyalizmin ve komüniz-min pratikte kuruluşu sırasında daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Yeni toplumun kurucularına, amaçları doğru şekilde belirleme, başarıları ölçülü şe-kilde değerlendirme ve yeni görevler ortaya koyma ola-nağını veren şey toplumun komünist dönüşümü hak-kındaki marksist-leninist teoridir.

Günümüzde birçok ülke sosyalist gelişme yoluna çıkmıştır. Onların deneyimi, toplumun komünist dönü-şümünü yöneten, Marks, Engels ve Lenin tarafından keşfedilmiş yasaların doğruluğunu pratikte onaylamak-tadır.

Sosyalist kuruculuğun pratik deneyimi göster-mektedir ki gerek komünizmin üst aşamasını alt aşı-

(21) V. I. Lenin, «Devlet ve Devrim», Toplu Yapıtlar, C. 25, s. 479.

masından ayıran nitelik farkını gerekse bu ikisinde bulunan ortak şeyleri gözardı etmek eşit derecede yanlışır. Pratikte gerçekleştirmesi son derece güç olmasına karşın en çok önem taşıyan şey, komünizmi kurmakta olan bir toplumun herhangi bir andaki gelişme aşamasını büyük bir kesinlikle bilebilmektir. Zaman zaman bir toplumu yıllarca geriye fırlatıp atan ciddi yanlışlardan ancak böylece sakınılabılır.

Marks, Engels ve Lenin, komünizmin ekonomik olgunluk aşamalarından söz ederken, komünizme geçişin somut şekillerini belirlemekte kullanılacak, yaşanmış olaylara dayalı malzemeye sahip değillerdi. Lenin, aslında, komünizmin ilk aşamasını -sosyalizmi- incelerken onu tanımlamak için yeni bir kavram getirmiştir -«gelişmiş sosyalist toplum». (22) Ama bundan söz etmekten amacı yalnızca, sosyalizmin ilk filizlerini gelecek ile kıyaslamaktı. Yaşam henüz, gelişmiş sosyalizmin daha ayrıntılı şekilde anlatılması için gerekli pratik malzeme sağlamamıştı.

Sosyalist kuruculuğun geçtiği gerçek yol, toplumun komünizme geçişinin yolları ve şekilleri hakkındaki teorik kavramları zenginleştirmiştir. Gelişmiş sosyalist toplum kavramı da günümüzde artık kesinlikle belirlenmiştir. Özellikle, SSCB'deki sosyalizm kuruculuğun deneyimi göstermiştir ki, sosyalist ilişkilerin 1930'ların sonlarında tam bir zafere ulaşmasıyla varılan geçiş dönemi sonu, hiçbir şekilde, ne gelişimin sosyalist aşama-

(22) V. I. Lenin, «Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri' Makalesinin Orijinal Şekli», **Toplu Yapıtlar**, C. 42, Progress Yayınevi, Moskova, 1977, s. 78; «2 Şubat 1920'deki Tüm - Rusya Merkez Yürütme Komitesi Birinci Oturumu Yedinci toplantısına Sunulan Tüm - Rusya Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi'nin Çalışma Raporu», **Toplu Yapıtlar**, C. 30, s. 331.

sını sona erdirmiş ne de komünist üretim ilişkilerine geçiş anlamına gelmiştir. Sosyalist yaşam tarzının sağlamlaştırılması ve mükemmelleştirilmesi yönünde uzun bir dönem başlamıştır. Bu, zorunlu olarak, sosyalizmin yalnızca tam zaferini değil aynı zamanda kesin zafelerini öngörmüş ve sosyalizmin tek ülke çerçevesini aşır bir dünya sistemi haline gelmesiyle de bu zafer sağlanmıştır.

Ama bu, sosyalist toplumun bu gelişim aşamasının sorunlardan, güçlüklerden, çelişkilerden arınmış olduğu anlamına gelmez. Bunlar olmadan sosyal organizma gerçek, canlı bir gelişme gösteremez. Sosyalist ülkelerin önünde, komünizme doğru daha çok ilerlemek için sosyalist toplumun tüm yönleriyle mükemmelleştirilmesi, sosyalizmin tüm olanaklarının ve avantajlarının daha tam ve daha etkili şekilde kullanılması yolunda uzun bir dönem durmaktadır. Kaçınılmaz şekilde, bu sürecin, bugünden tanımlanması olanaksız olan kendi büyüme dönemleri ve aşamaları bulunacaktır. Bunlar komünist kuruculuk yolu boyunca tanımlanacaktır. Ama şu şimdiden çok açıktır ki komünist kuruculuk, sosyalizm ilkelerinin inkar edilmesiyle değil tersine, onların tam anlamıyla gerçekleştirilmesi sayesinde yürütülmektedir.

Lenin'in önceden gördüğü gibi sosyalizm kuruculuğu sürecinde sosyalist demokrasinin içeriği zenginleşmiş, tarih boyunca koşullandırılmış olan sınırlamalar yavaş yavaş ortadan kalkmış ve halk iktidarını uygulama şekilleri pekçok çeşitlilik içinde gelişmiştir. SSCB'deki proletarya diktatörlüğü devleti, proletaryanın sınıfsal çıkarlarının savunulması ve sosyalizm kuruculuğu sırasında sosyalist ekonominin tabanının yaratılması yolundaki tarihsel görevini tamamlayarak

yavaş yavaş, yalnızca proletaryanın değil aynı zamanda tüm emekçi halk katmanlarının çıkarlarını ifade eden, tüm halkın devleti halinde gelişmiştir.

Proletarya diktatörlüğünün karakteristik özelliği olan sömürücü sınıfların bastırılması işlevi tüm halkın devletinde ortadan kalkmıştır. Ama proletarya diktatörlüğü devletin doğasında bulunan tüm diğer ekonomik, örgütsel ve eğitimsel işlevler yalnızca korunmakla kalmamış daha çok geliştirilmiştir. Tüm halkın sosyalist devleti tüm ulusal ekonominin örgütlenmesinde, komünizmin maddi ve teknik tabanının kurulmasında ve sosyalist üretim ilişkilerinin komünist üretim ilişkilerine dönüştürülmesinde muazzam miktarda iş yapmaktadır. Emegin ölçüsü ve tüketimin ölçüsü üzerinde kesin bir denetim uygulamayı sürdürmekte, vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini olduğu kadar asayiş ve sosyalist mülkiyeti korumakta ve sosyalist anayurdun savunulması işlevini yerine getirmektedir. Bu devlet, halkı, çalışmaya karşı bilinçli bir disiplin ve komünist bir tutum ruhunda eğitmektedir; çünkü komünist bir toplum kurmak demek, komünist dünya görüşünü organik şekilde kendine maletmiş, çok geniş bilgiye sahip ve toplumun iyiliği için tüm yeteneklerini harcamaya doğal bir istek duyan, hem fiziksel hem entelektüel bakımdan ahenkli bir insan şekillendirmek demektir.

Ancak yüksek düzeyde gelişmiş ve serpilmeye devam eden, çeşitlilik içindeki bir ekonomi ve tüm vatandaşlarla yüksek bir toplumsal görev duygusu, komünist ilkeye göre dağılıma geçişi olanaklı kılar; zenginliğin artık maddi yararlarla ölçülmeyip dinlenme ve serbestlik, bilimsel ve sanatsal yaratıcılık ve sosyopolitik yaşama aktif katılım için kullanılabilecek boş

zamanla ölçüldüğü bir dünyaya doğru bir adım daha atılmasına yalnızca bu olanak verir. Bu aşamanın işareti, devlet kurumunun ortadan kalkması ve kamunun komünist öz-yönetimine geçilmesi olacaktır.

Geçiş, Sovyetlerin ve benzer devlet erki şekillerinin devlet yönetimindeki rolünün artırılmasıyla, onların faaliyetlerinin halka açıklık ilkesinin güçlendirilmesi ve üretimin ve toplumsal ve kültürel yaşamın sorunlarını ele almada iş kolektiflerinin ve kamu örgütlenmelerinin oynadığı rolün artırılmasıyla yaşama geçirilecektir. Komünist öz-yönetimi oluşturacak olan unsurlar işte tam bu unsurlardır.

Komünizm, toplumsal yaşamın yüksek örgütlenme şeklini temsil eder. O, özgür, toplumsal bilince sahip emekçi halkın yüksek düzeyde örgütlenmiş bir toplumdur ve burada toplumun yararına emek harcamak herkes için en baştaki yaşamsal gereklilik, herkesçe kabul edilmiş bir koşul olacak ve her bireyin yetenekleri halkın en büyük yararı için kullanılacaktır. İnsan faaliyetinin tüm alanlarında, planlamada ve yönetimde kesin bir düzenlilik, uygun bir örgütlenme olmadan komünizm düşünülemez. Konunun en kritik yönü şuradadır ki komünist toplumda, beşeri faaliyetleri düzenleyen kamu örgütlenmeleri politik, devletsel karakterini yitirecektir. Komünist öz-yönetim, geleceğin toplumunda, azınlığın çıkarlarının çoğunluğun çıkarlarına tabi kılınması ilkesine veya komünist yaşam tarzı ilkelerini çiğneyen kişileri etkilemek için belirli önlemlere yer olmayacağı anlamına gelmez. Ama bu amaçla artık özel bir devlet aygıtına gerek kalmayacaktır. Devlet, Marks'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde öngördüğü gibi, solup gidecektir.

Yaşam inandırıcı şekilde göstermektedir ki *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde Marks tarafından ortaya konan ve Lenin tarafından geliştirilen, sosyalizm ve komünizm biliminin temel ilkeleri, tarihsel koşulların o zengin çeşitliliğine ve sosyalizm savaşımının somut koşullarındaki değişikliklere bakılmaksızın geçerliliklerini ve yaşama güçlerini korumaktadır.

Marksizm - leninizm ile sosyal demokrasi arasında toplumun sosyalist yeniden-yapılanmasının sorunları hakkında onlarca yıl süren keskin bir ideolojik savaşım yer almıştır. Çağdaş sosyal demokrasi gelişmiş kapitalist ülkelerde, özellikle Batı Avrupa'da ideolojik ve politik güçlerin başta gelenleri arasındadır. Gelişmekte olan ülkelerde de etkisini artırmaya çalışmaktadır. Sosyal demokrasinin liderlerinin sosyalizmden söz ederken kastettikleri şey kapitalizme esas bakımından zıt olan bir toplum değil, hem sosyalizmin hem kapitalizmin unsurlarını içeren bir tür melezdir ve bu, onlar tarafından, Marks, Engels ve Lenin'in zamanına özgü sınıf antagonizmalarından arınmış, dönüşüme uğramış bir kapitalizm diye tarif edilmektedir.

Sosyal demokrasinin teorisyenleri, birey sorununu, onun her tür yabancılaşmadan kurtulmasını, sosyalist hareketin çözümleyici önemdeki sorunu olarak görürler. Onların ideali belirsiz bir «demokratik sosyalizm» dir ve onların görüşüne göre bu, varolan sosyalizmin pratiği ile denk düşmemektedir. Proletarya diktatörlüğünün sosyalist kuruculuğun en baştaki yasası olduğuna ilişkin marksist önermenin demokrasiye uygun düşmediğini ilân etmektedirler. Sosyal demokratlar yaklaşmakta olan «insanın kurtuluşu» üzerine cazip tablolar çizmekte ama aslında bunun gerçekleşebileceği toplumsal koşulları gözardı etmektedirler. Şu

basit gerçeğe gözlerini kapatmaktadırlar ki kapitalizmin temeli -üretim araçlarının özel mülkiyeti- muhafaza edildiği sürece, insan, sermayenin ve burjuva devletin acımasız sömürsünün nesnesi olarak kalır.

Sosyalizm ve komünizme ilişkin çeşitli türden «Sol» radikal kavrayışlar da bilimsel sosyalizme karşı çıkmaktadır. Kapitalist medeniyetin yalanlarına ve ikiyüzlülüğüne karşı «Sol»un protestosu, henüz, onlara ait, toplumsal antagonizmaların özü ve çarpışmakta olan ana güçlerin rolü hakkında net bir kavrayışla desteklenmiş değildir. «Sol» aşırıların, toplumun komünist dönüşümü ve varolan sosyalizm hakkındaki marksist-leninist teoriyi reddetmeleri, komünist formasyonun gelişimindeki iki aşamanın karşılıklı ilişkisini ve geçiş döneminin görevlerini anlamamaları da, yine, benzer bir desteğe sahip değildir. Bu durum, örneğin, bir yerde bir devrim olsa bile, eğer henüz kapitalizmin zincirini kıramamış ülkeler mevcutsa sosyalizmin ve komünizmin kurulmasının olanaksız olduğu iddiasını açıklamaktadır. Bu postülat, objektif olarak, devrimci sürecin yapay şekilde engellenmesine yöneliktir. «Sol» güçler öte yandan, komünizmin derhal yürürlüğe konmasını (herşeyden önce dağılım ilişkileri alanında) ve hızla sosyalizme geçilmesini talep etmektedirler. Yeni bir toplum kuruculuğu yolunda daha ilk adımlarını atmaya başlamış olan halklar için bu gibi çağrıların taşıdığı tehlike açıktır.

Nisbeten yakın bir zaman önce sömürgeci ezginin boyunduruğunu atmış gelişmekte olan genç ülkelerde destek bulan çeşitli sosyalist doktrinler sosyalist ülkelerdeki sosyalist kuruculuğun başarılarının etkisiyle yeşermiş ve kuşkusuz marksist-leninist düşüncelerin etkisinde kalmıştır. Jawaharlal Nehru «Marks ve Le-

nin'i incelemek» diye yazmıştır «zihnimde güçlü bir etki yaratmış ve tarihi ve zamanımızdaki olayları yeni bir ışıktaki görmeme yardımcı olmuştur.» (23) Bununla birlikte, dünyanın bu bölgelerinin genel olarak ekonomik bakımdan geri kalmışlığı ve toplumsal ilişkilerin yeteri kadar gelişmemiş olması, sosyalizm teorisinin, kendi klasik marksist-leninist şekliyle kucaklanmasını objektif olarak engellemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde değişik sosyalist öğretilerin -proleter öğretiden feodal -yanlısı türe kadar -unsurlarını içeren eklektik teoriler ortaya çıkmasının nedeni budur. Gerçek sosyalist düşüncelerin çeşitli türden ulusal, dinsel, kabilesel ve diğer görüşlerle birleştirilmesi son derece alacalı bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Dünya dinlerinin ortaya çıktığı tarihlere veya sınıf-öncesi toplum zamanına kadar gerilere giden soyut eşitlik ve adalet kavramları, son derece çeşitli kaynaklardan (ütopyacı sosyalizm, anarşizm, sosyal demokrasi, bilimsel sosyalizm, vb.) aktarılan düşüncelerle tuhaf bir karışıma sokulmaktadır.

Bunlara ek olarak, emperyalizmin ideologları, eski sömürgelerini kendi nüfuz yörüngelerinde tutabilme çabasıyla, Afrika'daki genç devletler için diğer uluslararası rınkından farklı, özel bir tür kalkınma yolunu ısrarla savunmaktadırlar. Onlar için, Afrika'nın gerçeklerine yaslanan ve sözde bu kıtanın halklarına uygun düşmeyen bilimsel sosyalizm teorisinin yerini alacak özel politik teoriler geliştirmektedirler. Sonra da bu teoriler, tüm ülkelerin ve halkların kalkınmasında mekanik şekilde uygulanabilecek bir tür dogmatik şema gibi yorumlanmaktadır.

(23) Jawaharlal Nehru, **The Discovery of India**, The Signet Press, Kalküta, 1946, s. 17.

Eski sömürgelerin ve bağımlı ülkelerin halkları dünyanın devrimci tarzda yenilenmesinde büyük bir rol oynayacaklardır. Lenin 1919 yılında, «bağımsız bir devrimci güç oluşturamadığından o zamana dek tarihsel ilerleme yörüngesinin tamamen dışında kalmış olan bu çoğunluk» diye yazmıştır, «bildiğimiz gibi, yirminci yüzyılın başında artık böyle pasif bir rol oynamaktan çıkmıştır... Çağdaş devrimde Doğu'nun uyanışı dönemi, Doğu halklarının, basitçe başkalarının zenginleşmesinin nesneleri olmayacakları bir tarzda, tüm dünyanın kaderi hakkında alınacak karara onların tümünün katılacağı bir dönem tarafından açılmıştır. Doğu'nun halkları, pratik eylem gereğinin, tüm insanlığın kaderinin şekillendirilmesine her ulusun katılması gereğinin farkına varmaktadırlar.» (24)

Marks ve Lenin'in geçiş dönemi hakkındaki öğretisi özellikle, sömürgeci ezgin boyunduruğunu atmış gelişmekte olan genç devletlerde güncel bir konu halindedir. Tüm sosyalist ülkelerin deneyimi şunu reddedilemez şekilde ortaya koymuştur ki bu dönem, marksizmin ideolojik hasımlarına ait ters yöndeki iddialara karşın, kaçınılmazdır. Sosyalizmin unsurları -mülkiyet şekillerinde, sınıfsal ve ulusal ilişkilerde köklü değişiklikler- en gelişmiş kapitalist toplumda bile ortaya çıkmaz ve bunların kurulması uğrındaki savaşım kaçınılmaz şekilde, değişik toplumsal kuvvetlerin karşı karşıya gelmesine yol açar.

Komünizm, tüm halklar için, bir eşitlik, adalet ve gerçek hümanizm toplumuna giden yolu açar. Onun

(24) V. I. Lenin, «Doğu Halkları Komünist Örgütleri İkinci Tüm-Rusya Kongresi'nde Konuşma, 22 Kasım 1919», Toplu Yapıtlar, C. 30, s. 160.

kurulması kuşkusuz son derece karmaşık ve uzun süren bir süreçtir. Engels, kendi zamanında, sömürge ülkelerin sosyalizme doğru gelişimlerinin özel «toplumsal ve politik aşamaları» olasılığı hakkında yazmıştır. (25) SSCB'deki ve Avrupalı, Asyalı ve Amerikalı diğer ülkelerdeki sosyalist kuruculuk deneyimi Lenin'in şu inancını doğrulamaktadır ki tüm halklar sosyalizme ulaşacaktır ama bunu değişik yollarla ve şekillerle yapacaklardır. Gelenekler, görenekler, uzun bir tarihin mirası, bu sürece kendine özgü damgalar vurmadan edemez. «Eksiksiz sosyalizm ancak, *tüm* ülkelerin proleterlerinin devrimci işbirliği tarafından gerçekleştirilecek bir dizi çaba tarafından -ki bunların her biri, kendi başına ele alındığında, tek taraflı olur ve bazı tutarsızlıklar gösterir- yaratılacaktır.» (26) Bu sorun günümüzde, Marks'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde çizdiği temel doğrultuda çözümlenmektedir.

(25) Engels'in Karl Kautsky'ye 12 Eylül 1882 tarihli mektubu, bulunduğu yer: Marx/Engels, *Seçilmiş Mektuplar*, s. 331.

(26) V. I. Lenin, «'Sol-Kanat' Çocukluğu ve Küçük Burjuva Zhniyeti», *Toplu Yapıtlar*, C. 27. Progress Yayınevi, Moskova, 1977, s. 346.

S Ö Z L Ü K

Alman Genel İşçi Birliği: 23 Mayıs 1863'te Leipzig'de toplanan işçi cemiyetleri kongresinde kurulan, Alman işçilerin ulus çapındaki ilk örgütü; Ferdinand Lassalle'ın güçlü etkisi altında kalmıştır.

Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Eisenach'çılar): 1868'deki Eisenach Kurucu Kongresi'nde August Bebel ve Wilhelm Liebknecht tarafından kurulan, Almanya'daki ilk marksist işçi sınıfı partisi.

Amortisman: Emek araçları aşındıkça bunların değerlerinin, üretilmiş ürüne yavaş yavaş aktarılması ve bu değer, emek araçlarının yeniden üretilmesi (veya yenilenmesi) için kullanılması.

Anarşizm (Yunanca anarchos, yöneticisiz): 1840 - 60'larda ortaya çıkan, marksizme karşıt bir küçük burjuva eğilimi. Ana fikri, her tür devlet gücünün reddi ve bireyin mutlak özgürlüğünün telkinidir. Çeşitli dönemlerdeki belli başlı ideologları arasında Maks Stirner, Pierre Joseph Proudhon ve Mikhail Bakunin bulunmaktadır.

Artı değer: Ücretli işçinin karşılığı ödenmemiş emeği tarafından, işgücünün değerinin üzerinde yaratılan ve kapitalistin bedavadan el koyduğu değer.

Avusturya - Prusya savaşı (1866): Alman devletleri üzerinde egemenlik sağlamak amacıyla Avusturya ile Prusya arasında süren mücadele. Sonucu Prusya lehine olmuştur.

Bilimsel sosyalizm, bilimsel komünizm: Marksizmin üç ana bileşkeninden birisi; proletaryanın sınıf savaşımının, sosyalist devrimin ve sosyalizm ve komünizm kuruculuğunun genel yasalarından, yollarından ve şekillerinden söz eder. Bu terimler, genel olarak marksizmlenin belirmek amacıyla sık sık geniş anlamlarıyla kullanılır.

Birinci Dünya Savaşı, (1914 - 18): Bir yanda Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın ve diğer yanda Büyük Britanya, Fransa ve Rusya'nın başı çektiği kapitalist devletlerden oluşan iki koalisyon arasındaki emperyalist savaş.

Birinci Enternasyonal (Uluslararası Emekçiler Birliği) (1864 - 76); Marks ve Engels tarafından kurulup yönetilen, proletaryanın ilk yığmsal uluslararası örgütü.

Bonapartçılık: Sınıf kuvvetleri dengesinin kararsız olduğu koşullarda, çelişki içindeki sınıflar arasında manevra yapma politikası: Çoğunlukla, ordu tarafından ve geri kalmış köylülüğün gerici tabakaları tarafından desteklenen büyük burjuvazinin karşıdevrimci diktatörlüğü.

Burjuva demokratik devrim: Halk yığınlarının geniş katılımının damgasını taşıyan bir toplumsal devrim. Temel amacı, feodalizmi veya onun kalıntılarını ortadan kaldırarak bir burjuva devleti kurmak ve aynı zamanda, bağımlı ülkelerde ve sömürgelerde ulusal bağımsızlığı kazanmaktır.

Canlı emek: Eylem halindeki işgücü, üretim süreci içinde fiziksel ve entelektüel insan enerjisinin maksatlı şekilde harcanması.

Çalışma günü: Günün, işçinin bir büroda veya işletmede çalıştığı zamanı.

Çartizm [Chartism]: Büyük Britanya'da 1830 - 1850'lerde, Halk Bildirgesi [People's Charter] sloganı altında, işçilerin ilk yığmsal politik devrimci hareketi; adını Charter sözcüğünden almıştır.

Dağılım: Toplumsal yeniden-üretimin bir aşaması, üretim ile tüketim arasında bir bağ; işçilerin ve üretim araçlarının ekonominin çeşitli dalları arasındaki dağılımını ve tüketici mallarının ve emek ürünlerinin dağılımını kapsar.

Değer: Mal üreticilerinin bir mala aktarılmış, somutlaşmış bir emeği; bu, malın üretimi için toplumsal olarak gerekli emeğin miktarıyla belirlenir ve toplumsal bakımdan gerekli zamanla ölçülür; yani, malı, söz konusu toplumun ortalama hüner düzeyini ve emek yoğunluğu karakteristiğini kullanarak, toplumsal bakımdan normal üretim koşulları içinde üretmek için gerekli zamanla ölçülür.

Demokrasi: Toplumun, halkı iktidarın kaynağı olarak tanıyan, onun devlet işlerine katılma hakkını kabul eden ve çok geniş medeni hak ve özgürlükler yaratan bir politik örgütlenme şekli.

Der Volksstaat: Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1869 - 1876

arasında Leipzig'de yayınlanan merkezi organı.

Devrim, 1848 - 49: Belli başlı Avrupa ülkelerinde yer alan bir burjuva demokratik devrim; proletarya tarihinde ilk kez olarak bu devrime aktif şekilde katılmıştır.

Diyalektik materyalizm: Marksist - leninist felsefe, doğanın, toplumun ve bilincin evriminin en genel yasalarının bilimi; bilimsel bir felsefi dünya görüşü ve nesnel dünyanın ve devrimci eylemin kavranmasının genel yöntemi.

Dolaşım (ekonomide): Satın alma ve satma yoluyla emek ürünlerinin değiş-tokuş edilmesinin bir şekli; meta üretiminde tipiktir.

Dünya sosyalist sistemi: Ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliği, uluslararası sosyalist işbölümü ve dünya sosyalist pazarıyla birbirlerine yakından bağlı, eşit haklardan yararlanan egemen sosyalist devletlerin toplumsal, ekonomik ve politik bir topluluğu.

Eisenach'çılar: bkz. Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi.

Ekonomik çıkarlar: Toplumsal üretim sistemi içinde işçilerin tuttuğu konum ile onların maddi gereksinimleri arasındaki ilişkiyi yansıtan, insanların faaliyetinin objektif dürtüleri.

Ekonomik yasalar: İnsanlık toplumunun gelişiminin değişik aşamalarında maddi yararların üretimini, değiş-tokuşunu, dağılımını ve tüketimini düzenleyen objektif yasalar.

Ekonomizm: Rus Sosyal Demokrasisi içinde, marksizme karşı oportünist bir eğilim; işçi sınıfının katıksız bir ekonomik savaşım yürütmesini savunmuş ve onun politik savaşımını ve proletaryanın devrimdeki öncülük rolünü tamamiyle reddetmiştir.

Emeğin toplumsal karakteri: Çeşitli tip faaliyetlerin veya bunların ürünlerinin insanlar tarafından değiş-tokuşu sırasında ortaya çıkan, emeğin toplumsal bir şekli.

Emek: Bir bütün olarak toplumun ve onun her bir üyesinin gereksinimlerini karşılamak üzere maddi ve kültürel zenginliğin yaratılmasında insanın yürüttüğü maksatlı faaliyet.

«Emek para»: P.J.Proudhon dahil olmak üzere 19. yüzyılın bazı ütö-pist sosyalistlerine ve küçük burjuva ekonomistlerine göre, malların içerdiği emek süresini dolaysızca ifade etmek ve metalik parayı tamamen ortadan kaldırmak amacıyla tasarlanmış kâğıt pusulalar.

Emek üretkenliği: İnsanların üretim faaliyetinin verimliliği; birim emek zamanı başına, maddi üretim alanı içinde üretilen çıktının

miktarı cinsinden veya bir çıktı üretmek için harcanan zaman cinsinden ölçülür.

Emek ürünü: Kullanışlı birşey veya hizmet, emek sürecinin bir sonucu.

Emperyalizm: Tekelci kapitalizmin en yüksek ve son aşaması, sosyalist devrimin öngünü.

Enternasyonalizm: İşçi sınıfının ve tüm emekçi halkın sosyalist toplumu kurma savaşımındaki uluslararası dayanışması.

Fiyat: Bir malın para cinsinden ifade edilen değeri.

Fransa - Prusya Savaşı, (1870 - 71): Fransa ile Prusya'nın başı çektiği Alman devletleri arasında bir savaş; bu savaş Fransa'nın yenilgiye uğramasıyla sonuçlanmış ve Almanya'nın Prusya'nın üstünlüğü altında birleştirilmesini tamamlamıştır.

Geçmiş emek: Üretim araçlarında ve tüketim mallarında somutlaşmış emek.

İş böiumü: Üreticilerin belirli ürün tiplerinde uzmanlaşmasıyla toplumdaki çeşitli emek tiplerinin yalıtlanması.

İşçi sınıfı: bkz. Proletarya.

İşgücü: İnsanın çalışma yeteneği, onun, emek sürecinde kullanılan fiziksel ve entelektüel yeteneklerinin toplamı.

İşgücü fiyatı (kapitalizm altında): İşgücü metasının, ücret şekli altında ortaya çıkan, para cinsinden ifade edilmiş değeri.

İşveren cemiyetleri: Burjuvazinin, kârları yükseltmek, emekçi halkın haklarını kısıtlamak, yabancı rakip firmalarla savaşmak ve hükümetleri, tekelci sermayenin çıkarları doğrultusunda bir iç ve dış politika izlemeye zorlamak amacıyla kurduğu sınıf örgütlenmeleri.

Junkerler: Almanya'da, esasen Doğu Avrupa'da büyük toprak sahibi aristokrasi.

Kapitalist birikimin genel yasası: Sermaye birikimi sürecinin işçi sınıfının durumunu nasıl etkilediğini yansıtan, kapitalizmin en önemli yasalarından biri. Bu yasaya göre kapitalist sınıfın zenginliğindeki artışa proletaryanın durumunun nisbi (kapitalistler sınıfına kıyasla) kötüleşmesi ve bazen de mutlak kötüleşmesi eşlik eder.

Kapitalist olmayan kalkınma yolu: Ülkelerin, pre-kapitalist gelişme aşamasından, kapitalizmi atlayarak sosyalizme geçişini öneren süreç.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi: Emekçi köylülükle bağlılık içindeki işçi sınıfı tarafından politik erkin ele geçirilmesiyle

başlayan ve komünist toplumun ilk aşaması -sosyalizm- kurulduğunda sona eren tarihsel bir dönem.

Kapitalizmin temel çelişkisi: Üretimin toplumsal karakteriyle emek ürünlerinin özel kapitalist tarzda mal edilmesi arasındaki çelişki; emek ile sermaye arasındaki derin antagonizmayı yansıtır.

Kapitalizmin temel ekonomik yasası: Artı değer yasası; bu yasa, kapitalist üretimin dürtülerini, itici güçlerini ve amaçlarını olduğu kadar bunlara ulaşmanın yollarını ve araçlarını belirler.

Kâr: Gelirlerin sermaye harcamalarının üzerindeki fazlalığı gibi gözüken ve kapitalistin bedavadan el koyduğu, artı değer dönüştürülmüş bir şekli.

Kâr oranı: Artı değer harcanmış tüm sermayeye yüzde cinsinden oranı. Kapitalist sömürüyü kamufle eder çünkü, kâr, işçilerin karşılığı ödenmemiş emeğine el konmasının bir sonucu olmaktan ziyade harcanmış tüm sermayenin bir ürünüymüş gibi gözükür.

Kendisi için üretim (sosyalizm altında): Toplumsal ürünün, maddi üretimle uğraşan işçiler arasında, harcanan emeğe göre dağıtılan bölümü.

Komünist dağılım: Komünist üretim tarzının üst aşamasında, maddi yararların «herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre» formülüne uygun şekilde bir dağılım ilkesi.

Komünist emek: Özgür ve dürüst işçilerin, en gelişmiş teknik olanaklarla donatılmış ve en yüksek üretkenliği sağlayan, bilimsel şekilde örgütlenmiş emeği; insanoğlunun temel ruhsal gereksinimi olarak emek.

Komünist Ligi (1847 - 52): Mark ve Engels tarafından Londra'da kurulan ilk uluslararası proletarya örgütlenmesi; işçi sınıfının devrimci partisinin embriyonu.

Komünist üretim tarzı: Üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine dayalı bir maddi zenginlik üretim tarzı; gelişme aşamalarından -sosyalizm ve komünizm- geçer.

Komünizm: İnsanlık toplumunun, yüksek derecede gelişmiş üretici güçlere ve üretim ilişkilerine yaslanan örgütlenme şekli; komünist üretim tarzının ikinci aşaması.

Komünizmin maddi ve teknik tabanı: Üretici güçlerin, teknolojik araçların ve emek örgütlenmesi şekillerinin, sosyalist ekonominin tüm dallarında yüksek verimlilikte bir üretimi, tüm halkın refahını ve bi-

reyin uyumlu gelişiminin koşullarını güvence altına alan maddi unsurların tamamı.

Kooperatif topluluklar: İşçiler, büro işçileri, köylüler dahil küçük üreticiler tarafından kurulan ve çeşitli ekonomik alanlardaki ortak hedeflere ulaşmayı amaçlayan cemiyetler.

Kullanım değeri: Bir malın kullanışlılığı, insanın veya toplumun bir gereksinimini karşılayabilme yeteneği.

Küçük burjuva sosyalizmi: Kapitalizmi eleştiren ve sosyalist bir devrim olmaksızın yeni bir toplum kurmak için ütopyacı planlar öne süren teoriler.

Lasalcılar, bkz. Alman Genel İşçi Birliği.

Mal: Hemen tüketilmek için değil satış veya değiş-tokuş amacıyla üretilmiş bir emek ürünü.

Malthus'çuluk: Bir nüfus teorisi; buna göre, kapitalizm altında emekçi yığınların durumu sosyal sistem tarafından değil, doğanın «ebedi» yasaları tarafından belirlenmektedir; bu teoriye göre bu yasalar, geometrik dizi şeklinde artan nüfus ile aritmetik dizi şeklinde artan geçim araçları arasında gittikçe büyüyen bir açık bulunmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu teori, adını, İngiliz ekonomist ve rahip Thomas Malthus'tan almaktadır.

Monarşi: En yüksek gücün tamamen veya kısmen bir tek -sık sık kalıtsal- devlet başkanına, monarka teslim edildiği bir yönetim şekli.

Mülkiyet: En başta üretim araçlarını olmak üzere maddi zenginliği maledinmenin tarihsel olarak belirlenen bir şekli. İnsanoğlu mülkiyetin beş şeklini bilmektedir: İlkel-komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist. Sömürücü sosyo-ekonomik formasyonlar (köleci, feodal ve kapitalist) özel mülkiyete dayanır. Mülkiyetin sömürücü özel şekillerine karşılık, nitelik bakımından farklı olan kamusal sosyalist mülkiyet bulunmaktadır.

Norddeutsche Allgemeine Zeitung: 1861'den 1918'e kadar Berlin'de yayınlanmış gerici bir günlük gazete; 1860 - 80'lerde Bismarck hükümetinin resmi organı olmuştur.

Opörtünizm: Burjuva ideolojisinin işçi sınıfı hareketi içinde yayılmasını teşvik eden ve onun gerçek çıkarlarını sermayenin çıkarlarına tabi kılmaya çalışan, işçi sınıfı hareketi içindeki ideolojik ve politik bir eğilim. Sağ kanat opörtünizmi, birbirinin yerine geçen reformist teoriler ve taktik ilkeler içerir; bunlar, işçi sınıfı hareketini burjuva-ziye dolaysızca tabi kılmayı ve geçici ve kısmi avantajlar uğruna

işçi sınıfının yaşamsal çıkarlarının terk edilmesi hedefler. «Sol» oportünizm, ultra-devrimci teorilerin ve maceracı taktiklerin istikrarsız bir karışımıdır; bunlar, halk yığınlarının devrimci coşkusunu sömürerek işçi sınıfı hareketini kötü hazırlanmış eylemlere, anlamsız kârbanlara ve yenilgilere kışkırtır.

Ortalama kâr ve üretim fiyatı teorisi: Kapitalist toplumda fiyatın oluşması mekanizmasını ve değerin üretim fiyatına dönüşümünü anlatan, Marks tarafından ortaya konmuş bir teori.

Özel emek: Yalıtlanmış, görünüşte bağımsız mal üreticilerinin emeği, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanır.

Özel mülkiyet: Üretim araçlarının özel şahıslara ait olduğu bir mülkiyet şekli.

Paris Komünü, (1871): İlk işçi sınıfı yönetiminin kurulup 18 Mart - 28 Mayıs 1871 tarihleri arasında varlık gösterdiği bir proletarya devrimi.

Proletarya: Üretim araçlarından yoksun olup işgücünü kapitalistlere satarak yaşamak zorundaki ücretli işçilerden oluşan bir sınıf.

Proletarya diktatörlüğü: Sosyalist bir devrimin başarıya ulaşmasının ardından kurulan ve daha ileride komünist topluma geçmek üzere sosyalist toplumu kurmayı amaçlayan işçi sınıfı iktidarı.

Proletaryanın durumunun mutlak kötüleşmesi (mutlak yoksullaşma): Proletaryanın kapitalizm altındaki yaşam standardında, daha önceki döneme oranla bir gerileme. Daha yüksek bir yaşam maliyeti, değişik dönemlerde gerçek ücretlerin düşmesi (örneğin ekonomik bunalımlarda), işsizliğin artması, emeğin yoğunlaşması, vb. şeklinde kendini belli eder.

Proletaryanın durumunun nisbi kötüleşmesi (nisbi yoksullaşma): Kapitalist toplumun ulusal geliri içinde işçi sınıfının payının azalma eğilimi, kapitalizm altında toplumsal eşitsizliğin artması.

Proudhon'culuk: Fransız bir sosyalist olan Pierre Joseph Proudhon'ın felsefesine ve sosyolojik görüşlerine yaslanan bir küçük burjuva sosyalizmi çeşidi. Proudhon, burjuva toplumundaki sınıfsal sömürünün, dolaşım alanında yapılacak ekonomik reformlarla, yani para ile gerçekleşmeyen mal değişiminin ve faizsiz kredinin yürürlüğe sokulmasıyla ortadan kaldırılabilceğini savunmuştur.

Reformizm: İşçi sınıfı hareketi içinde, 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmış politik bir eğilim. Sınıf savaşımının ve sosyalist devrimin gerekliliğini reddeder, burjuva egemenliği çerçevesi içindeki reformları kapitalist sistemin adaletsizliklerini ortadan kaldırmanın

yolu olarak görür.

Rekabet: Özel mal üreticileri, kapitalistler veya bunların kurdukları cemiyetler arasında, en kârlı üretim ve pazarlama koşulları için ve en yüksek kâr için savaşım.

Revizyonizm: İşçi sınıfı hareketi içinde, gerçekliğin yeni fenomenlerini yaratıcı tarzda yorumlama maskesi altında marksizmin temel önermelerini gözden geçirmeye girişen oportünist bir eğilim.

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP): Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ilk adı; 1898'deki RSDİP Birinci Kongresi'nde kurulmuştur.

Şekter'lik (işçi sınıfı hareketi içinde): Komünist hareket içinde, partinin halk yığınlarından yalıtılmasına yol açan «sol» oportünist bir eğilim. Durumun hatalı bir değerlendirmesinden ve marksizmin bazı önermelerine dogmatik bir yaklaşımdan kaynaklanır.

Sendika: İşçi sınıfının, bir kural olarak meslek ilkesi üzerinde kurulmuş, partiye bağımlı olmayan yığınsal örgütlenmeleri.

Sendikalizm: İşçi ve sendika hareketi içinde bir eğilim; dar anlamda, işçi sınıfı hareketinin amaçlarını, sendikalarda örgütlenmiş çeşitli işçi gruplarının ekonomik durumunu ve çalışma koşullarını iyileştirmeye uğrundaki sendikal savaşım ile sınırlayan bir çeşit reformist ideoloji.

Sermaye: Kiralanmış işgücünün sömürülmesinin bir sonucu olarak artı değer üreten değer, yani, kendini değerlendiren bir değer. Sermaye bir nesne olmayıp burjuva toplumunun ana sınıfları arasında bir toplumsal üretim ilişkisidir - yani, üretim araçlarını mülkiyetinde bulundurup bunları bir sömürü aracı olarak kullanan kapitalistler ile üretim araçlarından yoksun bulunduğu işgücünü kapitalistlere satmak zorunda olan böylece onları zenginleştiren ücretli işçiler arasında.

Sınıflar (toplumsal): Bir toplumsal üretim sisteminde işgal ettikleri yerler, üretim araçlarıyla olan ilişkileri, emeğin toplumsal örgütlenmesi içindeki rolleri ve toplumsal zenginliğin elden çıkardıkları payının boyutları ve bunu elde etme tarzlarıyla birbirlerinden ayrılan geniş insan grupları.

Sigorta fonu: Devletin, doğal yıkımlar, kazalar, vb.'nin yol açtığı maddi zararlara karşı tazminat ödemek için kullandığı parasal bir fon.

Sosyal Demokrasi: 19. yüzyılın ikinci yarısında çeşitli ülkelerde kurulan sosyalist partiler için genel bir ad.

Sosyalist demokrasi: Sosyalist toplumda, halk yığınlarının toplumun yönetimine geniş şekilde katılımı anlamına gelen, bir halk iktidarı şekli.

Sosyalist devrim: Kapitalist sosyo-ekonomik formasyondan komünist üretim tarzına geçişi gerçekleştiren bir toplumsal devrim.

Sosyalizm: Üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin egemenliği, insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılması ve emekçi halk iktidarının kurulması ile karakterize olan bir sosyo-ekonomik sistem; komünist üretim tarzının ilk veya aşağı aşaması.

Sosyalizm altında toplumsal üretimin yönetim: Sosyalist toplumsal üretimin verimliliğinin artırılması, emek üretkenliğinin yükseltilmesi ve ekonominin dinamik, planlı ve orantılı gelişiminin ve daha yüksek yaşam standartlarının sağlanması amacıyla sosyalist toplumsal üretimin bilinçli şekilde düzenlenmesi.

Sosyalizmin temel ekonomik yasası: Sosyalist ekonomiyi düzenleyen yasa; bunun özü, sosyalist üretimin sürekli olarak daha da iyileşmesi yoluyla toplumun tüm üyelerinin en yüksek refahının ve çok yönlü gelişiminin sağlanmasında yatar.

Sosyo-ekonomik formasyon: Belirli bir tarihsel gelişme aşamasındaki insan toplumu. Bunun temeli belirli bir üretim tarzıdır ve özü de üretim ilişkilerinde yatar. Tarihsel bakımla, beş tane sosyo-ekonomik formasyon bulunmaktadır: ilkel-komünal, köleci, feodal, kapitalist ve komünist.

Sovyetler: Rusya'da 1905 - 07 Devrimi sırasında yeşeren işçi sınıfının seçilmiş gelen yığınsal politik örgütlenmeleri.

Sömürgecilik: Gelişmiş kapitalist devletlerin az gelişmiş ülkeler halkını fethetmeyi, ekonomik alanda boyun eğdirmeyi, onların gelişmiş kapitalist ülkelerin hammadde bölgeleri olma rolünün sürdürülmesini amaçlayan bir politika.

Sömürü: Üretim araçlarının sahipleri tarafından, başkalarının emeklerinin bedavadan kendilerine maledilmesi.

Tekeller (kapitalist): Tekelci aşırı-kârları ele geçirmek amacıyla, ulusal ekonominin belli bir dalına egemen olan tekellerin oluşturduğu birleşmeler veya birlikler.

Toplam toplumsal ürün: Maddi üretim dallarının tümünde belli bir zaman dilimi içinde (çoğunlukla bir yılda) üretilen maddi yararların (üretim araçları ve tüketim malları) toplamı.

Toplum için üretim (sosyalizm altında): Toplumsal ürünün, toplumun

ellerinde yoğunlaşan ve onun genel toplumsal geerksinimlerini karşılamak için kullanılan bölümü.

Toplumsal devrim: Tarihsel bakımdan günü geçmiş bir sosyo-ekonomik formasyondan daha ilerici bir formasyona geçiş.

Toplumsal emek: bkz. Geçmiş emek.

Toplumsal gelir: bkz. Ulusal gelir.

Toplumsal tüketim fonları: Sosyalist toplumda, ulusal gelirin, toplum üyelerinin ücretleri dışında -yani bedava olarak- veya elverişli koşullarla gereksinimlerinin karşılanmasına giden ve ücretsiz eğitim, sağlık bakımı, sosyal güvenlik, vb. için harcanan devlet fonları sistemi vasıtasıyla dağıtılan bölümü.

Toplumsal zenginlik: bkz. Ulusal zenginlik.

Tüketim: İnsanların üretim alanında olduğu kadar kişisel alandaki gereksinimlerini karşılamak amacıyla toplumsal ürünün kullanılması.

Tüketim malları: Toplam toplumsal ürünün, üretici olmayan tüketim alanındaki gerek kişisel gerek kolektif gereksinimleri karşılamakta kullanılan bölümü.

Tüm halkın devleti: Sosyalist bir devlet şekli, öncülük rolünü işçi sınıfının oynadığı, tüm halkın politik örgütlenmesi.

Ultra-emperyalizm teorisi: İkinci Enternasyonal liderlerinden Karl Kautsky tarafından formüle edilmiş bir teori. Kautsky'nin iddiasına göre birleşik bir dünya kartelinin oluşması, emperyalistler-arası ilişkileri ortadan kaldıracak ve böylece kapitalist ülkeler arasında dünya savaşları tehlikesini yok edecekti.

Uluslararası Emekçiler Birliği: bkz. Birinci Enternasyonal.

Ulusal gelir: Toplumun tamamı tarafından bir yıl içinde yaratılan yeni değer; bir yıl içinde harcanmış üretim araçlarının maliyetinin düşülmesinden sonra geriye kalan toplam toplumsal ürünün değeri.

Ulusal zenginlik: Bir toplumun sahip olduğu toplam maddi nimetler.

Ücret, (kapitalizm altında): İşgücünün para cinsinden ifade edilen değeri (ve bu nedenle fiyatı).

Ücret, (sosyalizm altında): Harcanan emeğin niceliğine ve niteliğine uygun bir çeşit ödeme.

«Ücretlerin demir yasası»: Burjuvazinin minimum geçinme sınırı kavramının bir çeşidi. Kapitalizm altında işçinin ücretinin minimum fiziksel geçinme düzeyinin çevresinde dalgalandığını iddia eder. Çoğunlukla Ferdinand Lassalle ile bağlantılandırılır.

Ücretli emek: Kapitalist işletmelerdeki, üretim araçlarından yoksun bulunan ve çalışma yeteneklerini, yani işgüçlerini kapitalistlere satmak zorunda olan işçilerin emeği.

Üretim: Toplumun varlığı ve gelişimi için gerekli olan maddi yararların yaratıldığı süreç.

Üretim (emek) aletleri: Üretim sürecinde dolaysızca kullanılan makinalar, aparatlar, motorlar, vb.

Üretim araçları: Emek sürecinin maddi unsurları, üretimde istihdam edilen emek araçlarının ve emek nesnelerinin tamamı.

Üretim araçlarının kamusal (toplumsal) mülkiyeti: Sosyalizmin ekonomik temeli; büyük özel kapitalist mülkiyetin ulusallaştırılması ve köylülerin, zanaatkarların, vb.'nin küçük özel mülkiyetinin sosyalist ilkeler üzerinde dönüşüme uğraması yoluyla, sosyalist devrimin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Üretim fiyatı: Kapitalist ekonomide, malın, üretim maliyeti ve tüm harcanmış sermaye üzerinden ortalama kârın toplamına eşit olan fiyatı; malın değerinin dönüştürülmüş şekli, pazar mal fiyatlarının çevresinde dalgalandığı bir eksen.

Üretim ilişkileri: İnsanlar arasında, maddi zenginliğin üretimi, dağılımı, değiş-tokuşu ve tüketimi süreci içinde objektif olarak evrimleşen ilişkiler.

Üretim tarzı: Maddi zenginlik üretiminin tarihsel olarak belirlenen bir tarzı; üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin birliği; bir sosyo-ekonomik formasyonun tabanı. Bir üretim tarzının yerine bir başkasının geçmesi devrimci bir tarzda gerçekleşir.

Üretimin toplumsallaşması: Çeşitli dallardaki ayrı ayrı üretim süreçlerinin bir tek toplumsal süreç halinde birleşmesi süreci.

Ütopyacı sosyalizm: Bilimsel sosyalizmden önce ortaya çıkmış olan ve toplumsal gelişmenin ve onun itici güçlerinin yasaları hakkındaki bilgilerle desteklenmeyen, adil bir toplumsal yapı hakkındaki teoriler ve öğretiler.

Yabancılaşma: Antagonist sınıflı toplumlarda, insanın faaliyetinin ve bunun sonuçlarının, insanın kendisine tahakküm eden ve ona düşman olan bağımsız bir kuvvete dönüşmesiyle ortaya çıkan objektif bir toplumsal süreç.

«Yedek fonlar»: Devlet tarafından, savunma gereksinimleri için stoklanmış stratejik hammaddeler, yakıt, bazı tip makinalar ve donanım, tahıl, besin ve diğer bazı ürünler.

«Young»: 1890'ların başlarında, Alman Sosyal Demokrat Partisi içindeki yarı-anarşist bir muhalefet.

Marks, Engels, Lenin'in kitaplarının ana içeriklerini veren bir dizinin ilk kitabı, **Marks'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi Üzerine.**

Dünya değişiyor. Yirmibirinci yüzyıla girerken önemli değişimleri yaşıyoruz. Dünyamız 1900'lerin dünyası olmadığı gibi, 1950'lerinki bile değil. O günler iyice gerilerde kaldı. Bilim ilerliyor, teknoloji ilerliyor, iletişim ilerliyor. Bilgiler de doğal olarak bu değişimden etkileniyor. Ama insanlığa yeni bir gelecek müjdeleyen sosyalizmin temellerini oluşturan kaynakların güncelliği sürüyor. Çünkü değişimi kavrayabilmek için de temellere uzanmak gerekiyor.

İşte dizimiz bu amaçla hazırlanıyor. İlk olarak, Marks'ın parti programı üzerine çok önemli bir tartışması olan Gotha Programı'nın Eleştirisi'nin ana içeriğini yayınlıyoruz. Marks bu önemli tartışmasında, işçi sınıfı hareketinin strateji ve taktiklerinin, parti ve devlet üzerine tezlerin temellerini atıyor. 1900'lere doğru filizlenmeye başlayan ilk partilerin programlarının ana çerçevesini veriyor.